

Pr of. Dr. ZENONAS IVINSKIS

PIRMASIS LIETUVOS KARALIUS MINDAUGAS
IR JO PALIKIMAS

Atspaudas

iš

L. K. M. Akademijos *Metrašč* io I tomo

53-116 psl.

Roma 1965

PIRMASIS LIETUVOS KARALIUS MINDAUGAS IR JO PALIKIMAS

Mindaugo mirties 700 met (1263-1963) sukakiai atžymėti

- I. *vadas — šešios galutinai neištirtos Mindaugo laik problemos.*
- II. *Lietuvi karo žygiai kaimynus ir valstybes pradžia.*
- III. *Sujungta prieš Mindaugą. Jo krikštas ir karalija.*
- IV. *Tolimesni Mindaugo santykiai su kaimynais ir jo politikos charakteristika.*
- V. *Du dešimtmečiai Mindaugui žuvus: septynmetis vidaus neramum (1263-1270) ir Traidenis (1270-1282).*

I. vadas — šešios galutinai neištirtos Mindaugo laik problemos

Lietuvos istorijoje per eilį šimtmečių yra pasireiškę ištisa galvą dirbanti valdovų, pasižymiusių kunigaikščių, gabi karo vadai, iškilieji politikai. Patys lietuviai savo dėmesį daugiausia yra sutelkę prie kelių paįstambiųjų vyrų, Lietuvos valstybes statytojų, savo veikimo pavyzdžius stipriai rėžusių tautos praeityje. Dujais kuriais atžvilgiais turi panašumą. Tai pirmasis lietuvių tautos valdovas, paprastai laikomas Lietuvos valstybes kūrėju, *formaliai vainikuotas* jos karalius. Dar labiau lietuvių dėmesį nuo seno traukia garsas ir darbai kito valdovo. Visu savo veikimu jis reiškiasi kaip didis karalius, bet mirtis sutrukdė jam užsidėti karališką karūną. Abu tuos du valdovus jungia vienas bendras bruožas: judvieji politikos ir veikimo klausimais istorikai, nors apie abu yra gana daug rašoma, iki šiol dar tebesiginija, nepajėgdami suderinti kai kurių prieštaravimų, negalėdami pasakyti galutiną žodžio dalyką kurių problemų. Suprantama, tie du vyrai tai Mindaugas ir Vytautas. Apie žymią Kęstutaitį yra tikrai bent keliasdešimt kartu daugiau medžiagos negu apie pirmąjį Lietuvos karalį, apie kurį šiek tiek kalbėjome. Bet ir apie jį daug rašyta!

Apie Mindaugą, palyginti, daug tyrin jimu yra dav svetimtaurai, ypa lenkai ir vokie iai¹. Šiek tiek prisid jo ir rusai. Ir pa i lietuvi studij bei straipsni apie Mindaug ir jo laik Lietuv yra nepalyginamai daugiau negu apie tokius žymius XIV amž. valdovus, kaip Gediminas, Algirdas, K stutis. Vien universitetini disertacij apie Mindaug yra trys. Pirmasis lietuvis buvo kun. dr. J. Totoraitis, kuris beveik prieš 60 metu Šveicarijos Friburge pas prof. G. Schnürer paraš pla iai žinom disertacij (išspausdinta 1905 m.). Už poros dešimtme iu sek irgi vokiška kun. dr. J. Stakausko disertacija, kuri buvo 1934 m. Kaune sulietuvinta ir papildyta. 1948 m. Romoje Gregoriano universitete tre i disertacij apie Mindaug paraš itališkai kun. dr. A. Juška. Kad ir ne formalia disertacija apie Mindaug reikia laikyti kan. A. Steponai io studij (Kaunas 1937)².

Nors vairiais mindaugin s epochos klausimais yra vairi specialiai studij, ta iau šaltini tr kumai neleidžia atsakyti eil svarbi klausim. Neskaitant popiežiaus Inocento IV laišk (buli) Mindaugui ir jo vardu išduotu Livonijos ordinui dovanojimu dokument, iš ties teturime Mindaugo laikams tik dvi pagrindines kronikas. Svarbiausia j — Livonijos ordino žem je rašytoji, Eiliuotin Livonijos kronika³. Iš 12.017 eilu i Mindaugo laikams apdairus poetas yra paskyr s daugiau negu tre dal kronikos.

Kita svarbi kronika — v l *priešo* žem s šaltinis — yra Mindaugui gana nepalankus Ipatijaus metraštis⁴. Iš Lietuvos XIII amž. istorijos jis duoda vis eil svarbi fakt, nežinom Eiliuotin s kronikos autoriui. Apie Lietuvos vidaus vykius Ipatijaus kronistas buvo neblogai informuotas. Tad dabar samprotaujama, jog XIII amž. antroje pus je Vaišvilko dvaro vienuolis buvo paraš s dingus Lietuvos metraš . Sprendžiant iš Ipatijaus kronikoje panaudot ištrauk, jis tur j s apimti Mindaugo, Vaišvilko ir Traidenio laikus⁵.

¹ Ži r. gale bibliografin s raš .

²Pilnus titulus ži r. bibliogr. s raše. Kan. A. Steponaitis savo disertacijos Friburge pas prof. G. Schnürer I pasaulinio karo metu nebegal jo užbaigti, nes — d l intensyvaus šalpos darbo, ypa lietuvi karo belaisvi šelpimo Vokietijoje — studijas tur jo pertraukti (ži r. Kan. A. Steponaitis, *T vyn je ir pasauly. Prisiminimai ir apybraižos*, Brooklyn, N.Y. 1962, 94-95). Iš surinktos Mindaugo laikotarpio medžiagos A. Steponaitis paskelb savo darb lietuviškai.

³ Pla iau ži r. Z. Ivinskis, *Eil toji Livonijos kronika ir jos autentiškumas*, Židins, 1936, XXIV, 10 nr., 289-302. Z. I[vinskis], *Eiliuotin Livonijos kronika*, LE V, 1955, 396-397.

⁴K. Avž. [Avižonis], *Ipatijaus kronika*, LE IX, 1956, 44-45.

⁵V. T. Pašuto, *Obrazovanije Litovskogo gosudarstva*. Akademija Nauk

Kitose vairiose svetim j kronikose Mindaugas labai atsitiktinai teužsimenamas.

Patys lietuviai apie Mindaug joki kronikini užraš v lesn ms kartoms neišlaik . Žinia, pirmoji iki m s dien išlikusi lietuvi istoriografija teprasideda nuo Vytauto laik . Net platesnioji (antroji) Lietuvos metraš io redakcija (iš XVI amž. pirmosios pus s), kildindama lietuvius iš rom n , tepripild Lietuvos istorijos pradži vai-riausiais neistoriškais vardais ⁶. Jie nerandami jokiose XII-XIII amži versm se. O paties Mindaugo vardo metraštyje *vísai n ra*. Taip atsitiko tod l, kad Lietuvos metraš io užuomazg buvo jungta žinomoji XIV a. nuotrupa *Origo regis Jagyelo et Witholdi ducum Lithuaniae* ⁷. Šitoji didži j Lietuvos kunigaikš i « Kilm » teprasideda Gedimino gimin s išskai iavimu ir baigiasi pirmuoju Vytauto pab gimu Ordin . Tik tre ioje Lietuvos metraš io redakcijoje (vad. Bychovco kronikoje), surašytoje XVI amž. antroje pus je, tepaminimas Mindaugas ⁸. Bet ten randamos visos žinios apie Mindaug yra tik *nurašytos* iš Ipatijaus kronikos. Kadangi prieš stovykloje surašytoji Ipatijaus kronikos dalis Mindaugui netur jo gero žodžio, tai ir Lietuvos Metraš io tre ioje redakcijoje paduotos apie j žinios yra gana nepalankios ⁹.

Žymios šaltini spragos yra palikusios bent šešias Mindaugo laik problemas neišspr stas, ar iš viso neišsprendžiamas. Pati didžioji problema yra, ar iš ties Mindaugas buvo tikrasis Lietuvos valstyb s suvienytojas. H. Paszkiewicz¹⁰ pirmasis yra atkreip s

SSSR. Institut Istorii, Maskva 1959, 38-42. H. Lowmia ski, *Uwagi o genezie pa stwa Litewskiego*, Przegl d Historyczny, 1961, 1 nr., 127-146.

⁶ PSRL XVII, 234-235, 250-251, 304, 365-366, 430-431.

⁷ PSRL XVII, 219-226.

⁸ PSRL XVII, 481-482. Pla iau apie Lietuvos metraš ius : Z. I[vinskis], *Metraš iai*, LE XVIII, 1959, 307-310 (ten nurodyta reikalinga bibliografija). Mindaug lie iant Bychovco kronikos tekst ži r. ir lietuviškame vertime : K. A. Matulaitis, *III Lietuvos Metraš tis. Bychovco kronika ir jos autentiškumas*, Tautos Praeitis, I, 4 knyga, 1962, 572-573.

⁹ Es Mindaugas buv s žiaurus, šalin s (žud s) arba išvij s kitus kunigus, nepakent s sau nieko priešingo (lygiai tas pat PSRL II, 858-860). Jo krikštas buv s apgaulingas, jis slapta garbin s savo dievus ir tt. (tas pat PSRL II, 839). Tas pat ir apie Mindaugo pasiuntini siuntim Rygon pas Ordino magistr , ten dovan teikim ir kt. Tik pa i žini mažiau. Iš dalies nepalankiai apie Mindaug kalb jo 1582 m. savo garsioje kronikoje M. Str yj kowski (*Kronika Polska, Litewska, módzka i wszystkiej Rusi*, Varšuva 1846, I, 288), nors kronistas iš viso patiek daugiau kit žini , kurios Bychovco kronikai nežinomos.

¹⁰ H. Paszkiewicz, *Litwa przed Mendogiem*, Pami tnik V Zjazdu historyków Polskich we Lwowie, 1930, I, 246-258 ; Diskusijos : II, 1931, 76-80.

d mes , jog Lietuvos valstybės esanti jau buvusi kurta prieš Mindaugą . Tad, J. Latkowskio nurodyta Mindaugo valdžioje lietuvi susivienijimo data (1226-36), kurios dauguma iki šiol laikosi, buvo gerokai *paankstinta*. H. Lowmiski metėsi kitu kraštutiniu . Sugretindamas eilę kronikini faktų, jis dar išvad , jog tik 1254-1258 m. Mindaugas teuzėmė vis Aukštaičių plotą¹¹.

Antras likęs miglotas klausimas yra paties Mindaugo *genealogija*. Dar reikia rodyti, ar Lietuvos metraštyje ir M. Strykovskio kronikoje¹² minimasis Mindaugo tėvas Ringaudas iš tikrųjų tokiu vardu vadinosi. Eiliuotinė Livonijos kronika tepasako, jog Mindaugo tėvas buvo « didis kunigas »¹³. Nėra duomenų teigti, kad Mindaugo tėvas nesivadino Ringaudu, bet iki šiol tai nerodyta. Iš kitos Mindaugo giminės vardu težinomas tik vienas Mindaugo brolis Dausprungas. Kitų jo brolių ir seserų vardai niekur neminimi. Ir paties Mindaugo vaiko klausimas nėra tiksliai išaiškintas. Jis turėjo ne tik tris sūnus (Vaišvilks, Rukl ir Rupeikis), bet dar daugiau šeimos. Neaišku, ar sūnų Rukl galima identifikuoti su Girstueiu, minimu Mindaugo vardu duotuose dokumentuose¹⁴. Taip pat neaišku, ar Mindaugas teturėjo tik dvi dukteris, kurių viena tapo antrąją žmoną Halią o Danieliaus, o antra ištekėjo už šios sūnaus Švarno¹⁵.

Ne mažesnę svarbą turi trys klausimai, bent, kur buvo Mindaugo sostinė . Jo «sostapilio» jėškota net keliose Žemaitijos vietose. Specialiai tuo klausimu užsiėmę atskiruose straipsniuose eilę istorijos tyrinėtojų ir jos mąstė¹⁶. Yra paaiškinta, kad pradinis Mindaugo « Lietuva » ir jo valdomos teritorijos pilys tebus ap musios plotas tarp Nemuno, Neries ir Merkio, t.y. pietvakari Aukštaitijos sritis . H. Paszkiewicz tad Mindaugo sostinė laik , jeigu jis iš viso pastoviai sostinėtis bus turėjęs, Kernavė (dešiniajame Neries krante)¹⁷.

H. Paszkiewicz, *Jagjellonowie a Moskwa*, I (Litwa a Moskwa w XIII i XIV wieku), Varšuva 1933, 40-41.

¹¹ LowStud. II, 346.

¹² PSRL XVII, 234, 250, 304, 365, 430. M. Strykowski, *Kronika*, o. c. I, 251 (Ringolt Algirnuntowic), 284 (Mindoph, Mendolph, Mendog albo Mindagos Ringoltowic). Plg. Z. Ivinskis, *Ringaudas*, LE XXV, 1961, 308-309.

¹³ Treniota 1261 m. sakė Mindaugui : «din vater was ein kunic gróž... » (LReim 6383-6385).

¹⁴ LUB I, 345, 464 (« consentibus filiis Replen et Gherstutten »). Plg. Z. Ivinskis, *Girstutis*, Lietuviškoji Enciklopedija (Kaunas), IX, 1940, 67.

¹⁵ Plg. V. Sruogienė, *Ruklys ir Rupeikis*, LE XXVI, 1961, 102.

¹⁶ K. Baga, P. Baitis, W. Krzywicki, L. Krzywicki, kun. Maculevicia, K. Skirmuntaitis, S. Stakel, Ed. Volteris, kun. J. Žebrys ir kt. Žemaitijos bibliografinis sąrašas .

¹⁷ H. Paszkiewicz, *Jagjellonowie*, o. c. 86.

Taip jau prieš 100 met buvo teig s M. Toeppen¹⁸. Bet iki pat ši dien yra dar rimtai manan i , kad Mindaugo sostin tur jo b ti baltarusi krašte Naugardukas¹⁹.

Donacini Mindaugo dokument tikrumo klausimas Livonijos ordinui sudaro dar kit neišbaigt svarstyti ir tyrin ti srit . Vieniems (pvz., W. K trzy ski, J. Stakauskas) beveik visi jie yra Livonijos ordino falsifikatai, kitiems (A. Seraphim, St. Zaj czkowski, Ph. Klymenko, H. Lowmia ski ir kt.)²⁰ didel dauguma, o gal ir visi Mindaugo vardu išduoti dovanojimai reiki laikyti autentiškais dokumentais.

Didel s svarbos yra penktoji problema, d l kurios daug kas sau yra lau s galv , b tent, ar Mindaugas iš ties iki mirties išliko krikščionimi, tapdamas pagoni reakcijos kankiniu (tokiu ji laiko J. Latkowski), ar jis po didžiojo Žemai i laim jimo prie Durb s atsimet nuo krikšč ionyb s. Nors daug Mindaugo apostazijos klausimu rašyta, bet ia galima tarti kun. J. Stakausko (Mindaugo krikšč ioniu išlikimo šalininko) žodžiais, kad «turi tam tikro pagrindo ir priešingoji nuomon »²¹. Pagrindin s kronikos (Eiliuotin , Ipatijaus) sakmiai pažymi Mindaugo apostazij , tuo tarpu popiežius Klemensas IV, penkeriems metams pra jus po Mindaugo nužudymo (1268) kalb jo apie jo švies atminim ²².

Pagaliau šeštoji problema yra pati reikšmingiausia. Mindaug ir vis jo politin veikim gana vairiškai tebeži rima. Jau J. Šli pas prasmingai skund si : « Iš tikro sunku yra nupiešti pob d Mindaugo, nes juodos apšmeižos pasipyl ant jo ypatos, teip iškilmingos reikalauose tautos»²³. Ir Maironis savo Lietuvos istorijoje, pirmajam Lietuvos karaliui duodamas vard Mandagus²⁴, j aukštino sakydama, jog Mindaugas buvo « vienas iš didžiausi kunigaikš i XIII amž., kursai mok jo išgelb ti ir išaukštinti Lietuv , taip neprieteli apsiaust »²⁵.

¹⁸ Išleisdamas P. Dusburgie io kronik , M. Toeppen žvalgiai teig : « Er (Mindowe) beherrschte namentlich Oberlitthauen oder Aux tote, Kernów an der Wilia war seine Residenz » (SRP I, 95, 5 pstb.). Ilg laik ši pastab niekas nekreip d mesio.

¹⁹ Naujai tai teig prof. K. Jablonskis ; ži r. išnaš 27.

²⁰ Ži r. bibliogr. s raš .

²¹ J. Stakauskas, *Lietuva ir Vakar Europa XIII-me amžiuje*, 1934, 240.

²² «president« illi clare memorie Mindota » (TMPL I, 79).

²³ J. Šli pas, *Lietuvi Tauta senov je ir ši dien*, II, Plymouth, Pa., 1905, 104. Šli pui Mindaugas buvo didis valdovas (t.p. 105-106).

²⁴ Gal b t, Maironiui mint Mindaugui duoti vard *Mandagus* (tas pavadinimas Lietuvos istorijoje neišsilaik) dav M. Strykowski, *Kronika*, o. c. I, 284. Ten Mindaugas pavadintas ketveriopai (ži r. išnaš 12).

²⁵ Maironis, *Lietuvos istorija*, ³ 1906, 51.

O vis tik iki šiol dar n ra pasisek XIII amžiaus Lietuvos istorijos tyrin tojams priėti vienos, visiems priimtinos paži ros Mindaug ir jo politin veikim . Net patys lietuviai vis dar nesutaria. Didel dauguma lietuvi istorik j aukština, iškelia didelius jo politinius sugeb jimus²⁶, nes Mindaugui reik jo nugal ti didelius pavojus. Bet atsiranda istorik tarpe ir toki , kurie Mindaug tiesiog žemina²⁷.

Prieš pereidami prie paties Mindaugo laiku, turime mesti trump žvilgsn lietuvi tautos istorij XII-XIII amži s vartoje.

II. Lietuvi kar o žygiai kaimynus ir val styb s pradžia

Livonijos kronisto Henriko žodžiais, lietuviai savo žygiais XII amž. pradžioje g sdino visas kaimynines tautas, « o rusai b gdavo per miškus ir kaimus, kai tik išvysdavo kad ir nedaugel lietuvi , kaip b ga kiškiai pamat medžiotoj ...»²⁸. Ir kiti XIII amž. šaltiniai, kaip Eiliuotin Livonijos kronika, Ipatijaus metraštis ir eil rus *Jetopisiu*, kaip ir lenk metraš iai, vairiais faktais paremia anuos išgars jusius žodžius tokio svarbaus XIII amžiaus pradžios

²⁶ Plg. V. Daugirdait -Sruogien , *Lietuvos istorija*, Chicago 1956, 89.

²⁷ Prof. K. Jablonskis, paskait s Z. Ivinskio, *Mindaugas und seine Krone* (Zeitschrift für Ostforschung, 1954, Heft 3, 360-386) laiške iš Vilniaus (1959.11.10) raš autoriui: « Vis pirma Mindaugas, jo krikš ionyb , jo karaliavimas. Jo tikroji sostin tur b t iš tikr j buvo Naugard lis baltarusi krašte, jam tenai patogiau buvo laikyti pab gsius nuo totori jo priimtus tarnyb rus karius, ir jiems ten patogiau buvo pravoslaviškame krašte, ia pat Lavrušovo vienuolyne gyveno jo s nus Vaišelga, j nužudžius lengvai gal jo užimti šit sost , o ne kur lietuviškose žem se, surus j ar rusiški kunigaikš iai, Mindaugo s nus ir žentas (Švarnas), kurie r m si ne lietuvi bajor karine j ga. Tenai buvo prie Mindaugo ar pora katalik vienuoliu, ar tik vienas jo kapelionas, o daugiau katalik dvasininkijos visoje Lietuvoje tur b t ir nebuvo, Europoje buvo «Lietuvos» vyskupu, bet jie tebuvo tituliniai. Taigi, jokios katalikiškos krikš ionyb s Mindaugo laikais Lietuvoje nebuvo. Iš viso Mindaugas tebuvo Ordino statytinis, r m sis savo krašte nelietuviška karine j ga, neutralus kryžiaus žygiuose prieš Lietuvos žemes, jis visai nebuvo joks tikras Lietuvos valdovas, bet savanaudiškais tikslais daug prisid j s prie Lietuvos valstybin s organizacijos griovimo, bet nesugeb j s jos sugriauti. Aš j visai niekinu, tai gin įjamas dalykas, ir aš tos paži ros nenoriu primesti, bet jo garbinti n ra pagrindo ». Plg. Z. Ivinskis, *Prof. K. Jablonskio atminimui (1892-1960). Jo našas Lietuvos istorijos mokslui*, Aidai 1961, 1 nr., 18-22.

²⁸ « Erant eciam tunc Lethones [= lietuviai] in tantum omnibus gentibus in terris existentibus dominantes, tam christianis quam pagani, ut vix aliqui in villulis suis habitare auderent, et maxime Lethi... Et fugerunt Rutheni per silvas et villas a facie Lethonum licet paucorum, sicut fugiunt lepores ante faciem venatorum, et erant Lyvones et Lethi cibus et esca Lethonum et quasi oves in fauce luporum, cum sint sine pastore » (HChL 69).

šaltinio, Livonijos Henriko. Iš tiesu, iš XIII amž. versmi susidaro negin įjamai stiprus sp dis, jog lietuviai buvo tap tikra *kari* tauta²⁹. Savo žygiais jie kontroliavo Dauguv iki pat jos tolim j aukštupio sri i . Paiais Dauguvos pakrašiais, ant savo lengv ir eikli žirgu, jie pasiekdavo ir Smolensko žemes. Kai Polockas tur jo nesutikim su Didžiuoju Naugardu, savaime šis turtingas prekybos centras tapo lietuvi ir polockie i bendras priešas. O kada Livonijos ordinas m sigal ti ir didinti savo valdas, ne tik Polockas, bet ir kiti Dauguvos krant miestai ir pilys, kaip Gercik ir Kuke-nois, ži r jo lietuvius kaip savo nat ralius gyn jus ir s jungininkus³⁰. Smulkieji Padauguvio kunigaikšiai galingiems lietuviams visai stengdavosi tikti ir j klausyti. Jie apr pindavo lietuvius maistu j tolimesniems žygiams gilyn Livonij ir rus žemes. Jie parengdavo ir duodavo savo laivus, kai tik reik davo lietuviams persikelti per upes. Lietuviai sugeb davo persikelti ir per patvinusi Dauguv , ar vienos nakties b vyje sau pasistatydavo tilt . Padauguvio kunigaikšiai noriai prie lietuvi b ri priskirdavo ir savo keli vadovus. Toki « s junginink » žemi lietuviai nepl šdavo³¹. Turdami savo karo žygiams saugi baz Polocko ir Dauguvos sri-tyse, lietuviai daug kartu XII amž. gale ir XIII pradžioje nusitrenkdavo iki upi Velikaja, Lovat , siekdavo Ilmenio ežero. Pauiuose tolimiausiuose savo žygiuose lietuviai yra siek prekybos keliu nuo D. Naugardo iki Volgos aukštupiu, iki upi Polos, Msta ir Tvercos³².

Pripet buvo kitas vandens kelias, kuris trauk lietuvi d mes . Kraštas ia buvo skurdesnis negu Dauguvos. Lovat s ir Dniepro žem s. Prekyba iš Kijevo Lenkij patogumo ir kelio trumpinimo d liai daugiau vyko sausumos keliais. Kai Pinsko ir Drogi ino žem s pakliuvo pusiau priklausomyb nuo Lietuvos, lietuviai pasirodydavo Pripet s ir B go krantuose. Tai buvo v l pakeliui turtingesnes Volinijos sritis, per kurias jo prekybos keliai iš Kijevo, b tent, Vladimir , Chelm , Belz ir kitur.

²⁹ HChL 25-26, 50-51. Kitas kronikos vietas apie lietuviu žygius ži r. registreje, 230 psl. (« Lethones ») ; LReim 326-330 (apie lietuvius : « ir macht ist breit »). Savo karo žygiuose kaimynines žemes lietuviai pasirod gausiais b riais, kurie siekia t kstan i (LReim 1426, 2517, 2627, 4677, 7777 ir kt.). Prie 1283 m. Pr su kronistas Petras Dusburgietis pažym jo, kad kryžiuo iai prad jo kovas prieš lietuvius : « contra gentem illam potentem et durissime cervicis exercitatumque in bello » (SRP I, 146). Kitus šaltinius ži r. Z. Ivinskis, *Saul s-Šiauliu kautyn s 1236 m. ir ju reikšm* , Kaunas 1936, 6-11.

³⁰ Plg. H. Paszkiewicz, *The Origin of Russia*, Londonas 1954, 194.

³¹ Plaiau ži r. M. Taube, *Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands (12. und 13. Jh.)*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, XI, 1935, 367-602.

³² H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o. c. 29-36.

Tre ias lietuvi žygi kelias siek ernigovo krašt , rytini slav — sever n kilties žem . Svislo io ir Berž nos (gud. Biarezyna) krantais lietuviai pasirodydavo anapus Dniepro prie Desnos, kur kitados buvo nusidriekusios rytini balt sodybos, net iki pat Tver s, Maskvos, Kalugos, Tulos ir Riazan s sri i . Papildydamas reikšmingus m s didžiojo kalbininko K. B gos domius duomenis, tai yra neabejotinai rod s žinomasis slavistas M. Vasmer. Jis daugiausia r m si upi -upeli ir ežer vardynu³³. M. Vasmerio ir K. B gos teigimus papildo gausi baltiškios kilm s archeologin medžiaga³⁴.

Tad tie tolimi lietuvi žygiai rytus buvo lyg savotiškas savo prot vi gyvenvie i ir j etnini liku i jieškojimas. Nuostabiu b du ne tik iki XIII amž., bet ir žymiai v liau ten dar buvo išlikusios rytini balt , tiksliau, lietuvi salos, nes stipri rytini slav ekspansija vakarus dar nereisk , kad visi Dniepro ir Okos aukštupi balt kilm s gyventojai b t skubiai pasitrauk vakarus, ar tuojau asimiliav si. Tad ne tik VII-VIII amž. po Kristaus aptinkami variose Smolensko, Tver s, Maskvos, Tulos, Orelio, Briansko, ernigovo srityse baltiško charakterio piliakalniai, pilkapiai, randami vair s rankiai,³⁵ kurie panaš s rytin s Lietuvos archeologin medžiag^{36 37}. Baltišk gyvenvie i , j sodyb ženklai kai kur išsilaik dar žymiai ilgiau. Iki XII amž. yra išsilaikiusi vakarus nuo Maskvos slav apsupta garsioji galind (*goljad*) sala. domu, kad ištisa sritis arti Možaisko iki pat I pasaulinio karo buvo dar vadinama *Litva*³⁷. Kitos uždar rytini balt sodyb salos prie Smolensko, Vitebsko, Polocko, Minsko buvo išsilaikiusios iki XIX amž.³⁸

Lietuvi veržimasis ir j žygiai rytus XII-XIII amž. yra dokumentuoti ne tik vaizdingais Livonijos Henriko posakiais. Jie žinomi iš rus metraš i gausi užrašym ir iš kit šaltini . Pvz., 1246 m. iš Volinijos Kijev keliav s pranciškonas Jonas de Plano Carpinis pasteb jo, jog jam buv baugu važiuoti per t krašt , nes lietuviai dažnai už-

³³ M. Vasmer, *Ueber die Ostgrenze der baltischen Stämme*, Sitzungsberichte der Preuss. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Klasse, 1932. K. B gos studijas ži r. jo *Rinktiniai Raštai*, III, 1961, 493, 551, 728.

³⁴ Pla iau ži r. M. Gimbut as, *Ancient Baltic Lands (A r sum of linguistic and archeological data)*. Naudota iš multiplikuoto manuskripto, kuris turi b ti išspausdintas *International Journal of Slavic Linguistics and Poetics*. Šis manuskriptas (59 psl.) buvo paruoštas : *Center for Advanced Study in the Behavioral Sciences*, Stanford, California, October 1961.

³⁵ M. Gimbut as, *Ancient Baltic Lands*, o. c., 43.

³⁶ Duomens proistorik : Buli ovo, Spycino, Tret'jakovo, Iziumovos.

³⁷ M. Gimbut as, *Ancient*, o. c. 45.

³⁸ M. Gimbut as, *Ancient*, o. c. 45.

puldin j piet Rusij³⁹. Klaidinga b t ta iau manyti, kad lietu-
viai su savo kaimynais tik karo santykius tepažino. B ta ir drau-
gišk ryši . Pvz., kronistas Henrikas tarp kitko pasakoja apie žym
lietuvi kunigaikšt Daugerut (Daugeruthe), kurio dukter buvo
ved s Gereik s (Jersiko) Visevaldas (Vsevolodas), kaip jis su didel mis
dovanomis vyko «pas did j Naugardo karali , padarydamas su juo
taikos sutart »⁴⁰. Yra žinoma ir daugiau fakt iš t ankstyb j
istorini laik , rodan i lietuvi kilming j , j kunig vedybinius
ryšius su slav kunigaikšiais. Tik kart Ipatijaus kronikoje tepa-
min to Mindaugo brolio Dausprungo dukt buvo, pvz., ištek jusi už
Volinijos-Hali o Danieliaus Romanai io ; Gaudemund Traidenyt
pa m Plocko (prie Vislos) kunigaikštis Boleslovas II; kita Trai-
denyt nu jo žmonas už Moz rijos Ziemovito ir tt. Net vardais
nebeatsekamos lietuvaits, vyriausi kilming j — kunig dukros,
b davo ištekinamos kaimynus, nes jos ten skaitydavosi pageidau-
jamos žmonos. O vis tik kariniai žygiai labiausiai charakterizuoja
to meto lietuvi žem .

Gaus s lietuvi žygiai kaimynus ta iau, kuri vien tarp 1200-
1263 m. yra priskai iuota 75⁴¹, nereišk kokio neplaningo daužymosi
šonus. Tie žygiai buvo apdairiai organizuoti, o pasirodymai net
gana toli už Lietuvos sien byloja apie to laiko lietuvi didel
energij . Pas koje toki žygi , kurie parod vad stipri valdži ,
drausm ir susiklausym , buvo prasid j s Lietuvos viduje procesas,
kuris paruoš lietuvi susijungim vien valstyb .

Pa i Lietuvos valstyb s pradži tiksliai nustatyti yra sunku.
Iš vidaus vyki ir karo žygi kaimynus, užsibaigusi žymiuoju
Saul s laim jimu (1236), Lietuvos suvienijimas ilgai buvo nustatomas
dešimtmio laikotarpyje 1226-36. Prieš 70 met (1892) tyrin tojas
J. Latkowskis, kuris iš viso pirmasis dav išsami studij apie Min-
daug⁴², kronik žinomis band prieiti išvados, jog nuo 1236 m.
suvienytosios Lietuvos valdovu jau pasirodo Mindaugas. J Lat-
kowskis laik tikruoju Lietuvos vienytoju. Yra ta iau duomen sam-
protauti, jog dar prieš Mindaug , kada lietuvi tautai dar negras
jokis išorinis priešas, kai iš viso kaiminyst je dar nebuvo nei Livoni-

³⁹ «Nichilominus tarnen ibamus semper sub periculo capitis propter
Lithuanos, qui saepe insultam faciebant occulte quantum poterant super
terram Rusciae et maxime in locis illis, per quos debebamus transire » (D' Ave-
zac, M. : *Relations des Mongols ou Tartares par le fr&re Jean du Plan de Car-
pin*, 1838, 344 psl.). Plg. LowStud H, 277.

⁴⁰ HChL 113.

⁴¹ H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 197.

⁴² J. Latkowski, *Mendog król litewski*, atsp. iš Rozprawy Akadem. Umie-
j tn., Krokua 1892.

joje, nei Pr suose vokie i ordino, lietuvi tautos apjungimui jau buvo padaryta *gera pradžia*. Dabar jau vis labiau norima tik ti, kad grei iausiai Mindaugo taip vadinamas « Lietuvos vienijimo » darbas yra tur j s pirmatak ⁴³.

Eiliuotin Livonijos kronika, nemin dama vardo, kalba apie Mindaugo t v , kaip apie labai galing vad , kuriam nebuv lygaus ⁴⁴ Jau žymiai v lesni lietuvi šaltiniai (vad. *Lietuvos Metraš io* vair s s vodai) yra užraš j Ringaudu⁴⁵. O Strykovskis Ringaud vadina tiesiog « didžiuoju Lietuvos kunigaikš iu » ⁴⁶. Eil smulki teritorij , koki daug buvo etnografin je Lietuvoje (Aukštai iuose ir Žemai iuose), tur jo b ti dar XII amž. gale apjungta stambesn vald vieno kunigo rankose.

Iš tarpo kunig , kurie paprastai skait si visais atžvilgiais vyriausieji, nes reikšmingais atvejais dar atlikdavo vyriausi j dvasinink bei aukotoj pareigas, išsiskyr pasižym j karo vadai. Pas koje s kming karo žygi , kurie tokiems kunigams neš daugiau turto ir, žinoma, didino j kariaunos — palydos kari (*družinos*) b r , gijo jie dar daugiau j gos ir persvaros. Tada jie m užimin ti kit kunig pilis, dar labiau didinti savo valdži , pastoviai pl sti savo žemes. Iš silpnesni kunig jie m reikalauti paklusnumo. Tokie stipresnieji kunigai Ipatijaus kronikoje yra pavadinti « vyresniaisiais kunigais » — *starejšej kniazi* ; Eiliuotin Livonijos kronika kalba apie *konic groz, höchste könig, eldeste*, o lotyniški šaltiniai užraš *poteris princeps, maior inter duces, rex*⁴⁷.

1219 m. sudarant taikos sutart su Volinijos-Hali o našle Romano viene, tarp dalyvavusi dviej dešim i Aukštai i ir Žemai i kunigaikš i yra minimi penki vyresnieji. Pirmoje vietoje yra užrašytas Živinbudas, kuris gal jo b ti p dinis jau didel Lietuvos plot apjungusiojo kunigaikš io. Apie Živinbud neb ra toliau joki žini . Gal po jo mirties vyriausi valdži per m irgi tik tada vien kart teminimas vyresnis Mindaugo brolis Dausprungas, kurio s nus Tautvilas paskui nenor jo savo d dei Mindaugui užleisti pirmosios vietos valstyb je. Ar Mindaugas savo teis vyriausi valdži ved iš savo t vo, nežinoma. Nežinoma aiškiau n jo kilm , n amžius. Jis buvo, be abejon s, susirink s sau stipri kariaun ir vald vakarus nuo Nalš nu srities pilimis apstatyt plot , «Lietuva» vadinam .

⁴³ Ži r. išnaš 10 ir H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 195-196.

⁴⁴ LReim 6383-85.

⁴⁵ PSRL XVII, 234, 250, 304, 365, 430, 481 (Rongol't, Ryngold, Rinkolt, Ringvilt). Jokie kiti šaltiniai Ringaudo nežino.

⁴⁶ M. Strykowski, *Kronika*, o.c. I, 251.

⁴⁷ K. Avižonis, *Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels bis zur litauisch-polnischen Union*, Berlynas (Historische Studien) 1932, 29.

Pradžioje Lietuva t ra buvusi tik dalis Aukštai i žem s, kurios vakin siena bus jusi žemiau Merkio žio i , paties Nemuno vidurupiui iki pat Kauno. Kaip šiaurini rib , už kurios toliau driek si Lietuvos žem , sudar Neris, taip pietuose toji senoji Lietuva baig si dešiniajame Merkio krante. Rytini s ribos tolimieji punktai buvo : arti Vilniaus Paneriai ir R dninkai (prie Merkio) ⁴⁸. Ilgai yra suk l daug galvos kio Mindaugo vardu išduot dovanojimo dokument (1253, 1260 m.) datos *Datum in Lettowia in curia nostra* ^{49 50}. Tai negal jo reikšti, kad dokumentai buvo surašyti Mindaugo pilyje *Lettowia*, bet jie gal jo b ti duoti *Lettowia* žem je Mindaugo pilyje⁵⁰. Jau Mindaugo laikais Lietuvos ribos buvo stipriai išpl stos. Ji ap m ne tik Aukštaitij , bet ir žemes kairiajame Nemuno krante.

Iš šaltini kaimyn , kurie paprastai kyrius savo priešus lietuvius, žinomus pagonis, dažnai pravardžiavo ir pyk io valandomis rašydami koliojo (ypa rus *letopisiai*), n ra galima laukti nuosekli pasakojim apie XIII amž. Lietuvos vidaus gyvenim . Tad iš t versmi n apytikriai negalima nustatyti *laiko*, kada Mindaugas tarp an vyresni j kunigaikš i , kuri vardai (Živinbudas, Daujotas, Vilikaila, Dausprungas) toliau niekur daugiau nebeminimi, yra gįj s žymiausi vaidmen . Vyriausios valdžios užgrobimas ir jos išlaikymas buvo klausimas stipresn s *j gos*. O ji priklaus nuo to, kokio didumo sritis ir kiek daug pili Mindaugas savo rankas su m .

Ilgai Eiliuotini s kronikos posmai, o dar labiau kelios aiškios žinut s Ipatijaus metraštyje, leidžia spr sti, koku b du Mindaugas yra veik s sau priešingus kunigus. Tiesa, reikia atsiminti, kad anas rus metraštis Mindaugui yra labai nepalankus, nes j paprastai tamsiai piešia. Bet vistik nuo tikrov s nebus nutolta teigiant, jog

⁴⁸ « Lietuvos » ribas ži r. žem lapiuose : LowStud II (gale); V. Pašut o, *Obrazovanije*, o.c. (gale) ; Lietuvos istorija, I, Vilnius 1957, 64-65 (pagal H. Lowmia ski).

⁴⁹ K. Mal eczy ski, *W sprawie autentyczno ci dokumentów Mendoga z lat 1253-1261*, Ateneum Wile skie XI, 1936, 56 (ži r. visu dokument tekstus priede).

⁵⁰ Paties žodžio *Lietuva* etimologizavimas yra suk l s daug sunkenybi : St. Tarvydas, *Lietuvos vietovardžiai*, Vilnius 1958, 20-22 ; St. Tarvydas, *Lietuvos vietovardžiai* (kolekt, darbe : *Lietuvos fizin geografija*, I, Vilnius 1958, 34). Dabartin je Lietuvos toponomastikoje žodis *Lietuva*, rodos, iš viso nebesurandamas, jeigu nemin ti *Leit s*; Nemuno deltoje Rusn s prieupio (LE XIV, 1958, 355). Originali ir labiau tikimesn *Lietuvos* etimologij duoda J. Ot rbski, *Gramatyka j zyka litewskiego*, I, Varšuva 1958, 2-8 (O nazwach : Litwa, Litwini i j zyk litewski). Jis rodin ja, jog Nemuno vidurupis kitados yra vadin sis *Leite* ar *Lieta*. Tod l, pvz., vietovardis *Alytus* (rusiškai *Olita*) esanti tik ankstyba prie Gardino sik rusi rus transpozicija lietuviško vietovardžio *Leita*. *O-lita* tur j reikšti *Prie Litos*, ar *Ant Litos* (pla iau ten 5 psl.).

Mindaugas savo sigal jimui yra panaudoj s merovinginius metodus. Savo gudrumu, klaista ir j ga jam pasisek pašalinti, išvaryti, nužudyti ar priversti savo valdžiai paklusti kitus vyresniusius ir smulkesnius Aukštai i kunigus. Smulkiai išskai iudamas iš lietuvi pus s 1219 m. sutarties su Hali o-Volinijos kunigaikšiais (Danielium ir Vasilku) dalyvius, Ipatijaus kronistas prie vienos gimin s sako « o štai Bulevi iai: Vismantas (Višimunt), j nužud Mindaugas ir pagrob jo žmon , ir jo brolius Edivil ir Sprudeik užmuš »⁵¹. Kitoje vietoje kronistas bendrai išsitar , jog Mindaugas «prad jo žudyti savo brolius ir brol nus, o kitus išvijo iš krašto ir prad jo kunigaikš iauti (kunigauti) vienas visoje Lietuvos žem je. Jis labai išpuiko ir reikalavo b ti šlovinamas ir garbinamas, ir jis nepakent nieko sau priešingo »⁵². Dalis sritini kunig žuvo kovose su daug galingesniu Mindaugu. Ištisis poezijos puslapius yra davusi Eiliuotin Livonijos kronika, kaip trys iš Aukštai i žem s išvaryti kunigai sau prieglaudos ieškojo Livonijoje⁵³. Tiesa, Mindaugas d l toki savo užsimojim užsitrauk daug neapykantos, bet jis apjung didel dal lietuvi žemi . O kart jau persvaros gij s, jis vis pastoviai didino savo valdas. Es Nalš n kunigaikštis Daumantas tykoj s Mindaug pašalinti, bet ne steng s, nes — anot Ipatijaus metrašio — « Daumanto j ga buvo silpna, o Mindaugo didel »⁵⁴. Iš Žemai i kunigaikš i , be didelio pasipriešinimo, Mindaugui nusilenk rytin s krašto dalies kunigas Erdvilas, kuris tik 1219 m. sutartyje t ra pamin tas. Jo vardas ten užrašytas šalia kito galingo ir Mindaugui nepaklusnaus Žemai i kunigo Vykinto, kurio seser buvo ved s Mindaugo brolis Dausprungas⁵⁵.

Apie 1240 m. Mindaugas, veik s savo priešus, tapo vieninteliu tikrosios Lietuvos ir rytin s dalies Žemai i valdytoju, t žemi vyriausiuoju kunigu. Kalbant ryt kaimyn kronik terminu, jis tapo *didžiuoju* Lietuvos kunigaikšiu, kaip j yra pavadinusios Nau-

⁵¹ PSRL II, 735-736. Plg. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 338-341.

⁵² «Na a [Mindaugas] izbivati brat'ju svoju i synovce svoj, a drugija vygna iz zemle, i na a kniaziti odin vo vsej zemle Litovskoj... » (PSRL II, 858-859).

⁵³ Tie trys lietuviu kunigai (broliai) ia vadinami vardais : *Milgerin, Tucze* (Dutze), *Gingeike* (LReim 2741-2885). Apie ju kov su Mindaugo šalininku Lengveniu ži r. plaiau Z. Ivinskis, *Lengvenis*, LE XIV, 386. Plg. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 137, 152, 295.

⁵⁴ PSRL II, 860.

⁵⁵ Plaiau apie Mindaugo santykius su Žemai iu kunigais ži r. St. Zajczkowski, *Studia nad dziejami mudzi wieku XIII*, Lvovas 1925, 46-49. J. Stakauskas, *Lietuva ir Vakari Europa XIII-me amžiuje*, Kaunas 1934, 131-134 (Mindaugo teisiniai santykiai su Žemaiiais).

gardo ir M. Strykovskio kronikos⁵⁶. Reikia atsiminti, kad šitas titulas Europos rytuose nebuvo mažavertis. Tik vakar Europoje galingi ir nepriklausomi kunigaikščiai gaudavo karaliaus titulą⁵⁷. Akivaizdžia Mindaugo karinės jėgos demonstracija yra laikoma tai, kad jis 1244 m. savo žygyje Kurš prie Ambots buvo atvedęs didelį kariuomenę⁵⁸. Poezijos rimams suderinti vis didelius skaičius vartodamas, Eiliutinis kronikos autorius rašė, kad Mindaugas ten atvedęs 30.000 karių⁵⁹. Savo valdžiai Mindaugas stengėsi išplėsti ir kairįjį Nemuno krantą, lenkdamas «išdidžius» jotvingius kunigus, kurie, palaikydami žymų Žemaičių kunigaikštį Vykintą, su Mindaugu turėjo «daug vaidą» (*mnogije brani*). Bet Mindaugas pagaliau «tikino juos gausiu sidabru»⁶⁰. Šitaip Mindaugo valdžiai priklausomybę nuo jo turėjo pripažinti Aukštaitiuose ne tik Našėnė, Deltuvos ir kitos žemės, bet dalis Žemaičių ir jotvingių.

Lietuvos ekspansija rytus jau buvo prasidėjusi dar prieš Mindaugą⁶¹. Naudodamiesi artimais Rusijos žemių susilpnėjimu, dar keliasdešimt metų prieš totorių pasirodymą, lietuviai buvo pradėję pastoviai veržtis ryt link Gardino žemės su artimiausiomis pilimis buvo pradinis laimikis. Užimdamas Nemuno kairįjį krantą Lietuvai artimiausi kriviai sričiai, šituo keliu jo ir Mindaugas. Savo palikuoniams jis nurodė ekspansijos kryptį, kuri pastoviai buvo palaikoma du šimtmečius. Iš Juodojoje Rusijoje užimtą sričių Mindaugas pasilaikė Slanim ir Valkavisk, o senui Vaišvilkiui⁶² atidavė Naugarduką. Esantis pralieto kraujo sūnis kamuojamas, Vaišvilkas pirmą graikišką krikštą, prie Nemuno «tarp Lietuvos ir Naugarduko» pasistatė vienuolyną ir ten atgailavo⁶³.

⁵⁶ M. Strykowski, *Kronika*, o.c. I, 285.

⁵⁷ Plg. K. Forstner, *Deutschland, und Litauen im Mittelalter* (Studien zum Deutschtum im Osten, I) Köln-Graz 1962, 19.

⁵⁸ Eiliutinis kronikos autorius du kartu sakmiai pabrėžia, kad Mindaugas atvyko «mit grozer macht» (LReim 2465, 2499). Apie vis žygių žin. LReim 2450-2588. Apie Ambot LE I, 1953, 141.

⁵⁹ «da was vil michel [= didelį] heidenschaft,
Myndowe diizic tūsent man
hatte ...» (LReim 2516-18).

⁶⁰ «ubedi ja serebrom mnogim» (PSRL II, 820).

⁶¹ H. Paszkiewicz, *Litwa przed Mendogiem*, o.c. 246. Plg. H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 188-194.

⁶² Kai kas Vaišvilką vadina Vaišelga (PSRL II, 858-859, 863 : *Voišelk*). K. B. Gos (*Rinktiniai Raštai*, I, Vilnius 1958, 235-237) nuomone šis Mindaugaitis galėjo vadintis Vaiš(a)vilkas.

⁶³ PSRL II, 858-859. Šito vyriausiojo Mindaugaitis stačiatikiu tik jimo priėmimas gali būti netiesioginiu rodymu, jog jo tėvas bus ilgai gyvenęs Lietuvos prijungtose rytinėse žemėse.

Nuolatos stipr damas, Mindaugas kaip savo priešus m persekioti ir artimus giminaičius. Saugumo sumetimais atimdamas žemes, jis iš tikrosios Lietuvos išvarė sūnus, savo brolio Dausprungo vaikus, baltus, Tautvilą ir Edivydą. Drauge su iš Žemaičių išvarytu Vykintu, jis juos pasiuntė rytus, žadėdamas leisti sikurti Smolenske ir kitose joms užimsimose žemėse⁶⁴. Strykovo kronikos žinias, kad Vykintas užvaldė Vitebsk, Tautvilas — Polock, o Edivydas — Smolensk⁶⁵, paremia ir kiti šaltiniai⁶⁶. Bet Mindaugo grasinimų pabėgimo, brolio sūnų vilių pabėgimo pas Volinijos Danielių ir Vasilkų⁶⁷.

Beveik tuo pat metu, kai Lietuvoje brenė didieji mindauginiai valstybės, gimė pats pavojingiausias priešas. Netoli už Lietuvos ribų (prie Dauguvos ir Vislos krantų) buvo kurdintos dvi svarbios karinės vokiečių riterių organizacijos. Jos greitai susijungė, ir galinga vokiečių ordino valstybė per du šimtmečius labiausiai svėrė Lietuvos gyvenime, darydama daug takos ir jos svarbiems politiniams apsisprendimams⁶⁸.

Pirmiausia prie Dauguvos krantų m stiprintis kalavijūčių ordinas⁶⁹. Visby salos ir Liubeko pirkliai mus lankyti Dauguvos sritis, nuo 1180 m. Padauguviu pradėjo domėtis ir misininkai, ir 1186 m. Bremeno arkivyskupas Hartvigas II Iškilė (Uexkuel) vyskupu šventino vienuolį Meinhard, kurio paminėtas Bertoldas 1198 m. žuvo kovoje su lybiais. Tada Hartvigas nauju Livonijos vyskupu šventino (1199 m.) savo sūnų Albert, kuris pasirodė gabus organizatorius ir kolonizatorius. 1201 m. jis kūrė Rygę ir ją padarė vyskupo sostine. Bet jam neužteko kasmet atsikviesti kryžininkų riterių pastoviai kovoti su priešais vietos pagonimis. Pagal Palestinoje su turkais kovojančių templininkų statutą, vyskupo priklausomybė 1202-1203 m. žiemą buvo kurtas kalavijūčių ordinas (*Fratres Militiae Christi*). Jo nariai (*Schwertbrueder*) ant savo balto apsiausto, be raudono kryžiaus, nešiojo dar išsiuvinėtą kalavijų. Popiežiaus privilegijomis skatinami, iš Vokietijos atvykstantieji kryžininkai didino naujo ordino prieauglį.

S kmingai užiminė jo kalavijūčiai pagonių lybių ir latgalų

⁶⁴PSRL II, 815-816. J. Stakauskas, *Lietuva*, o.c. 64-66. V. Pašutis, *Obrazovanijs*, o.c. 377.

⁶⁵M. Strykowski, *Kronika*, o.c. 285-286.

⁶⁶H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 203.

⁶⁷PSRL II, 815.

⁶⁸Ryškiausias pavyzdys yra Kriavo aktas.

⁶⁹Gana stambus ir pagrindinis naujas darbas: Fr. Benninghoven, *Der Orden der Schwertbrüder. Fratres Militie Christi de Livonia*, Köln-Graz (Böhlau-Verlag) 1964 (ca. 550 psl., su 16 žemėi., iliustr.). Ankstyvesnė bibliogr. žiūr. Z. Ivinskis, *Kalavijūčių tauta*, LE IX, 1956, 276-279.

žemes, iš vyskupo Alberto sau išreikalavdami *tre dal* užimt ir dar užkariausim plot (1207 m.). Nuo Dauguvos krant riteriai nusi-kreip ir pietus. Jie užimin jo s li gyvenamus plotus (1208 m.), tuo b du nor dami padaryti užtvar vis nesiliaujantiems lietuvi puldin jimams. Daug sunkiau kalavijuo iams sek si kelti koj žiemgali ir kurši plotus, nes tos kiltys rado veikli param pavojingiausiame ordino priešė, b tent, lietuviuose. domu, kad iš 42 lietuvi karo žygi 1200-1236 m. laikotarpyje, 23 žygiai buvo nukreipti šiaur n, t.y. prieš kalavijuo ius ir latvi gimines, ir tik 15 j — prieš rytinius slavus ⁷⁰.

Su lietuviais ordinas težinojo tik karo santykius, nors antrasis kalavijuo i magistras Volkevinas (1209-1236) ilgai Lietuvon nek l kojos. Karo laimei besikei iant, kaip domiai aprašin ja kronistas Henrikas, kautynes su lietuviais riteriai stodavo tik tuomet, kai šie siverždavo Livonijon, ir taip t s si por dešimtme i . Bet vysk. Alberto mirties metais (1229), pritrauk vietini (est , lybi ir latgali) b rius, kalavijuo iai padar pirm žyg Lietuvon, nužygiuodami link Nalš n žem s ⁷¹. Iš didel s lietuvi kariuomen s es žuv 2000, o karo grobio buv 2500 arkli ⁷². Kad tos kautyn s (j skai-iai, kaip paprastai pas Eiliuotin s kronikos autori , yra perd ti) ir ordinui brangiai atsi jo, yra aišku iš to, jog per 7 metus kalavijuo iai nebek l kojos Lietuv . Tur jo jie ir vidaus sunkum . Kai popiežiaus Honorijaus III atsi stasis legatas Vilhelmas de Modena s kmingai neišnarpliojo susipainiojusi ordino, vyskupo ir auganio Rygos miesto reikal (1225 m.), vicelegatas Balduinas de Alna (1231-1234 m.) jau nebepaj g Livonijoje kurti bažnytin s valstyb s, nes kalavijuo iai, nors formaliai ir priklaus Rygos vyskupui, ginklu priešinosi.

Kaip tik tuo metu atsirado kitas svarbus ginkluot misij kraštas, b tent, Pr s žem , kuris Livonijos riteri ir kryžinink prieaugliui tapo rimtas varžovas. Ten nuo 1216 met , gav s «Pr s vyskupo» titul ir Romos palaikomas, veik cisters vienuolis Kristijonas ⁷³. Jis paskutinis taikiu b du band krikštyti pr sus. Bet jam nesisek , ir jo kurtoji Dobryniaus riteri brolija netur jo j gos. Nepalyginamai s kmingiau veik , Pr sus koj k l s, *vokie i*

⁷⁰ H. Paszkiewicz, *Origin*, o.c. 205, 2 išnaša. Tuos skai ius ta iau negalima absoliu iai tikrais laikyti, nes jie yra paimti iš šaltiniu, kurie nesužymo vis lietuvi karo žygi .

⁷¹ Nalš n sritis ap m plot i pietus ir rytus nuo Vilniaus iki Eišiški , Surviliškio, Alš n . Šiaur je ji toli per jo dešin Neries krant .

⁷² LReim 1833-1843 (apie t kalavijuo i žyg posmai nuo 1800 eil).

⁷³ Pla iau ir bibliografij ži r. Z. Ivinskis, *Kristijonas, Pr su vyskupas*, LE XIII, 1958, 145.

ordinas, kuris savo pradži buvo gav s 1190 m. Palestinoje prie Akonos apgulimo ⁷⁴.

Ketvirtasis vokie i ordino magistras Hermanas Salza, gav s Moz rijos kunigaikš io Konrado kvietim atsi sti riteri gintis nuo kyri pr s puldin jim , iš imperatoriaus Fridricho II (Hohenštoufen) išsir pino ordino atei iai rytuose reikšming privilegij , duot Rimini, Italijoje, 1226 m. kovo m nes . Jos d ka ordinui, su Reicho kunigaikš io titulu, buvo suteiktos visos teis b ti pilnu krašto savininku užkariausimoje pr s žem je. Tada Salza pri m kvietim Konrado, kuris 1230 m. kryžiuo iams užraš Kulmij . Krikš ionims ginti ir naujakrikštams apsaugoti nuo fanatišk pagoni puolim , 1231 m. pavasar atvyko prie Vislos Hermano Balke's vadovaujamas b relis riteri . Jiems pirm j baz sudar Tornas (1232 m.) ir Kulmas (1235 m.). ia sik r , kryžiuo iai iš gynimosi pozicijos per jo daug s kmingesn ofenzyv . Jiems Fridrichas II vadinamoje *auksin je bul je*, duotoje Veronoje 1245 m., amžinai padovanojo Kurš , Lietuv ir Žiemgalius.

Dar nuo savo dešimtme i veiklos Palestinoje kryžiuo i ordinas naudojosi dideliu vokie i kunigaikš i palankumu ir ypatinga Romos kurijos globa. Vykstantieji iš Vokietijos daug artimesnius Pr sus gal jo laim ti tuos pa ius atlaidus, kaip sunkiuose žygiuose Palestin . Ordinui ateitis buvo užtikrinta, nes ir popiežius Grigalius IX jam leido kurti savo valstyb (1234 m.). O iš nelaimingos pr s nelaisv s sugr ž s Kristijonas (1239 m.), kurio valdas jau buvo kryžiuo iai už m , tapo užmirštas ; nieko nepad jo ir skundas Romoje.

Vos tik kryžiuo iai sik r Pr suose, Livonijos kardininkai pamat , kad bus sunku dalintis Vakar parama. Taigi jau 1230-1231 m. Livonijos magistras m der tis su vokie i ordinu, si lydamas prisijungti. Atsargiai ir šaltai priimdamas pasi lym , tik 1235 m. Salza tepasiunt Livonijon du savo galiotinius, kad ištirt kalavijuo i gyvenim ir paruošt plan jiems priimti. Sužinojusi apie kalavijuo i tarpe esant nedrausming ir nusikalt li element , kryžiuo i kapitula atid jo j pri mim Marijos riterius. Ta iau netik ti vykiai — didelis kalavijuo i pralaim jimas Lietuvoje, pagreitino j jungim .

Vilhelmo Modenie io paveiktas, popiežius Grigalius IX leido visoje šiaur s Vokietijoje paskelbti (1236.11.19) *pirm j* kryžiaus žyg prieš lietuvius. Kalavijuo iai jau buvo pasteb j , jog j pašo-

⁷⁴ M. Tuml er, *Der deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400*, Viena 1955 (gausi bibliografija). Lietuvišku poži riu ir lietuviu ir kit bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Kryžiuo i ordinas*, LE XIII, 177-184.

n j atsirado stipri j ga, kuri gal jo b ti pavojinga ordinui paioje Livonijoje. V l pasitelk jungtin vietini taut kariuomen ir gav Vokietijos kryžinink talkos, riteriai suruoš didel žyg šiaurin Lietuv . Gr ždami prie Saul s (« kein Soule sie karten wider »), t.y. Šiauli srityje, pelk toje vietoje, jie Žemai i kunigaikš io Vykinto ⁷⁵ vadovaujam b ri buvo sumušti (šv. Mauricijaus dien , 1236.IX.22). Daugyb s žuvusi j tarpe buvo pats Volkevinas ir 48 riteriai ⁷⁶, o kitus b glius pakelyje žud žiemgaliai ⁷⁷.

Šitas ankstyvas lietuvi laim jimas savame krašte parod j organizacij ir susiklausym . Skaudus sm gis paskubino kalavijuo-

⁷⁵ Kad Vykintas yra buv s prie Saul s kautyni vadas teturime netiesiogini rodym , randam Ipatijaus kronikoje. Kada buvo bandoma s jung (koalicij) prieš mindaug ir Vykint traukti (1248 m.), Rygos vyskupas raš Volinijos-Hali o Danieliui Romanai iui: « Tik tavo labui darome mes taikos sutart su Vykintu, nes jis pražud daug iš m s broli » — «jako tebe delia mir stvorim so Vykyntom, zane brat'ju našu mnogu pogubi » (PSRL II, 816) ; St. Zaj czkowski (*Studia*, o.c. 54-56) pirmasis nurod šit Ipatijaus kronikos viet , darydamas išvad , kad stipriausias to laiko Žemai i kunigas yra buv s vadu Saul s-Šiauli kautyn se. Panaši išvad pri jo : S. Sužied lis, *Kautyn s ties Šiauliais 1236 m.*, Athenaeum VI, 1935, 45 ; Z. Ivinskis, *Saul s-Šiauli kautyn s 1236 m. ir j reikšm*, Kaunas 1936, 32 ; naujai prie toki išvad prisid jo V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 371.

⁷⁶ LReim 1906-1907. Visas Saul s kautyni aprašymas LReim 1859-1966. Kiti šaltiniai ir gausi bibliografija S. Sužied lis, *Kautyn s*, o.c. 13-53; Z. Ivinskis, *Saul s-Šiauli kautyn s*, o.c. 1-50. Plg. naujai gana pla iai su žem lapii ir planu Pr. Benninghoven, *Der Orden der Schwertbrüder*, 1964. Kas lie ia kautyni viet , negalima identifkuoti *Saul s* su *Vec-Saule* prie Bausk s, nors Aug. Biel enstein (*Die Grenzen des lettischen Volksstammes*, 1892, 122) tik josi tai tezei surad s ir archeologini duomen . Gal paskutinis Br. Schumacher (*Geschichte Ost- und Westpreussens*, Würzburg ⁴ 1959, 36) laik Bausk s Saul vieta kautyni , jas paankstindamas (1235 m.). Užtat R. Wittram (*Baltische Geschichte 1180-1918*, München 1954, 22) yra ar iau tiesos, teigdamas : « Es war auf dem Rückweg von einem Zuge gegen die Litauer, am 22. September 1236. Bei Saule — wohl Schaulen in Litauen — wurde das Ordensheer von den Litauern, denen die Sengaller sich anschlossen, überfallen und vernichtet ».

⁷⁷ Popiežius Grigalius IX savo bul je (LUB I, 191) min jo 50 kritusi riteri . Tokius pat skai ius užraš Chronicon Olivense ir Chronicon Hermanni de Wartberge (SRP I, 681 ; II, 33-34). Tos kronikos pamini taip pat mirt « daugyb s kryžinink » (pilgrim). Didž. Naugardo ir Tver s metraš iai pamini, kad *užj rio* vokie iai su didele j ga buvo atvyk Rygon (« kriodoša Nemce v sile velice iz zamorija v Rigu »). Tie šaltiniai taip pat patvirtina Eiliuotin s kronikos žini , kad Saul s kautyn se dalyvavo ir *Ruzen* (LReim 1889-1890). Iš Pskovo buvo atvyk Livonijon 200 kari kaip kalavijuo i ordino s jungininkai kariauti prieš « bedievišk j Lietuv ». Bet tik kas dešimtas iš j tesugr ž s namon... 1237 m. raš pirmasis D. Naugardo metraš tis : «idoša na bezbožnuju Litvu ; i tako... bezbožnymi poganymi pobeženi bysa, priodoša koždo desiattyj v domy svoja » (*Novgorodskaja pervaja letopis' staršego i mladšego izvodov*, red. A. Nasonov, 1950, 74; plg. PSRL III, 50 ; IV, 1, 214 ; IV, 2, 208 ; XV, 364).

i vokiei ordina jungim, kuris buvo vykdytas 8 m. n. po Sauls kautyni (1237.V. 13). Šitas susijungimas, t. y. kryžiuo atsiramimas ir prie Dauguvos krant, ateityje bus pastovus akstinas, kad abi ordino dalys (Pr suose ir Livonijoje) susijungt ir *teritoriniu* ryšiu. Kaip nemalonus pašinas ordino k ne, Žemaiiai atsirado tarp dviej ugni, ir juos laimti pasidarys ordinui aukš iausias užsienio politikos tikslas, ypa Kstuio ir Vytauto laikais. Livonij ir Pr susijungianiam tiltui nutiesti daug pastang bus padta iki pat Melno taikos (1422 m.), net dar v liau ⁷⁸.

III. S junga prieš Mindaug. Jo krikštas ir kar nacija

Mindaugo kaimynai ir giminaiiai su nepasitik jimu ir baime ži r jo jo pasisekimus ir galios stipr jim. Volinijos — Vladimiro Romanaii nor priešiškaai veikti skatino Dausprungaiiai. Rim iausias priešas d dei Mindaugui buvo nepaliaujamas sosto varžovas Tautvilas, kurio viena sesuo buvo ištekl jusi už Naugardo kunigaikšio Aleksandro Nevieio (Nevskio) ⁷⁹, o kita už — Volinijos Danieliaus. Savo pretenzij atžvilgiu Tautvilas buvo ryškus Vytauto ir šio pusbrolio Švitrigailos pirmatakas. Atsiremdamas priešus Lietuvoje viešpataujan io valdovo, drauge kovojo prieš j už savo teises.

Danielius taip pat pasirod veiklus. Kovon prieš Mindaug jis kviet lenkus, s jungon traukdamas net puslaukinius polovcus. Danieliaus palaikomas ir Livonijos vokiei užtariamais, narsus Žemaii kunigaikštis Vykintas prikalt jo Rygos miest ir pat vyskup Mikaloj sudaryti su Romanaiiais sutart. Prieš Mindaug dar buvo užraginti jotvingiai ir nenurimusi dalis Žemaii. Be to, Eiliuotin kronika pamini (apie 1250 m.), kaip Livonijos magistras Andrius, nuterioj s Nalš n srit, at jo iki pat Mindaugo pilies Lietuvoje (*Littowen*). Tais pat metais magistras išsirusoš žygiui ir Žemaiius ⁸⁰.

Jauna Lietuvos valstyb pateko didel pavoj. Ta iau Mindaugas savo gimtu gudrumu veik kli tisis ir neleido jai žlugti. Pirmiausia jis jieškojo taikos pas Volinijos Danieli, prašydamas nepalaikyti brolvaičio Dausprungaiio. Dovanomis ir pinigais Mindaugas

⁷⁸ Pla iau Z. Ivinskis, *Kovos brovažai d l Žemaii ir j sien*, Athenaeum V, 1935, 54-117; M. Tumler, *Der deutsche Orden*, o.c. 130 ir sek. B. Schumacher, *Geschichte*, o.c. 34 ir sek.

⁷⁹ M. Taube, *Russische und litauische Fürsten*, o.c. 407.

⁸⁰ LReim 3287-3350 (« der konie in siner bürge lac », 3329 eil.). Iš Eiliuotins kronikos matyti, kad riteriai su kryžininkais tuojau gana s kmingai puol Žemaitijon (LReim 3351-3398; « der Sameiten blüt man góz und sie mochten sich nicht weren » 3372-3373 eil.).

nor jis nužudydinti savo varžov⁸¹, pavartodamas ankstesnius kovos metodus⁸². Mindaug neramino žinios, kad Tautvilas buvo parodęs palankumą vokieiams ir krikščionims⁸³. Sinais gal jo pasidaryti dar pavojingesnis, kai jis kreipėsi Rygos arkivyskupui krikšto reikalui. Kiek žinios siekia, Tautvilas yra buvęs pirmasis Rygoje lotyniškai pakrikštytas lietuvi kunigaikštis. Yra manoma, kad Tautvilui jau turėjo būti skirtas ir popiežiaus Inocento IV raštas, iš kurio aiškėja, kad neofitas Polocko kunigaikštis pareiškėsinor « kurti lotyn katedros bažnyčią »⁸⁴.

Tautvilo teises prieš Mindaug palaikė tad ne tik Volinijos kunigaikščiai, bet taip pat Rygos arkivyskupas ir jo miestas. Bet padėtis nepasidarė tokia, kaip 1382 ir 1390 m., kai iš Prūsijos ordino Vytautas terorizavo pusbrolią Jogailą, priversdamas jį nusileisti⁸⁵.

Mindaugui buvo savotiška laimė, kad Tautvilas krikštijosi pas Rygos arkivyskupą, kuriam nebebuvo paklusti Livonijos ordinas. Naudodamasis tokia savo prieš nesantaika, Mindaugas pirmasis iš lietuvi kunigaikščių įgėlbė josi iš savo sunkios padėties, kreipdamasis

Livonijos ordino magistrui ir siūdamas jam vairi brangi dovaną⁸⁶. Mindaugui pavyko su Andriumi von Stirland užmegzti kalbą, nes ir magistrui Danieliaus ir Tautvilo sūnui junga su Rygos vokiečiais nebuvo pakeliui. Tikintis Mindaug, žadėjęs užrašyti žemi, jog būtina jam reikia krikštytis⁸⁷, magistras su juo padarė taiką.

1250 m. gale ar 1251 pradžioje Mindaugas pirmą kartą krikštijosi. Jis nebuvo pirmasis lietuvi kunigas, kuris ieškojo Livonijos ordino pagalbos ir krikštijosi. Kai uolus Mindaugo šalininkas ir jo sesers vyras (ar sūnus) Lengvenis smarkiai persekiojo tris brolius kunigus⁸⁸, šie įgėlbė josi iš savo sunkios būklės, pabėgdami Rygon. Ordino globoje pasikrikštiję, kaip jo vasalai jie gavo teoretiską teisę valdyti savo žemes ir žmones⁸⁹. Panašiai elgėsi po Mindaugo mirties Nal-

⁸¹ PSRL II, 816.

⁸² PSRL II, 858.

⁸³ M. Taube, *Russische*, o.c. 406, 462.

⁸⁴ LUB m, 1226 nr.

⁸⁵ Plačiau Z. Ivinskis, *Jogailos santykiai su Krištiu ir Vytautu*, rink. Jogaila, red. A. Šapoka, Kaunas 1935, 45-79.

⁸⁶ Tam reikalui es Mindaugas pasiuntė daug aukso ir sidabro, sidabriniumi ir gražiu auksiniu indu ir daug arkliu: «poslal. . . zlata rnoho srebra i sosud serebrenyi i zlatyi i krasnyi i kone mnohy» (PSRL II, 816-817).

⁸⁷ LReim 3451-3576 (plačiau ir domiai išdėstyta, kokiu būdu Mindaugas su Livonijos ordino magistru užmezgė kontaktą ir susitaikė). Livonijos magistras, atvykęs Lietuvai, pažadėjo Mindaugui, jeigu tik tas pasikrikštys, išrėpinti karališką vainiką (LReim 3493-3496).

⁸⁸ Plačiau žiūrėti Z. Ivinskis, *Lengvenis*, LE XIV, 1958, 386.

⁸⁹ Plg. K. Avizonis, *Die Entstehung*, o.c. 28.

š n *Suxe*, pasi lydamas savo turt Rygos arkivyskupui ⁹⁰. Ir Pr s ordinas mielai priglausdavo tokius perb g lius, juos pakrikštydamas. J žemes ordinas priimin jo vasaliniais feodais, vis r pestingai aktuose pažym damas, jog buv savininkai gaus savo žemes valdyti, kai Lietuva bus nukariauta ⁹¹.

Apie tok svarb dalyk , kaip Mindaugo krikštas, smulkesni žini nerandama, nes Eiliuotinis kronikos, Ipatijaus metraš io ir popiežiaus Inocento IV buli užuominos yra per bendros. Ar Mindaug krikštui ruoš tas pats Livonijos ordino kunigas Kristijonas, kuris už poros met tapo paskirtas Lietuvos vyskupu, yra neaišku, nes krikšto laikotarpyje jis buvo Vokietijoje. Mindaugas krikštijosi ne tik su s numis ir žmona, kuri gavo Mortos vard , bet ir su b riu jam priklausan i žemi gyventoj . Tad Inocentas IV, apie tai iš Mindaugo pasiuntini sužinoj s, gal jo rašyti, jog Lietuvos valdovas krikštijosi « su didele daugybe pagoni » ⁹² ; o kitoje bul je popiežius dar aiškiau pažym jo, kad krikšt pri m « didel daugyb pagoni , kurie buvo jam (Mindaugui) pasidav » ⁹³. Aplinkui tur jo likti Mindaugui priešiš k kunigaikš i , kurie nepritar jo krikštui. Gal b t, dar prieš pat krikšt susimok liai m veikti, nes to laikotarpio chronologij yra sunku nustatyti.

Mindaugo prieš tarpe buvo Vykintas, pas kur Žemai ius apie 1250-1251 m. atb go ir Tautvilas. Ipatijaus kronikos duomenimis, susijung su jotvingiais, žemai iais ir jau iš seniau gav Volinijos Danieliaus pagalbos, jie žygiavo prieš Mindaug . Užsidas s savo pilyje ⁹⁴ ir atsilaik s, jis m priešus skaldyti. Jotvingius jam pasisek papirkti sidabru. Paskui « surink s didel j g , Mindaugas atvyko prie Vykinto pilies, vadinamos Tviremet», kuri , berods, reikia tapatinti su Žemai i Tverais (rytus nuo Varni , prie J ros prieupio Aitros). ia jis, be aiškios pergal s, karo lauke susitiko su gimina iais ir j s jungininkais žemai iais, Danieliaus rusais ir polovcais, kuri vienas pašov s Mindaug šlaun ⁹⁵.

⁹⁰ M. Perlbach, *Urkunden des Rigischen Capitel-Archivs in der Fürstlich Czartoryski'sehen Bibliothek zu Krakau*, Mitteilungen aua der Livländischen Geschichte, XIII, 1886, 17-18.

⁹¹ PUB I, 2, 488-489.

⁹² « cum numerosa multitudine paganorum » (TMPL I, 50).

⁹³ «numerosa paganorum multitudine sibi [= Mindaugui] subdita» (TMPL I, 101 nr.).

⁹⁴ Ji yra pavadinta Ipatijaus kronikoje *Voruta* (PSRL II, 817-818). Pagal K. B g , *Voruta* nebuvo vietovardis, o bendrinis žodis, kuris gal jo reikšti *arx, castellum, krepost', twierdza* (K. B ga, *Rinktiniai Raitai*, I, Vilnius 1958, 131-137).

⁹⁵ PSRL II, 818. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 379.

S nui Vaišvilkiui tarpininkaujant, Mindaugas pabaig kovas ir su Volinijos kunigaikšiais. Vienas iš Romanai, Danieliaus sūnus Romanas gavo iš Mindaugo vien kunigaikštį su keliomis pilimis Juodojoje Rusijoje, kitas Danieliaus sūnus — Švarnas ved Mindaugo dukterį, kurios vardas tačiau nežinomas⁹⁶. O Vaišvilkas, savo noru atsiskyrė valdžios Juodojoje Rusijoje, užsidėjęs vienuolio abit, išvyko Atos kalnų Balkanuose. Nebetek pagalbos, susitaik su Mindaugu ir kiti maištaujantieji kunigaikščiai. Edivydo vardas dingęs be žinios, o Tautvilas, per jį sūnus Mindaugo pusėn, jam liko ištikimas iki pat jo nužudymo. Veikė savo priešus ir Livonijos ordino magistro skatinamas, Mindaugas po savo krikšto 1251 m. išsiuntė pas popiežius pasiuntinius. Tai delegacijai vadovavo lietuviai Parnas⁹⁷. O Inocentas IV paaiškinė Mindaugui apie jį užsiminė, sakydamas: « Kadangi nusizėmėsi Mus prašėi per oficialius ir nepaprastus pasiuntinius... »⁹⁸. Jie pataikė atvykti pas popiežius, buvusius Milane, pilnarepesiai ir sukrėtimet. Tiesa, žymiausias Hohenštaufen imperatorius Fridrichas II ketė (1250 m.) buvo miręs Palerme, jau kelintu kartu darė Lijono koncilijuje ekskomunikotas (1245 m.), bet jo pėdinis, su savo nerimtais šalininkais bandė tvirtintis. Šito tempimo metu popiežius nuo tolimos Baltijos plotą valdovo atvykusiems pasiuntiniams parodė rimto dėmesio. Jie liudija šeši popiežiaus raštai Mindaugui, ar jo reikalai siūti kitiems, iš jų iškurijos 1251 m. vidurvasaryje. Kad Nemuno žemių valdovo delegacija susilaukė didelio palankumo, paaiškina, be kitko, bendros politinės bei religinės priežastys, dėl kurių nuo Lijono koncilio ryt Europa buvo Romos kurijoje labiau susidomėta.

Pasakoje sėbėgėjusios Hohenštaufen ir popiežių kovos suskilusios Vakarų Europai kaip tik tuo metu grėsi didelis totorių invazijos pavojus. Nesimėtėjęs, kuri galėtu suorganizuoti sėkmingą atsispyrimą. Mindaugo pasiuntinų pasirodymas pas popiežius jam buvo gera proga dar labiau atkreipti dėmesį du šalia totorių nuteriotą rytų Europos plotą sistiprinusius valdovus. Tai buvo, žinoma, Lietuvos Mindaugas, kuris atstovavo iki tol buvusiai grynai pagoniškai žemei. Antrasis buvo Volinijos-Hali o Danielius, kurio valdos

⁹⁶ V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 380.

⁹⁷ LRim 3505-3515. Pirmiausia jis nuvyko Livonijon pas ordino magistrą (3510-3511 eil.) ir, iš Romos grėžė, vėl sustojo Rygoje (3534-3542 eil.) su popiežiaus bulėmis, iš kurių būv išskaityta, kad Livonijos magistrui priklausanti teisė Mindaug karuoti («... daz gegeben was dem meistere der crōne gewalt », 3541-3542 eil.). Plg. M. Hellmann, *Der Deutsche Orden und die Königskrōnung des Mindaugas*, *Zeitschrift für Ostforschung*, III, 1954, 3 nr., 387.

⁹⁸ « Quia vero per solemnes ac speciales nuntios nobis humiliter supplicasti » (TMPL I, 49).

išpažino jau krikšionišk (graik) tik jim. 1246 m. metais prasi-
dėjusios derybos su Danielium d l bažnytin s unijos buvo s kmingai
užbaigtos 1253 m., kai buvusioje jotvingi žemėje Drogiškie popie-
žiaus legatas Opizo Danieli vainikavo karalium⁹⁹.

an dvi valdov santyky su Roma panašum, abiejose
valstyb se besivystan i nauj vyki paralelizm, jau yra nuo seniau
atkreipta d mesio¹⁰⁰. Abiem valdovam popiežius Inocentas IV
suteik karališkas kar nas, tur damas vilties, kad jiedu pastatys
j g prieš totorius. Bet viltys Volinijoje-Hali e nepasiteisino. Opizo
skelbiamasis kryžiaus karas prieš totorius nedav rezultat, o pats
Danielius tuojau *atsimet* nuo Romos ir atsisak gyvendinti savo
žem se bažnytin unij.

Bet jau nuo 1251 met galingas Danieliaus kaimynas, kuris jam
neleido sigal ti Nemuno aukštupio valdose, taip pat buvo patyr s
popiežiaus Inocento IV ypatingo palankumo. Ar Romos kurija
žinojo apie pagoni lietuvi ankstyvesnius susikirtimus su totoriais,
n ra duomen¹⁰¹. Bet kiekvienu atveju iš naujakrikšt buvo lau-
kiama Europai s jungininko kovoje prieš mongolus.

Ikurdamas atskir Lietuvos vyskupij (*diocesis Lethoviensis*),
Inocentas IV jai suteik (1251.VII. 17) Apaštal Sosto glob ir ap-
saug, o Mindaugas tapo «ypatingasis Romos Bažny ios s nus»
(*filiius specialis sanctae Romanae Ecclesiae*)¹⁰². Šis savo 1253 m. dokumen-
tuose kalb jo apie popieži, kaip apie « m s t v » (*pater noster*).
Toks dvasinis *t vo ir s naus* santyky viduriniais amžiais buvo žino-
mas ne tik vakar Europoje, bet ir schizmatik taut istorijoje Bal-
kanuose¹⁰³. Teisiniu ir politiniu atžvilgiu tokia adoptacija dažnai
reišk lenin priklausomyb, žinom iš popieži santyki su Karo-
lingais. Tokiame s naus ir t vo santykyje, kaip rodo Livonijos Hen-
riko kronika, skait si Padauguvio kunigaikš iukai Rygos vyskupo
Alberto atžvilgiu¹⁰⁴. Kaip daugelis Europos karalij nuo popie-
žiaus Inocento III laik, ir Mindaugo valstyb buvo subordinuota
Apaštal Sostui. Mindaugo karališkos kar nos klausimas nebesutiko

⁹⁹ V. T. Pašuto, *O erki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi*, 1950, 259.
O. Halecki, *From Florence to Brest* (atsp. iš *Sacrum Poloniae Millenium*, V)
1958, 18-20. A. M. Ammann, *Ostslavische Kirchengeschichte*, Viena 1950, 54.

¹⁰⁰ A. Prochaska, *Dwie koronaeye*, Przegł d Historyczny, I, 1905, 184-
208, 372-393.

¹⁰¹ Apie tai ži r. psl. 73-74.

¹⁰² TMPL I, 50.

¹⁰³ Apie *s naus-t vo* santyky plaiau ži r. Z. Ivinskis, *Mindaugas und
seine Krone*, *Zeitsehr. für Ostforschung*, III, 1954, 377-378 (tas pat *Aidai*,
1954, 2 nr., 55-59).

¹⁰⁴ L. Arbusow, *Deutsches Archiv*, VIII, 1950, 46.

kli i . Buvo statoma tik viena s lyga, kad ypatingasis Bažny ios s nus, kaip ir jo p diniai, Lietuvos valstyb skaityt šv. Petro nuosavybe ¹⁰⁵. Tokiomis *patrimonia S. Petri* buvo tap tada eil Europos krašt .

Laimingai užmezgusi santykius su Apaštal Sostu, Lietuva oficialiai tur jo sijungti krikš ionišk Europos taut bendruomen . Atrod , kad pagonyb s išnykimas betur jo b ti laiko klausimas, nors ir nebuvo arti stipraus religinio centro, kuris b t dav s apaštalautoj ir par m s jau prasid jus kristijanizacijos darb . Tokio veiklaus religinio centro tr kumas, jau iamas nuo pr s apaštalo Vaitiekaus mirties (997 m.), nuostabiai ilgai išlaik baltus, ypa lietuvius, pagonyb je. Viduje susiskaldžiusi ir silpna Lenkija nuo XI amž. galo negal jo parodyti misijin s ekspansijos. Trump epizod sudar Gniezno arkivyskupo Pelkos žygis, kur , gal b t, reikia sieti su Livonijos ordino prad tu Lietuvos krikštijimu. 1253 m. Moz rijos Kozlove buvo šventintas Lietuvos vyskupu domininkonas Vitas¹⁰⁶. Jis ta iau savo diecezijos nepasiek , ir apie jos vieneri met gyvavim beveik nieko nežinoma. 1255 m. popiežius Aleksandras IV formaliai leido atsisakyti Vitui nuo savo vyskupijos, palikdamas jam tik vyskupu titul ¹⁰⁷.

Vakarykš i prieš nurodytas kelias krikš ionyb Mindaugui ruoš vairi sunkum . Pagoni žem s valdovas pateko jau susikomplikavus ryt Pabaltijo krikš ionišk autoritet tinkl . Norint iš jo išsipainioti, reik jo apdairiai veikti ir nugal ti eil kli i . Tiesa, popiežius palankiai sutiko Mindaugo žyg ir suteik jam karaliaus vainik . Bet siekdami sav tiksl , Livonijos ordinas ir Rygos arkivyskupas kliud jam tapti nepriklausomu.

Popiežius s moningai aplenk Rygos arkivyskup Albert . Kulmo vyskupas Henrikas Heidenreichas¹⁰⁸ gavo iš Romos bul šventinti « Lietuvos vyskup ». Pasidav s Livonijos vyskup takai ir gindamas interesus ypa Rygos arkivyskupo ir Kuršo vyskupo (šis 1253 m. per vakarini Žemai i — Ceklio — dalybas buvo pasidar s artimas Mindaugo vald kaimynas), Heidenreichas vis atid liojo naujo vyskupo konsekracij . Mindaugas v l kreip si Inocent IV, kuris, «karaliaus karšt troškim sužadintas», 1254.VI.24 d. paved arkivyskupui Albertui išrinkti ir konsekruoti tok tinkam vyskupui kandidat ¹⁰⁹, kuris b t pageidaujamas paties Mindaugo.

¹⁰⁵ TMPL I, 49; tas pat geresn je edicijoje MPY III, 36-37 (67 nr.).

¹⁰⁶ MPH II; 572; m, 22.

¹⁰⁷ MPV III, 39 (73 nr.).

¹⁰⁸ domiai jo vaidmen palie ia K. Górski, *Heidenreich*, Polski Słownik Biograficzny; plg. Z. Ivinskis, *Henrikas Heidenreich*, LE VIII, 1956, 200.

¹⁰⁹ TMPL I, 53.

Ta iau Albertas taip pat dels . Tada Mindaugas v l raš popiežiui, savo kandidatui paminėdamas Livonijos ordino kunig Kristijon¹¹⁰, kuris greičiausiai bus apsilankęs Lietuvoje dar tuo metu, kai, Mindaugo prašomas, Livonijos magistras atvyko į Lietuvą Mindaugo pilnataikos ir krikšto reikalais.

Tur būt, dar nespėjus gauti naujo Inocento IV rašto (1254. VIII.25), liepiančio patenkinti Mindaugo prašymą¹¹¹, Rygos arkivyskupas pagaliau Kristijoną šventino Lietuvos vyskupu¹¹². Peržengdamas tą iau aiškius Romos galiojimus, Albertas iš naujojo Lietuvos vyskupo priesaiką paėmė Rygos arkivyskupo vardu, naują Lietuvos dieceziją subordinuodamas Livonijos ir Prūsų arkivyskupijai. Pagunda savo arkivyskupijos jurisdikcijai užsitikrinti naujus plotus buvo per stipri, ir Albertas jai neatsilaikė. Nuo koalicijos metų prieš Mindaugą (Tautvilo krikštas), kaip rodo šie faktai¹¹³, Rygos arkivyskupas bandė iš savo rankų neišleisti Lietuvos krikščinijai iniciatyvos. Todėl, domiu sutapimu, 1251 m. buvo panaikinta Žiemgalos vyskupija. Jai anksčiau buvo priskirti Nemuno ir Neries plotai, t. y. dar nenukariautos Lietuvos valstybės žemės. Buvusioji Žiemgalos diecezijos teritorija buvo prijungta Rygos hierarchui, naujai gavusiam *arkivyskupo* titulą. Iš to suprantamas šio nenoras vykdyti iš Romos einančius nurodymus atskiros Lietuvos vyskupijos reikalui.

Specialiu raštu panaikindamas Rygos arkivyskupo jurisdikciją Lietuvai, Inocentas IV Mindaugui pranešė apie Lietuvos vyskupijos išskyrimą iš kaimyninės metropolito jurisdikcijos. Matyti, popiežius jau nebesipatikėjo Mindaugo valstybės kaimyniniais vyskupais, nes galiojo (1254.IX.3) Saksonijos (Neuenburgo) vyskupas iš Kristijono paimti priesaiką popiežiaus ir Romos vyskupo vardu¹¹⁴. Aplekdamas Livonijos ordiną, Mindaugas buvo mėsavariškai veikti, ir todėl atveju buvo kreipęsis į Romą kurį. Per trejus metus Mindaugui pagaliau buvo pasisekė nugalėti klišius ir Livonijos hierarchii savanaudiškas užmačius¹¹⁵. Kadangi to laikotarpio popiežius nusistatymas buvo vyskopus laikyti nuo savęs betarpiškai priklausomus, Lietuvos vyskupijai buvo gauta egzempcijos teisė. Todėl nuo 1254 m. galima kalbėti apie užuomazgą tik Romai tepriklausanios bažnytinės Lietuvos provincijos.

¹¹⁰ LUB I, 337-338.

¹¹¹ LUB I, 254.

¹¹² Plačiau žiūr. Z. Ivinskis, *Kristijonas, pirmasis Lietuvos vyskupas*, LE XIII, 1958, 145-146.

¹¹³ J. Stakauskas, *Lietuva*, o.c. 67-68, 74-81.

¹¹⁴ LUB I, 355.

¹¹⁵ TMPL I, 53.

Livonijos ordino pagalba išr pinto j kar n užsid ti Mindaugui sek si šiek tiek lengviau, bet ir tai užtruko dvejus metus (1253). Mindaugo vainikavimasis karaliumi buvo nepaprastas atsitikimas Lietuvoje, vienintel kart formaliai te vyk s pusaštunto šimtme io lietuvi tautos istorijoje, nes v liau Lietuvos valdovui vis kokios nors kli tys pastodavo keli si lom , ar labai artim kar nos garb (1398, 1409 1429-1430 m. ; plg. Urachas-Mindaugas II — 1918 m.). Nors Lietuvos didieji kunigaikš iai gars jo savo žygiais ir XIV amž. paprastai buvo vadinami karaliais, ta iau Mindaugas pasiliko pirmas ir paskutinis formaliai vainikuotas Lietuvos karalius ¹¹⁶.

Mindaugo kar navimas buvo atliktas pagal nusistov jusi vidurini amži karali vainikavimo liturgij , vadinam *ordines*, vykdyt popiežiaus vardu ¹¹⁷. Pats Mindaugas savo dokumente raš :

---

¹¹⁶ Dabar yra gyvai keliamas klausimas, kad visus didžiuosius Lietuvos kunigaikš ius reiki vadinti karaliais, o pa i Lietuv — karalyste. XIII amž. vokiškuose šaltiniuose lietuviškas žodis *Kunigas* nat raliai buvo vėrimas *konic* (*kunice*) (plg. Z. Ivinskis, *Kunigaikštis*, LE XIII, 1958, 355-356 ; A. Salys, *Kunigas*, ten pat 356-358), o lotyniškuose kartais *rex*, nes vakarie tiškai galvojantieji ordino kronistai, ypa XIV amž., netur jo kito tikro pavadinimo Lietuvos valdovams, ir juos kronikose pavadindavo titulu *rex*. Tok titul popiežius Jonas XXII dav Gediminui, nes ir rygie i takoje surašytuose garsiuosiuose Gedimino laiškuose buvo pavartotas tas titulas. Iš išlikusi j didelio skai iaus paties Vytauto ir jo p dini , kurie nebuvo Krokuvoje kar nuoti Lenkijos karaliais, kanceliarijoje surašyt dokument , niekur ta iau nerandame, kad tie valdovai patys save b t titulav karaliais (plg. A. Salys, *Karalius*, LE X, 1957, 510-511). Po Gedimino *didžiojo* kunigaikš io titulas pamažu formaliai nusistov jo Vilniuje s din iam vyriausiam kunigaikš iui. Kas buvo iš Vilniaus išvarytas (Jaunutis 1341, Jogaila 1381), tas savaime neteko didžiojo kunigaikš io titulo. Norintieji *dabar* m s garsiuosius didžiuosius kunigaikš ius pakelti karali laipsn , tur t ne tik reikšti savus šios dienos asmeniškus patriotinius nusistatymus, o labiau eiti *tiesiai saltinius* ir susipažinti su pa i valdov vartotais titulais, juo labiau, kad tie šaltiniai yra spausdinti ir ne sunkiai prieinami. Akivaizdoje autentišk šaltini , kuri dvasios ir j form perdirbti jokia teisin logika po šeši amži nebepad s, tur t b ti stipriai koriguoti naujieji išvedžiojimai (P. V. Raulinaitis, *Lietuva — karalyst ar Didžioji Kunigaikštija* ? Lietuvi Dienos, 1962, 1 nr., 16 ; P. V. Raulinaitis, *Lietuva — karalyst*, Draugas, 1962 m. birželio 23 d. šeštad. priedas ; V. Alantas, *Lietuva — Karalyst ar Didžioji Kunigaikštija*, ten pat 1962 m. rugpi io 4 d. šeštad. priedas). Jau J. Rugis (*Lietuvos karalyst s klausimu*, Draugas, 1962 m. liepos 7 d. šeštad. priedas) taikliai pasteb jo, kad « kiekvienas praeities laikotarpis turi b ti matuojamas tik t pa i laik matu », o prof. dr. J. Jakštas (Draugas, 1963 m. kovo 2 d. šeštad. priedas) teisingai sp jo, jog didžiojo kunigaikš io titulas turi savo nusistov jusias tradicijas, kuri negalima kaitalioti. Kita proga, tur b t, teks dar žymiai išsamiau prie šito klausimo sugr žti, atsiremiant pa ius dokumentus ir kronikas.

¹¹⁷ Apie Mindaugo vainikavimo *ceremonijal* pla iau ži r. Z. Ivinskis,

« Patepti šventu aliejumi Lietuvos karalius, gavome karalyst s diadem »¹¹⁸. Jo patepimo apeigas atliko Kulmo vyskupas H. Heidenreichas, o Livonijos magistras Andrius užd jo kar n , kuri jis buvo pažad j s iš popiežiaus išr pinti¹¹⁹. Kar nos išr pinimas reišk ir teis j užd ti. Taigi magistras Andrius, paskirtas popiežiaus legatu, pa m iš Mindaugo ir atitinkam priesaik . Iš Eiliuotin s kronikos yra galima išvesti, jog popiežius suteik Livonijos magistrui teis vainikuoti naujakrikšt valdov , duodamas jam «der kröne gewalt»¹²⁰. Tad Mindaugui, su kuriuo drauge buvo vainikuota ir jo žmona Morta, buvo pritaikintas prastas karali vainikavimo ceremonijalas, kai konsekruotojas (patep jas) ir vainikuotojas yra ne tas pats asmuo.

Kur Mindaugas buvo vainikuotas, n ra duomen . Ar tai vyko jo sostin je ? Gal b t, Mindaugas, kaip ir daugelis vidurini amži valdov , *netur jo* pastovios sostin s. Tad n ra tikslu bandyti Vorut¹²¹ ži r ti, kaip sostin dabartine prasme. Gaus s bandymai vairiausiose Lietuvos vietose ieškoti vadinamos Mindaugo sostin s¹²² gali b ti pateisinti, jeigu XIII amžiaus valdovo « sostin s » klausimas yra sprendžiamas naujoviškai. Su pagrindu galima teigti, kad tik Aukštai iuose buvo Mindaugo t višk s žem s. Jo svarbiausios pilys buvo jo valdoje, kuri vadinosi Lietuva, pradžioje teapimdama tik dal Mindaugo valstyb s. Toje žem je Kernav (prie Neries) yra buvusi viena iš svarbi Mindaugo pili , kurioje jis gal jo ilgiau tur ti vien savo pagrindini buveini . Bet Mindaugo valdym reikia taip pat rišti ir su sta iatiki plot centrais, eventualiai ir su Naugarduku.

Jieškant Mindaugo kar navimosi vietas, reikia j palyginti su Volinijos-Hali o Danielium, kuris taip pat buvo užmezg s santykius su Inocentu IV. Kaip sakyta, dar 1246 m., nor damas nusikratyti totori jung , Danielius praš popiežiaus pagalbos, žad damas prisijungti prie Romos Bažny ios. Kaip tik Mindaugo vainikavimosi

Mindaugas ir jo kar na, Aidai, 1954, 55-59 (tas pat vokiškai Zeitschr. für Ostforschung, 1954, 360-386).

¹¹⁸ « In regem Lettowie oleo sacrato peruncti, regni suscepimus diadematem » (LUB I, 243).

¹¹⁹ LReim 3493-96. Plg. M. Hel l mann, *Der Deutsche Orden*, o.c. 387-390.

¹²⁰ LReim 3541. Apie pa i kar n ži r. M. Hocij, *Die Krone des Mindaugas*, Zeitschr. für Ostforschung, III, 1954, 3 nr., 397-415.

¹²¹ *Voruta* K. B gai tereišk bendrin žod (ži r. išnaš 94).

¹²² Eil istoriku piršo vis kit vietov Mindaugo « sostines » : 1. Varn nai (Vilniaus krašte) — J. Latkowski, 2. Uturiai (prie Betygalos) — W. K - trzy ski, 3. Liškiava — J. Totoraitis, 4. Latuvos (*Lietuvos*) up s (Šventosios prieupis) pilis — E. Volteris, 5. Varniai — A. Steponaitis, ir kt.

metais (1253) Inocentas IV suteikė karališką karą prieš šio priešui Danieliui, popiežiaus legatą Opizą vainikavo Danieli ir jo žmoną Salomiją, neįsostinę Halię, o karo žygio metu įtvėngė žemę Droginę¹²³. Savo karą Mindaugas aišku, taip pat turėjo siekti labiau užsitikrinti valdomų žemių priklausomybę. Karuotasis Danielius nuo seno Mindaugui buvo rimtas varžovas. Juodį Rusiją. Galimas dalykas, jog Mindaugas, norėdamas labiau pabrėžti užimtą rusų žemių priklausomybę, vainikavo Naugardukę. Pirmosiose popiežiaus bulsevėse Mindaugui figūravo pripažinimas žemių, kurias jis atims iš *pagonių*. Apsivainikavęs, jis dar išprašė patvirtinimą savo valdžioje esančių rusiškų žemių, gaudamas teisę savo sūnų karuoti Lietuvos valdovų¹²⁴.

Už pagalbą doje ir karališkos karūnos išrinkimui Mindaugas turėjo ordinui *atsilyginti*. Karūnavimo metais jis užrašė Žemaičiuose po pusę žemių Raseinį, Betygalos, Ariogalos ir Laukuvos. Kita tų žemių pusė buvo užrašyta vyskupui Kristijonui (1254.III.8 ir 12 d.),¹²⁵ kuris galbūt ten tik ties apsaugos nuo priešų puolimų ir sistiprinti, kryžiuočių padedant. Jis todėl tuojau pat atidavė ordinui dešimtinę « vis tų žemių, kurias gavo nuosavybėn iš... Lietuvos karaliaus Mindaugo »¹²⁶.

Ar kiti penki Mindaugo vardu surašyti dokumentai yra autentiški¹²⁷, trūksta tikinamų rodymų. 1255 metų dovanojimu esančiam Mindaugas Livonijos ordinui užrašė sūnų žemę — Silių (*Selonia*)¹²⁸. Po dviejų metų esančiam Mindaugas toliau Livonijos ordinui užrašė Karšuvą, Nadruvą¹²⁹ ir kai kurias Žemaitijos sritis¹³⁰. Dar po dviejų metų (1259) Mindaugo vardu ordinui buvo surašytas naujas dovanojimo dokumentas. Juo buvo užrašytos vairios Silių sritys, visa Žemaitija, kuri ordinui jau pora dešimtmečių taikstėsi, ir Skalva¹³¹. Pagaliau Mindaugas esančiam Livonijos riteriams užrašė visą Lietuvą, jeigu jis mirtį bevaikis. Apie 1260 metus tačiau dar buvo gyvi trys Min-

¹²³ PSRL II, 827.

¹²⁴ TMPL I, 60.

¹²⁵ LUB I, 345; plg. J. Stakauskas, *Lietuva*, o.c. 113-116.

¹²⁶ LUB I, 266 nr..

¹²⁷ Paskutinis išsamus K. Malcezyckio darbas (*W sprawie autentyczności*, o.c. 1-56) to klausimo galutinai neišsprendžia.

¹²⁸ LUB I, 371. 1261 m. rugpjūčio 7 d. pakartotiname silių žemės dovanojime yra išskaičiuota eilė Lietuvos šiaurės vietovardžių (LUB I, 461-464); plg. A. Salys, *Siliai*, LE XXVII, 1962, 221-223.

¹²⁹ Žiūr. A. Salys, *Karšuva*, LE XI, 1957, 97-99; A. Salys, *Nadruva*, LE XIX, 1959, 469-470.

¹³⁰ PUB I, 2, 33-35.

¹³¹ PUB I, 2, 69-70. A. Salys, *Skalva*, LE XXVII, 1962, 536-541.

daugos n s (Vaišvilkas, Ruklys ir Rupeikis) ir už Švarno, Danieliaus naus, ištek jusi dukt .

Paprastai svarbesni to laiko dokumentai b davo apr pinami antspaudais ne vien tik susitariani j pusi , bet ir liudytoj , juos teksto gale išskai iuojant. Liudinink nebuvimas kelia stipr tarim . Mindaugas buvo parod s daug sumanumo ir kietumo, kai reikalas jo apie savos valstyb s interesus. Sunku sutikti, kad jis paskui b t gal j s vis daugiau savo žemi užrašinti ordinui, su kuriuo bendrauti buvo prad j s tik sunkios pad ties ver iamas.

Vidurini amži falsifikat bendras bruožas buvo perd tas gyrimasis nuopelnais. Visai nemin dami Rygos arkivyskupo, ir anie dokumentai perd m kelia tik Livonijos ordino ir šiek tiek Kristijono nuopelnus. Daugumas tyrin toj juos laiko netikrais. Nesutariama tik d l j atsiradimo laiko. Jeigu jie nebuvo suklastoti paioje Mindaugo kanceliarijoje, jie gal jo b ti ordino sufabrikuoti (1264 m.) tuoj po Mindaugo mirties. Juos yra bandoma sieti su tada popiežiaus duotomis didel mis teis mis Pr suose ir Lietuvoje ekijos karaliui Otokarui (Przemyslui) II. Šitais dokumentais ordinas gal jo siekti apsaugoti savo teritorijalines pretenzijas Lietuv¹³². rodydami, kad Lietuvos žem s yra buvusios jau Mindaugo užrašytos kryžiuo iams, tie dokumentai gal jo b ti kryžiuo i padirbti ir XIV amž. gale.

Jeigu 1257 ir 1259 met Mindaugo vardu surašytieji dokumentai ir b t sufabrikuoti vokie i ordino kanceliarijoje, ten ta iau minimos sritys (pietvakari Žemai i dalyje, S duvoje), kurias Mindaugas es užraš s ordinui, berods, gal t tarnauti argumentu, kad jas Mindaugas yra savin sis, arba jos jam tiesiog yra priklausiusios. Kiekvienu atveju ta iau, jeigu tie visi dokumentai ir b t galutinai rodyti kaip Livonijos kryžiuo i falsifikatai, jie yra reikšmingas šaltinis ano meto Lietuvos teritorialinio suskirstymo. Jie išvardina keliolik XIII amž. Lietuvos vietovardži¹³³. Bet iki šiol vis dar n ra galutinai išaiškintas klausimas, ar tie dokumentai yra tikri. Jeigu jie visi b t autentiški, tai reikšt , kad « vokie i ordinas savo draugyst su Mindaugu yra be saiko išnaudoj s »¹³⁴.

Santyki audamas su naujakrikštu Mindaugu, Livonijos ordinas prad jo reikšming laikotarp . Jam m sektis ir teritorij ple iant,

¹³² J. Stakauskas, *Lietuva*, o.c. 139, 142; pla iau ži r. A. Šapoka, *ek karaliaus Przemyslo II (Otokaro II) žygiai Pr sus ir planas nukariauti sau Galindij , Jotvingius ir Lietuv* , atsp. iš *Praeities* III, Kaunas 1934.

¹³³ Su šitokiu nusistatymu tuos vietovardžius kalbiškai analizavo K. B ga (*Rinktiniai Raštai*, III, 1961, 70, 270-272).

¹³⁴ K. Forst reuter , *Deutschland und Litauen*, o.c. 7.

ir kariniu atžvilgiu. Pavaduodamas susirgus Livonijos magistr , Eberhard von Seyne¹³⁵ (Deutschmeister) pastat strategiškai svarbi Klaip dos pil 1253-1254 m.¹³⁶. Ji ne tik gyn svarb keli tarp Pr s ir Livonijos per patogi Kurši Nering , bet dar tur jo b ti apsauga art jan ioms iš Kuršo pietus ir nuo kairiojo Nemuno kranto šiaur ordino riteri j goms, turin ioms sudaryti bendr tilt vakar Žemai iuose (Baltijos pakraštyje). Nors Klaip dai n iš tolo neteko suvaidinti tokios rol s, kuri buvo tekusi prieš lybius ir latvius Rygai ar prie Priegliaus — Karaliau iui (1254 m.), ta iau Klai- p da beveik aklinau uždar Lietuvai iš jim j r , juo labiau, kad Pr s ordinas XIII amž. gale užvald Nemuno delt .

Nors Žemai iai, savo takoje laikydami paj rio plot , tuojau pat m puldin ti Klaip d ¹³⁷, ta iau jai, bent teoretiškai, Livo- nijos ordinas tuoj gavo (1253 m.) plat užnugar . Dar legatas Vil- helmas Modenietis buvo nustat s, jog Kuršas es s Pr s žem s t sa. Gi Mindaugo kar navimosi metais per Ceklio dalybas daug žemi , esan i Žemai i plote, atiteko Livonijos ordinui. Dalyb dokumen- tuose yra pamin tos vakarin s sritys — Duvzar , M guva, Pilsotas, kurios sudar Klaip dos krašto plot (nuo Minijos takos aukštyn Palangos paj riu net iki Bartuvos). Dar platesn je Ceklio srityje, kurioje pamin ti 44 vietovardžiai, ordinas savo valdžion pa m plot nuo Ventos aukštupio per Minijos ir J ros upi takoskyr iki Veiviržo up s, gaudamas du tre daliu Kretingos, Telši , Mažeiki ir vakarin je dalyje Šiauli apskrities. Tos sritys fig ravo kaip nu- kariautos¹³⁸. Ordinas buvo dar gav s žemi iš Žiemgalos vysku- pijos dalyb (1254 m.)¹³⁹. Mindaugo užrašymai Žemai iuose reišk tolimesnius ordino laim jimus.

¹³⁵ Z. Ivinskis, *Eberhard von Sayn*, LE V, 1955, 323-324.

¹³⁶ Apie Klaip dos k rim ži r. : LUB I, 295-300, 305-306, 313-314, 315-319. *Codex diplomaticus Prussicus*, išl. J. Voigt, I, 1836, 91-93, 98 nr. SRP I, 629. LReim 3625-3654. J. Voigt, *Geschichte Preussens*, III, 67-69. St. Zaj czkowski, *Studia*, o.c. 79-87. J. Sembr itzki, *Geschichte der See- und Handelsstadt Memel*, 1926, 13 ir sek. F. Zurkal owski, *Studien zur Geschichte der Stadt Memel und der Politik des Deutschen Ordens*. Dissertation. Karaliau ius 1906 (atsp. iš *Altpreussische Monatschrift*). P. Ši ežas, *Klaip dos miesto istorijos bruožai*, M s Žinynas XXVI, 1933, 187.

¹³⁷ LReim 3723-3908.

¹³⁸ Apie Cekl ži r. A. Salys, *Die žemaitischen Mundarten*, I, Tauta ir Žodis VI, 1930, 177-183. Plg. W. Eckert, *Die kurische Landschaft Ceclis. Untersuchungen des Kampfes um Südkurland zwischen dem Deutschen Orden und Litauen*, *Altpreussische Forschungen*, XX, 1943, 6-84.

¹³⁹ LUB I, 345.

IV. Tolimesni Mindaugo santykiai su kaimynais ir jo politikos charakteristika

Krikštu ir žemi užrašais Lietuvos karalius apsisaugojo nuo netikt Livonijos ordino invazij ir sau užsitikrino ramybę, su kryžiuočiais vis dešimtmet (1251-1261) bėdamas oficialiai taikoje. Tad jis galėjo atnaujinti savo žygius *rytus*. Mindaugo bėriai puldinėjo Lenkiją. Iš viso Mindaugo laikotarpyje po Saulės kautynių (1237-1263 m.) iš 33 lietuvių karo žygių kaimynus tik 5 tūkst. buvo ordino valdas, 8 — Lenkiją ir 20 — rusų žemes¹⁴⁰. Apie 1255 m. Mindaugas vis atgavo valdžią Polocke, užėmė naują žemę prie Dniepro — ernigovą ir Briansko kunigaikštijos.

vykiai tačiau vystytis Mindaugo nenaudai. Lietuvoje jo priešai, ypač Treniota Vykintaitis, nerimo. Mindaugas vis susivaidijo su Romanais. Drauge su totoriais Danielius ėmė pulti Lietuvos karaliaus valdas. Tačiau apie Mindaugo konfliktus su iš Azijos rytų Europoje siveržusiais totoriais gana mažai užsilikę autentiški to paties laiko žiniai. Vėlybi XVI amž. šaltiniai (Strykovskis ir Lietuvos Metraštinis) mini daug lietuvių *susikirtimų su totoriais* dar 1238-1243 m. Kritiškai vertindami *Latopisiec Litewski* ir Strykovskis, tyrinėtojai, pradėdant J. Leleveliu, apskritai yra atmetę šaltinius taip spalvingai ir plačiai aprašytus Lietuvos valstybės pradžių ir jos XIII amž. istoriją. Kai daugumą jų, nekreipdami dėmesio ten išskaičiuotas Mindaugo kovas su totoriais, an dviem versmėmis aprašymus numojo ranka, juos specialiau išnagrino J. Puzyna, bandydamas, anieks lietuvių šaltiniams grąžinti patikimumą¹⁴¹.

Kaip galima pasakyti apie jaunos Lietuvos valstybės vaidmenį sulaukiant totorių slinkimo prie Baltijos jūros? Ir iš menkų šaltinių nuotrupų yra manoma šiek tiek žvelgti, jog Mindaugas tuo pat metu, kai vokiečiai ir Silezijos kunigaikštiai prie Liegnitzo (Silezijoje) 1241 m. sulaukė ten totorių tolimesnį veržimąsi Europoje, yra atlikę sėkmingai *didelį paslaugą*. Jis sustabdė ingis-chano hordų slinkimą vakarus per jo valdomas žemes.

Nors Metraštinio žinios apie totorių puolimus yra sujauktai užrašytos, kai kurias užuominas tačiau reikia atkreipti dėmesį. Gal pasiseks kada nors tiesos sklaidyti nuo nereikalingos «pel »

¹⁴⁰ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c., 95. PaRL. 180-421 nr.

¹⁴¹ J. Puzyna, *W sprawie Litwinów z Tartarami o Ru w latach 1238-1243*, *Przegląd Historyczno-Wojskowy*, IX, 3 nr., 1937, 345-400 (žiūr. St. Zajackowskio recenziją *Ateneum Wileńskie*, XIII, 1938, 303). Plg. J. Chabanier, *Les Tatars Lithuaniens*, *Revue Historique de l'Armée*, 1960, 3 nr., 16.

kr vos. Antroji to Metrašio redakcija aprašo, kaip Mindaugo t vas (Bychovco kronikoje jis ia pavadintas Ringaudu) 1234 m. kovojo prieš totorius «nuo saul s patek jimo iki jos nusileidimo» prie Mohilnos (Nemuno aukštupio dabartin je Gudijoje). Lietuvos valdovas, pagal Lietuvos metraš t, totorius ir j s jungininkus rus kunigaikš ius galutinai sutriuškin s (« na golovu porazi!»)¹⁴². Nors kiti šaltiniai tos žinios nepamini, ta iau vis tik ji yra verta d mesio. Lietuviai ir toliau su totoriais tur jo karini konflikt . Tiesa, ne žengiamos lietuvi mišk zonos prie stepi pripratusiems totori raiteli b riams sudar kli i , ta iau jie nepaliov veržtis vakarus. Dar apie 1253 m. totori invazijos pavojus baimino vokie i ordin Pr suose. 1254 m. pradžioje buvo skelbiamas ordinui apginti prieš totorius kryžiaus karas¹⁴³. Tolimesni sm giai totori ta iau iš kivi i plot , t. y. b sim gud sri i buvo taikyti Lietuvai. Ipatijaus kronika yra užrašiusi, jog apie 1259 m. totori chanas Burundajus, drauge su Volinijos-Hali o Danielium nusiaub Aukštaitij . Jie buvo pasiek Nalš n žem ¹⁴⁴. Tur b t, t totori žyg tur jo galvoje popiežius Aleksandras IV, kai jis 1260 m. rugs jo m n.

ekijos karali ¹⁴⁵ ir Brandenburgo markgraf ragino kryžiaus žyg prieš totorius. Paskutiniajam popiežius raš , jog totoriai es nuterij didesn Lietuvos dal ¹⁴⁶.

Kaip tik pradžioje t lemting 1260 met , kada ruden — po Durb s kautyni — visas Pabaltijys sukils prieš vokie i ordin , popiežius ragino Pr s riteri magistr imtis vadovauti kryžiaus karo žygiui prieš totorius¹⁴⁷. Pagonys lietuviai ta iau kovojo prieš totorius savo ruožtu be joki raginim ir be jokios pagalbos iš šono, net tuo metu, kai iš vakar prieš juos buvo organizuojami kryžiaus karo žygiai¹⁴⁸. Lietuviai ne tik apgyn savo sodybines sritis, išm - tytas tarp didži j mišk masyv , bet dar išvyst aktyvi ekspansij rytus, atnešdami savo valstybingum eil ryt slav žemi ,

¹⁴² PSRL XVII, 234, 250, 304, 365, 430, 481 (Bychovco kronika). Lietuviškai : K. Matulaitis, *III Lietuvos Metrašis (Bychovco kronika)*, Tautos Praeitis I, 4, 1962, 572.

¹⁴³ PUB I, 1, 216-217.

¹⁴⁴ PSRL II, 846. *Novgorodskaja perv. letopis'*, o.c. 1950, 79. Plg. V. Pašut o, *Obrazovanije*, o.c., 381.

¹⁴⁵ PUB I, 2, 101 f. (111 nr.).

¹⁴⁶ « Lettoviam iam pro maiore parte destruxisse noscuntur », LUB I, 453. Apie Mindaugo Lietuvos vaidmen kovoje su totoriais ži r. K. A. Steponaitis, *Mindaugas ir Vakarai*, Kaunas 1937.

¹⁴⁷ PUB II, 1, 87-88 ir 98-99 nr. (bul s iš 1259.XII.17, 1260.1.25, 1260. III.21).

¹⁴⁸ J. Stakauskas, Lietuva, o.c. 151-183.

kurios mieliau rinkosi gyvenim pagoni lietuvi valdžioje, negu kiet totori jung¹⁴⁹.

Daugiau ir tikslesni žini yra apie Mindaugo santykius su vokie i ordinu. Pr suose ordinas s kmingai tvirtinosi Semboje, kai iš ekijos atvykusio žygin Otokaro II garbei 1255 m. buvo pastatytas Karaliau ius, kuris v liau kovose prieš lietuvius tapo svarbus atramos taškas. Ordinui toliau r p jo per nadruvi , s duvi ir skalvi plotus rasti keli šiaur , t. y. piet Žemai ius. Livonijos ir Pr s kryžiuo iai Pabaltijo žemi okupacijos eigoje pirm kart 1259 m. prie Mituvos ir Imsr s žio i Nemun (Karšuvos srityje) stat si *bendr* pil Georgenburg — Jurbark . Vis labiau art damos viena prie kitos, abi ordino šakos sud jo l šas ir drauge atliko Georgenburgro statymo darbus¹⁵⁰. Tolimesn se kovose prieš pagonis jos m megzti dar artimesnius s ly ius, tik damos pagaliau visai susijungti neperskiriama teritorija.

Per trump laik (nuo 1253 m.) kryžiuo iai Žemai iuose ir j pasienyje beveik kasmet tur jo nauj teritorini laim jim ir aplink stat si svarbias pilis. Betarpiškame ryšyje su Georgenburgro k rimu reikia sieti 1259-1260 m. žiem Žiemgaloje pastatym stiprios pilies Dob s (Doblen)¹⁵¹*, kurios sukil žiemgaliai negal jo veikti.

Mindaugo pergamentai kryžiuo iams teteik formali teis jiems užrašytas sritis, bet praktiškai jiems iš Žemai i žem s tik tiek tegal jo priklausyti, kiek jie patys savo j ga stengs užvaldyti. Žemai iai ta iau nesidav nulenkiama. Eiliuotin Livonijos kronika nepagail jo rim parodyti, kaip žemai iai nuo 1256 m. jau buvo pra-

¹⁴⁹ Dar XIII amž. antroje pus je buvo aštri susikirtim tarp lietuvi ir totori . 1275 met totori žyg Lietuv mini *Novgorodskaja pervaja letopis'*, o.c. 17, 63-64. Kitus du puolimus (1282, 1289 m.) žino PSRL X, 161, 168. Plg. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 396. Sambijos kanauninko *Epitome* 1315 m. kalba, kad totoriai lietuviams es padar *magna dampna* (SRP I, 286). Yra žinoma, kad Gediminas tur jo su Volgos totori chanu Uzbeku rimtai skaitytis. 1324 m. jis der josi su totoriais savo naujoje sostin je Vilniuje. O jau kitais metais Uzbeko kunigaikš iai savo karo žygyje es Gediminui pridar daug pikta (*mnogo zla*) ir su daug belaisvi gr ž atgal (PSRL X, 189). Nors ir toliau lietuviai patirdavo iš totori nuostoli (pvz., Vorslka 1399 m.), ta iau jie iš totori atkovojo net didelius step s plotus. Pla iau ži r. Z. Ivinskis, *Lietuvos valstybingumo išpl timas slav erdv je*, Tautos Praeitis, I, 4, 1962, 501-520 (gausi bibliogr.).

¹⁵⁰ LReim 5511-5537, 5557, 5813-5815. Plg. SRP I, 95 (Dusburgie io kronika) ; II, 40 (Wartberges kronika). Iš chronologiškai nenuosekliai sumint fakt kronikose vistik galima pasidaryti išvad , kad pirma buvo pastatyta Dob s pilis. Plg. Z. Ivinskis, *Dob* , LE V, 1955, 87.

¹⁵¹ A. Bauer, *Semgallen und Upmale, Baltische Lande*, I, hgg. von Ad. Br ackmann und Carl Engel , 1939, 313 ir 7 pastaba.

d j *intensyvius karo žygius* prieš vokie ius¹⁵². Žemai iams vadovavo Alemanas (Aliminas)¹⁵³. Ar jis buvo kokis artimas giminaitis nuo Tver s kautyni nebeminimo Vykinto, galima tik sp lioti.

Žemai i ir ordino to laiko kovoms pagrindinis šaltinis yra Eiliuotin kronika. Pagal j 1257 žemai iai prie Klaip dos sumuš Livonijos riterius, kuri krit 12, neskaitant j s junginink kurši . Tose kautyn se buvo sunkiai sužeistas naujas ir veiklus Livonijos magistras Burchardas von Hornhausen (buv s Karaliau iaus komt ras). Su liku iais prasiverž s Klaip dos pil , jis ten gyd savo žaizdas¹⁵⁴.

Pasveik s magistras m organizuoti didel j g prieš Žemai ius. Iš to laikotarpio yra užsilikusios popiežiaus Aleksandro IV, didelio ordino geradario, kelios bul s. Jomis sakoma dar intensyviau skelbti kryžiaus karus prieš pagonis. Vienoje bul je sakoma, jog netik liai es nužud beveik 500 kryžiuo i ¹⁵⁵. Iš naujo skelbdami kryžiaus kar Vokietijoje, ekijoje, Danijoje, Švedijoje, Norvegijoje, Gotlande, domininkonai tur jo atvesti naujus pilgrim b rius. Tuo tarpu žemai iai, prašydami taikos, siunt Rygon savo pasiuntinius, kurie ten šaltai buvo priimti. Ne prasta juk buvo su pagonimis laikyti taik . Tod l magistras tar si su komt rais, arkivyskupu ir Rygos miestu¹⁵⁶. Buvo nutarta žemai iams duoti dviej met (1257-1259) paliaubas, nes, tur b t, manyta, kad tokio laikotarpio užteks sitvirtinti 1253 m. Mindaugo užrašytose žem se. Be to, nuolatini kov ir pavoj išvargintam Livonijos ordinui buvo reikalingas poilsis.

Eiliuotin kronika domiai pažymi, kaip Žemai i krašto atstovai, pagal savo paprot , taik patvirtino su ordino magistru sudauždami delnus¹⁵⁷. Jeigu kas j es s sutart tokiu b du patvirtin s, jos mirtinai laikosi¹⁵⁸. Iš ties , žemai iai laik si savo žodžio. Dar daugiau, 1257 m. taik padarius, Rygos miesto pirkliai Žemai i plot trauk savo prekybinius interesus. Be pavojaus žemai iai ir ^{162 163 164 * 166 167}

¹⁵² LReim 4085-4158.

¹⁶⁵ LReim 4086, 4101, 4107. Šitas vardas (Aliminas, Alminas) Žemai iuose ir dabar sutinkamas. Du Kaziai Alminai yra, pvz., profesoriai (vienas — veterinarijos — nuo Plateli , kitas — kalbininkas — nuo Šv kšnos).

¹⁵⁴ LReim 4505-4515. Kryžinink žygyje es buv 500 (LReim 4501).

¹⁵⁵ LUB I, 402.

¹⁵⁶ LReim 4545-4570.

¹⁵⁷ LReim 4614-4615.

¹⁵⁸ « des landes site stêt also :
wer dem anderen tût die hant,
wer er uber daz dritte lant,
der hette getrûwelichen vride
bie dem halse und der wide » (LReim 4616-4620).

rygie iai es gal j vieni pas kitus keliauti ir prekiauti¹⁵⁹. Rygai r p jo Lietuvoje neišsenkami kiekiai žaliavos, ypa vaško ir kaili . Taigi vos tik Mindaugas susitaik su Livonijos ordinu, rygie iai išsir pino sau (1253 m.) prekybos teis Lietuvoje¹⁶⁰.

Dviej met paliaubos buvo pasirengimas tolimesnei kovai. Su 1259 m. data yra siejama ordinui nauja Mindaugo donacija, kuria kryžiuo iai es gav iš karaliaus atskiras s duvi (jotvingi) sritis, skalvi žem ir *visus Žemai ius*, išskyrus vyskupui dovanotus plotus^{161 162 163 164 165}. Kaip ten bebuv , kiekvienu atveju žemai iai nesidav geruoju nulenkiami. Paliauboms pasibaigus, jie puol Kurš . Kai narsus Kuldingos (Goldingen) komt ras Bernhardas von Haren su gausiu grobiu gr žtantiems žemai iams Skuodo laukuose pastojo keli , šie persekiotojus sumuš . Žuvo 33 riteriai¹⁶². Prad jus kuršiams trauktis iš kautyni lauko, pagoni laim jimas buvo didelis, ir jie, dar labiau padr sinti, greit antru kartu siverž Kuršan. Nors ordinas buvo surink s didel kariuomen , ta iau rimtai pagoni nepuol ir leido jiems pasitraukti. Eiliuotin s kronikos autorius aprašin ja, kaip riteriai savo taryboje steng si t neveiklum išsiaiškinti¹⁶³.

T žygi takoje jau 1259 m. sukilo žiemgaliai, išvarydami ordino ir Rygos arkivyskupo pastatytus viršininkus. Kai kryžiuo iams nepasisek paimti žiemgali pilies Tervet s (šiaur nuo Žagar s)¹⁶⁴, jie pasistat min t Dob , kuri tuoj, sukil liams talkininkaudami, puol žemai iai¹⁶⁵. Nepasisekus pilies paimti, jie persimet pietus prie Georgenburgo ir, pasistat sau pil kaimynyst je, iš jos puldin jo nykstan i ir maisto tr kstan i vokie i gul .

Siekdamas savo pad t pataisyti nors vienu žymesniu laim jimu, ordinas suruoš žyg , pasitelkdamas Pr s ordin . Maršalas Henrikas Botelis atved ne tik riteri , bet ir s junginink kariuomen s iš pr s kil i (pamed n , semb , notang ir varm n). Livonijos ordino j gos buvo dar didesn s. Dalyvavo iš Talino danai, estai, kuršiai ; iš Hanzos miest laivais buvo atvyk pilgrim . Tai keli t k-

¹⁵⁹ LReim 4629-4644.

¹⁶⁰ LUB I, 312. Apie Lietuvos XIII amž. prekybinius santykius su Ryga: Fr. Benninghoven, *Rigas Entstehung und der frühhansische Kaufmann*, 1961, 35. Z. Ivinskis, *Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jahrhundert*, Conventus Primus Historicorum Balticorum, Ryga 1938, 276-285.

¹⁶¹ PUB I, 1, 69-70.

¹⁶² LReim 4829-4831, 4845-4859. Plg. Z. Ivinskis, *Skuodo kautyn s*, LE XXVIII (1963), 112-113.

¹⁶³ LReim 5190-5238.

¹⁶⁴ LReim 5408-5436.

¹⁶⁵ LReim 5445-5464.

stan i kariuomenei vadovavo 200 ordino riteri . Kai nuo Klaip dos vokie i kariuomen trauk link Georgenburgo, ji patyr , jog lietu viai su didele j ga (Dusburgas mini 4000) ¹⁶⁶ jau siaub Kurš . Šv. Margaritos dien (1260.VII.13) pietiniame Durb s ežero krante vyk s susir mimas baig si pagoni pergale. Kuo kryžiuo i atsi met kuršiai juos puol iš užpakalio, paskui savo pilis priimdami žemai i gulas¹⁶⁷.

Neskaitant dideli auk ordino talkinink , Durb s kautyn se žuvo Burchardas von Hornhausen, maršalas Botelis ir 150 ordino riteri . Nors n ra tiesiogini duomen , ta iau iš lietuvi pus s Dur b s kautyni vadu yra laikomas Vykinto s nus Treniota. Pats Min daugas, žinoma, jose nedalyvavo. Jis laik si taikos su ordinu iki pat 1261 m. galo. Jeigu Mindaugo vardu žinomas pergamentas iš 1260 m. b t neabejotinai tikras, išeit , jog Lietuvos valdovas dar 1260 m. birželio viduryje yra Livonijos ordinui užraš s vis Lietuv , jeigu tik jis mirt be p dini ¹⁶⁸. Dar 1261 m. rugpi io 7 d. es Mindaugas užraš s ordinui, sutinkant dviem jo s num, vis s li žem ¹⁶⁹.

Yra duomen ta iau spr sti, jog karalius, oficialiai b damas su ordinu taikoje, jau nuo 1256-1257 m. *slapta* yra r m s nenorin ius Livonijos ordinui pasiduoti Žemai ius¹⁷⁰. Iš Mindaugo taiking santyki su Treniota po Skuodo ir Durb s kautyni peršasi nat rali išvada, jog jis dar gerokai anks iau prieš didžiuosius karinius Vykin tai io pasisėkimus jau tur jo su Žemaiiais slapt susitarim ¹⁷¹. Sunkioje pad tyje vikriai besisukin jant Mindaug , berods, galima

¹⁶⁶ SRP I, 97-98, 425 (N. Jeroschino kronika). Kryžminiais iš Vokietijos sakmiai mini LReim 5658-5660.

¹⁶⁷ LReim 5601-5614, 5630-5635, 5735-5812, 5912-5985. Plg. V. Bil kins, *Kuršu brivibas cinas*, Ryga 1936, 44-47. Apie tas kautynes visus žinomus šaltinius ir gausi bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Durb s kautyn s 1260 m. ir j politinis vaidmuo*, Kaunas 1938 (atsp. iš *Karo Archyvo* VII ir IX t., 114 psl.). Tas pat santraukoje *Aidai* 1960, 6 nr., 233-240. R. Varakauskas, *Lietuviu kova su vokiškaisiais agresoriais Mindaugo valdymo laikotarpiu (1236-1263)*, Vilniaus Valstybinio Pedagoginio Instituto Mokslo Darbai, IV, 1958, 111-141. Septyni amži Durb s kautyni sukakties progą dar raš : M. B. Naubur as, *Durb s kautyn s*, Tautos Praeitis, I, 2, 1960, 205-210 ; 1960 m. *Karyje* (Brooklyn, N.Y.) buvo spausdinta Z. Raulinai io *Durb s m šis* (atspaudas 96 psl.).

¹⁶⁸ PUB I, 1, 91-93 (106 nr.).

¹⁶⁹ LUB I, 461-464. Mindaugo s n s ia vadinami *Replen* ir *Oherstutten*.

¹⁷⁰ Pla iau Z. Ivinskis, *Mindaugas und die Žemaiten*, Ūpetatud Eesti Seltsi Toimetustet, III. — Liber saecularis, Tartu 1938, 930-957 (ypa 951-952). Šit galimyb pirmasis iš k l H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 99.

¹⁷¹ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 99.

laikyti šituo atžvilgiu *Vytauto* pirmataku, sugeb jusiu slapta žemai-
ius sukurstyti prieš ordin .

Iš vis ordino kov Pabaltijje iki XV amž. Durb s kautyn s,
kurios buvo žymiausias lietuvi laim jimas XIII amž., savo pas -
komis jam buvo pats skaudžiausias sm gis. Amžininkai jas laik
didžiausia ordino katastrofa, nes betarpiškai tuojau prasid jo didysis
pr s sukilimas (1260-1274 m.)¹⁷² ¹⁷³, atitrauk s kryžiuo i j gas nuo
Lietuvos.

Kada beveik visos ryt Pabaltijo tautos sukilo, iš pagrind
sudreb jo ant bedugn s krašto stovin io ordino galyb . Pr suose
ordinas šiaip taip atsilaik , d ka vis nauj kryžinink -pilgrim
b ri , kuriuos suk l Romos kurijos skelbiami kryžiaus karai prieš
pagonis. Vietin se gi tautose sporadiškai pabudo solidarumas prieš
ateivi jung . Atskirai kovodami, sukil li pr s vadai (Herkus
Mantas, Divanas, Glapas, Linka) ta iau netur jo pakankamai prie-
moni veikti stipri j vokie i ordino tvirtovi , kuri penkios pasi-
liko Pr suose nepaimtos.

Lietuvi tautos atei iai Durb s kautyn s tur jo reikšming
pas k . Kadangi Pr s kryžiuo iai porai dešimtme i buvo užimti
krašto viduje (sukilimas galutinai buvo numalšintas 1274 m.), Trai-
denio ir jo p dini valdžioje sp jusi sutvirt ti, v liau per eil gene-
racij Lietuva paj g s kmingai vesti temptas kovas prieš riterius.

Tuo metu, kai pr sai iš paskutini j kovojo savo didži j kov
prieš kryžiuo ius, vidaus nesutikimai Lietuvoje (1263-1270 m.)
nesudar šaliai išorinio pavojaus, juo labiau, kad ir Livonijoje buvo
sukilusios tautos : estai, kuršiai, žiemgaliai. Kuršas buvo pajungtas
tik po 7 met kovos (1267 m.), o kol žiemgaliai buvo nugal ti, pra jo
30 met (1290). pasidalint Cekl ir Mindaugo užrašytas žemes
Žemai iuose ordinas jau nebegal jo kelti kojos.

Tuoj po Durb s pergals, naudodamiesi kryžiuo i silpna pad -
timi, lietuviai t s savo žygius Livonijon. Bendradarbiaudami su
kuršiais, šiems jie pad jo užimti pilis vakarus nuo Ventos, kur atsi-
laik tik Kuldirga ir Klaip da. Surink savo ir Rygon atvykusi pil-
grim j gas, Livonijos kryžiuo iai ant Dauguvos kranto prie Liel-

¹⁷² Pla iau ir bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Pr s sukilimai*, LE XXIV,
1961, 164-169. Svarbu A. L. Ewal d, *Die Eroberung Preussens durch die Preus-
sen*, III, Halle 1886, 142 in sek. G. Koehler, *Der 2. grosse Aufstand der Preussen
gegen den Deutschen Orden 1260-1274*, veikalė : *Die Entwicklung des Kriegs-
wesens in der Ritterzeit*, II, 1886, 1-91. St. Zaj czkowski, *Podbój Prus i ich
kolonizacja przez krzy aków*. Torun 1955. Iš lietuvi pus s: R. Jasas, *Didysis
pr s sukilimas (1260-1274)*, Vilnius 1959. Z. Ivinskis, *Durb s kautyn s*, o.c.
88-91.

¹⁷³ LReim 5932-6098.

vard s (Lennewarden) šv. Blažiejaus dien (1261.II.3) pastoja keli su gausiu grobiu gr žtantiems lietuviams, bet nes kmingai. Tur dami Durb s patyrim , riteriai š kart nebesidav apsupami, ir j tekrito 10, kai pilgrim es žuv daug. Keliose kronikose Lielvard s kauty- n s¹⁷³ yra atvaizduotos kaip skaudus ordino pralaim jimas. 1261 m. balandžio 27 d. Livonijos ordino vicemagistras maldavo pagalbos iš Liubeko miesto, sk sdamasis, jog ordinas tur j s daug nuostoli arkliais, ginklais ir kitokiomis g ryb mis¹⁷⁴. Krinta ak tai, kad Eiliuotin Livonijos kronika, palyginti, pla iai aprašydama t pa- goni žyg , jau visai atskirai nemini žemai i , apie kuriuos paprastai visk dešimtimis kart vis tiksliai pažym davo. 1261 m. pradžios (Lielvard s) žygyje ta kronika bendrai terašo apie Lietuv ir lietu- vius (*Lettowen*), juos sakmiai pamin dama šešis kartus¹⁷⁵. Gal tai jau gali b ti ženklų, jog kokia nors karin akcija iš Lietuvos buvo prasid jusi dar prieš oficial Mindaugo santyki nutraukim su Livo- nijos ordinu.

Pagal Eiliuotin Livonijos kronik , Žemai iai po šito laim jimo es siunt savo pasiuntinius pas Mindaug ir es praš žym j karo vad , kunig Treniot , kad tas j vardu tikint Mindaug v l gr žti pagonyb n.¹⁷⁶ Yra pagrindo samprotauti, kad Treniota jau anks- iau gyveno Mindaugo dvare¹⁷⁷. Mindaugo tolimesnei laikysenai Žemai i ir Livonijos ordino atžvilgiu buvo charakteringa, k il- guose pokalbiuose¹⁷⁸, po visos grandin s reikšming Žemai i per- gali prieš Livonijos kryžiu ius, yra «išmintingajam Mindaugui» pasak s Treniota¹⁷⁹. Savo pagrindin kalb Treniota užbaig tvirtin- damas, jog Livonijos tautos norin ios *sugr žti* pagonyb n ir *pasiduoti* Mindaugo valdžiai¹⁸⁰. Matomai sukilusi žiemgali , kurši ir ypa

¹⁷⁴ LUB I, 460-461 (« ... quantum dampnum... in perditis equis et armis et aliis bonis... »). Plg. P. Schwartz, *Kurland im 13 Jahrhundert*, Leipzig 1875, 111.

¹⁷⁵ LReim 5933, 5945, 5956, 5985, 6001, 6031.

¹⁷⁶ LReim 6339-6356 (Žemai iai apsidžiaugtu, jeigu Mindaugas « ... wurde wider heiden », 6353).

¹⁷⁷ Plg. St. Zaj czkowski, *Studia*, o.c. 100-102.

¹⁷⁸ LReim 6371-6425.

¹⁷⁹ Išd st s eil vykiu, Treniota Mindaugui sak s :

« wie bistu sô rechte blint !

du bist ein wiser kunic genannt,

daz ist dir doch unbekannt » (LReim 6396-6398).

¹⁸⁰ «wir hân verwâr daz vemomen,

daz erste daz wir mit dir komen

zu Letten und zû Nieflant,

sô komen sân in dine hant

die lant von in beiden

sie wollen werden heiden » (LReim 6421-6426).

pr s pirmieji didieji pasisekimai¹⁸¹ dar sp džio Lietuvos kunigams. O Treniota savo s kmingomis pergalmis prieš ordin buvo gij s jau gana didel s takos. Jis sugeb jo pagaliau priversti Mindaug , kurio su Livonijos magistru dovanomis keitimosi laikotarpis jau buvo pasibaig s¹⁸², viešai nutraukti santykius su kryžiuoiais ir sijungti prieš juos kov . Padar s s jung su Aleksandru Nevskiu (Didž. Naugarde)¹⁸³, drauge su Treniota, Mindaugas išžygiavo Livonijon ir nes kmingai puol Cesio (Wendeno) pil . Prie žygio nepasisekimo prisid jo tai, kad iš Naugardo neat jo laiku prieš kryžiuoius žad - toji kariuomen . Livonijos kronistas šaiposi, jog rusai (*Ruzen*) Mindaugui « žad jo didel pagalb »¹⁸⁴, ir « jie labai skub jo »¹⁸⁵, bet kai jie prie Dorpato (Estijoje) pasirod , lietuviai jau buvo pakeliui namus.

Karaliui Mindaugui nepasisek sukelti už Lietuvos rib simpatij ir ten sitvirtinti. Jis neprijung savo valstybei n žiemgali , n kurši ¹⁸⁶, nors ir vieni ir kiti mielai nuo 1260 m. priimdin davo žemai i ir lietuvi gulas ir dažnai veik išvien¹⁸⁷. Iš Livonijos sugr ž s Mindaugas, pagal Eiliuotin kronik ¹⁸⁸, es s dar s kar i priekaišt Treniotai, kam j rusai apgav , kam tur j s nutraukti santykius su Livonijos magistru. Mindaugas r s iai išmetin jo, jog latviai, lybiai ir kitos Treniotos jam žad tos žem s « visai nesijungia » prie jo. Lygiai tas pat matyti iš Mindaugo pokalbio su jo žmona Morta¹⁸⁹, kuri pareišk savo didel nepasitenkinim Treniota. Dar kart 1262 m. vidurvasaryje Mindaugo ir Treniotos b riai dar ben-

¹⁸¹ B. Schumacher, *Geschichte*, o.c. 42.

¹⁸² LReim 4437-4460 (ypa 4453-4455). Plg. 6553-6559, 6587-6593 eil.

¹⁸³ LReim 6461-6470.

¹⁸⁴ « gelobeten im helfe gröz » (LReim 6469).

¹⁸⁵ « die ilten ser » (LReim 6616).

¹⁸⁶ Plg. V. Pašuto, *Obrazovanije*, o.c. 409.

¹⁸⁷ LReim 6787-6793, 6823-6883, 6951-7049, 7059-7090 Plg. V. Bilkins, *Kuršu brivibas*, o.c. 40. A. Bauer, *Semgallen*, o.c. 314.

¹⁸⁸ «er [Mindaugas] sprach : " Traniâte, sage du boser man und rechter zage (tikras baily !) nû hân die Rûzen mîr gelogen, den meister hâstu mir gezogen zû einem unvrûnde zû ; waz râtes gibestu mir nû ? Letten, Liven und die lant die du gelobtes in mîne hant die k ren sich an mich nicht ein hâr "» (LReim 6499-6507).

¹⁸⁹ LReim 6527-6562. Mindaugien pasteb jo :

« nû volgestu einem affen,
ich meine Traniâten,
der dich hat verrâten » (6560-6562 eil.).

dr žyg . Jis buvo nukreiptas pr s žem . Ar tai reišk solidarum ir pagalb sukilusiems pr sams, tiksliau negalima išaiškinti. Težinoma, kad lietuviai gr ždami Jazdove pa m nelaisv n ir nužud Danieliaus žent Moz rijos Ziemovit , o jo s n Konrad išsived Lietuvon¹⁹ .

Ar 1261 m. nutraukdamas s jung su Livonijos ordinu, tuo pa iu Mindaugas atkrito ir nuo krikš ionyb s, n ra tiksliai išaiškinta. Šalia Mindaugo «sostin s» vietos, penki jo dokument tikrumo m sl s ir kit neišaiškint problem , tai yra pats svarbiausias kontroversiškas klausimas, apie kur tiek daug rašyta. Išskyrus pirm j Mindaugo tyrin toj J. Latkowski, kuriuo pasek keli XIII amž. Lietuv labiau studijav lietuviai-kunigai^{190 191}, lenk ir vokie i mokslin je literat roje iki šiol perd m vyrauja nuomon , jog Mindaugas yra atkrit s nuo krikš ionyb s. Paskutinis argumentuotai už Mindaugo apostazij yra pla iai pasisak s kritiškas lenkas H. Paszkiewicz¹⁹², kuris apskritai Lietuvos istorijoje stengiasi b ti lietuviams gana objektyvus¹⁹³.

Mindaugo apostazijos šalininkai labiau akcentuoja ir pasitiki prieš Mindaug nusista iusio Ipatijaus metraštininko žodžiais ir Eiliuotin s Livonijos kronikos posmais. Volinijos kronistas tar si žin s ir teig : nors Mindaugas « nusiunt [pasiuntinius] pas popieži ir apsikrikštijo, bet jo krikštas buvo apgaulingas ; jis juk slapta aukodavo savo dievams, pirmajam Nonadevi, ir Teliaveli, ir Dive-rikzu, Zuiki dievui ir Miejdieinu. Kai jam išjojus laukus, kiškis atb gdavo lauk , jis neidavo miško tankumyn ir nedr sdavo net šakel s nulaužti; ir jis aukojo savo dievams, ir degino mirusi j k nus, ir viešai išpažino pagonyb »¹⁹⁴. Apie Mindaugo vartim krikš-

¹⁹⁰ MPH II, 807. Visus kitus šaltinius ži r. PaRL 393 nr.

¹⁹¹ J. Stakauskas, A. Steponaitis, A. Juška.

¹⁹² H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 92-100.

¹⁹³ Savo naujausiam veikalė (*The Origin of Russia*, 1954) jis lietuvi kunigaikš i vardus, net ir Jogailos, rašo lietuviškai. Anot prof. O. Haleckio, kai H. Paszkiewicz ir Vilni raš s ten lietuviškai, o ne *Wilno*, tai rod autoriaus didžiausias pastangas lietuvi atžvilgiu b ti labai korektišku.

¹⁹⁴ PSRL II, 817. Tekst ir pla ius komentarus lietuvi religijos istorijai ži r. A. Mierzy ski, *ródla do mytologii litewskiej*, I, Varšuva 1892, 137-152 ; W. Manhardt, *Letto-Preussische Götterlehre*, Ryga 1936, 56-59. Plg. A. Brückner, *Mythologische Studien (Beiträge zur litauischen Mythologie aus der Hypatiuschronik)*, Archiv für slawische Philologie, IX, 1886, 216-223. E. Volter, *Zapadnorusskoje svidetel'stvo o litovskich bogach*, leidinyje : *Litovskij Katichizis N. Daukšj (1595)*, 1886, 173-179. Minim diev vard analiz ži r.: Z. Ivinskis, *Medži kultas lietuvi religijoje* (atsp. iš *Soter* 1938-1939, XV-XVI), Kaunas 1939, 33-34. Kit bibliogr. ži r. Z. Ivinskis, *Senov s lietuvi religijos bibliografija* (atsp. iš *Soter* 1935-1937, XII-XIV), Kaunas 1938 (156 psl.).

ioni priešų gerai žino Eiliuotin Livonijos kronika, kurios fakt autentiškum apskritai reikia gana teigiamai vertinti¹⁹⁵. Iš Lietuvos tada gyvenusi vokiečių kunig ir riterių kronikos autorius, rašęs po 30 metų, gal jo būtų gerai informuotas. Pagal kronistą, Mindaugas liepė krikščionis iš Lietuvos išvaryti, o dalį jų nužudyti¹⁹⁶. Matomai Livonijoje išsilaikę žinia, kad Mindaugas nuo krikščionyb atkritęs, nes ir XIV amž. galo Hermanno de Wartberges kronikoje sakmiai pažymėta, jog « Lietuvos karalius atkritęs nuo tikėjimo . . . išvarė iš savo karalystės brolius (t. y. ordino riterius) ir visus krikščionis »¹⁹⁷.

Viduriniaisiais amžiais daugelio žymi valstybės krikščionyb buvo apsprendžiamas vairių politinių aplinkybių. Taip buvo, pvz., su Konstantinu Didžiuoju, germanų taut vadais, frank — Klodvigu, lenk — Miesko, lietuvi — Jogaila. Ir Mindaugas naują tikėjimą priėmė politinių aplinkybių *verėjamas*¹⁹⁸. Bet jis, lyg koks sūmoningas krikščionyb priešas, tikrai iš anksto nesvarstė su Bažnyčia nutraukti ryšius. Pasilieka atviras ir galutinai neišrištas klausimas, ar Mindaugo atsimetimas nuo ordino ir susijungimas su Žemaisiais, kuriuos jis, berods, slapta nuo 1257 m. rėmė, jau galėjo reikšti nutraukimą santykių su Roma. Ar Mindaugas galėjo sekti keliu Volinijos Danieliaus, kuris po karavimosi greitai nuo Romos atkritęs? Mindaugui karališkas vainikas teikė politinį naudą. 1257 m. jis gavo iš popiežiaus leidimą vien iš savo sūnų karuoti karaliumi.

Šitoki duomenų akivaizdoje reikšmingi yra 1268 m. popiežiaus Klemenso IV bulės žodžiai, skirti karaliui Otokarui II: «... viešpataujant šviesaus atminimo Mindaugui (*clare memorie Mindota*), kuris, jam priėmus krikščionybės sakramentą, buvo Apaštala Sosto vardu vainikuotas karaliumi, tačiau nuožemiai nužudytas piktos valios sūnų »¹⁹⁸. J. Latkowskis ir kiti jį pasekusieji, kurie rodo, kad Mindaugas neatkritęs nuo krikščionyb, labiausiai remiasi šituo popiežiaus posakiu apie Mindaugą. Yra daroma tokia išvada: jeigu neofitas karalius būtų nuo krikščionyb atkritęs, popiežius jį tikrai nebūtų pavadinęs *šviesaus* atminimo valdovu. Per penkerius metus nuo Mindaugo mirties Romoje jau turėtų būti žinoma apie likimą Pabaltijo naują krikščionybės karalių, kurį Roma buvo dėjusi daug savo viliojimo, ypa

¹⁹⁵ Plačiau Z. Ivinskis, *Eilėtoji Livonijos kronika ir jos autentiškumas*, Židinys, 1936, XXIV, 10 nr., 289-302; panašiai LE V, 1955, 396-397 (gausi bibliogr. apie autentiškumą).

¹⁹⁶ LReim 6457-6460 (« und ouch ein teil erslahen »).

¹⁹⁷ SRP II, 42.

¹⁹⁸ TMPL I, 79.

kovoje su totori pavojumi. Iš ties, likt nesuprantama, kokiui b du Apaštala Sostas b t gal j s kalb ti apie apostat¹⁹⁹, kaip apie šviesaus atminimo vyr. Kokio intereso b t gal j s tur ti kryžiuo i ordinas klaidingai painformuoti Rom — iš turim versmi yra neišrišamas klausimas.

Popiežiaus Klemenso IV teigiamas atsiliepimas apie Mindaug Romos kurijoje ta iau pasiliko unikumas. Po 60 met (1324 m.) popiežius Jonas XXII iš Avignono jau raš priešingai, b tent, jog « Mindaugas su savo visa karalyste buvo atvirt s Kristaus tik jim, bet pas koje žiauri ir nedraugišk skriaud, kurias padar mylimi vokie i ordino s n s, nuo tik jimo atsimet ir gr žo pirmutin klaid »²⁰⁰. O Vilniaus dvare vis XIV amž. išsilaik taip pat tradicija, jog Mindaugas d l kryžiuo i ordino kalt s negal j s išsilaikyti krikš ioniu. Vykstant deryboms d l krikšto, Mindaugo santykiai su ordinu buvo statomi pavyzdžiu. Psichologiškai gali b ti visai suprantamas sugr žimas pagonyb n karaliaus, kuris krikš ionyb buvo pri - m s iš vakarykš i prieš, po dešimtme io v l tapusi jo neprieteliais. Tokios apostazijos pas naujakrikštus valdovus, kuri nuovoka apie nauj j tik jim dar b davo grubi, buvo žinomos ir kitose tautose. Iš vieno atsitiktinio Romos kurijos teigiamo pomirtinio atsiliepimo apie Mindaug, kada visi kiti XIII amž. ir v lesni šaltiniai priešingai kalba, darosi tikrai sunku sitikinti, kad Mindaugas b t pasilik s toliau (po 1261 m.) krikš ioniu.

Kaip ten su paties Mindaugo išlikimu krikš ionimi bebuvo, kiekvienu atveju Lietuvoje to pirmojo karaliaus žiebtai krikš ionyb s liepsna jau visai *nebeužslopo*, nes ja labiau buvo r pinamasi *iš apa ios*. Kelias dešimtis met dar buvo pastang išlaikyti ir pa i «Lietuvos vyskupij ». Bet Mindaugo p diniai per ištis šimt su viršum met — tiesa, atvej atvejais vesdami derybas d l krikšto — dels oficialiai j priimti. Nors kaimyn šaltiniai apie Lietuvos vidaus XIII amž. gyvenim, maža k tetur dami pasakyti, palieka daug sprag, vis tik iš kai kuri užuomin galima prieiti išvad, jog pagoni plotuose tada krikš ionyb palaik domininkonai ir pranciškonai²⁰¹. Žymesn se gyvenviet se ir prie pili, kur v liau k r si pirmieji miestai, atsirasdavo s lyg apaštala²⁰². Nuolatini karo

¹⁹⁹ Plg. R. Var akaukas, *Lietuvi kova*, o.c. 138-139.

²⁰⁰ TMPL I, 293 nr.

²⁰¹ V. Gidži nas, *De fratribus minoribus in Lithuania*, Roma 1950, 12.

V. Gidži nas, *The introduction of Christianity into Lithuania*, atsp. iš *Lituanus* 1957, 4 (13) nr., 4. Plg. Z. Ivinskis, *A Contribution to the history of the Conversion of Lithuania*, Baltic and Scandinavian Countries, V, 1939, 1 nr., 11-21.

²⁰² K. Chodyniki, *Próby zaprowadzenia chrze cija stwa na Litwie przed*

žygi metu Lietuvon b davo sugabenama iš lotyniškos krikš ionyb s krašt (Livonijos, Lenkijos, Pr s) daug karo belaisvi . J tarpe b davo ir kunig , kurie, kad ir apr žtose s lygose, gal jo skleisti liaudyje krikš ionyb .

Pagoniškosios reakcijos poveikyje pirmoji Lietuvos vyskupija negal jo išsilaikyti. Apie vyskup Kristijon yra žinoma, kad jis iš savo vyskupijos tur jo pasitraukti. Jau 1255.III.7 d. popiežius Aleksandras IV iš Mindaugo reikalavo, kad šis saugot ir gint iš vis pusi puolamas vyskupo Kristijono valdas²⁰³. Apie pat Kristijon smulkesni žini n ra. Taip pat pasilieka m sl , ar su Kristijono pagalba kryžiuo iai gal jo organizuoti Mindaugo kanceliarij ir pravesti surašym šio vardu sudaryt lotynišk dokument , kai pats Kristijonas ne fig ravo liudininku jokiam Mindaugo donaciniame rašte. Pad iai pablog jus, Kristijonas pasitrauk Vokietijon, kur jis jau žinomas pusantr met prieš Mindaugo atsimetim nuo ordino (1259.IX.7 d.) ²⁰⁴. Kai Kristijonas mir (1271 m.), prieš por met Lenkijoje buvo mir s ir kitas Lietuvos vyskupo vard tur j s vienuolis, b tent, domininkonas Vitas²⁰⁵. 1261 m. yra minimas jotvingi misijoms skirtas vyskupas nominatas Henrikas. Tada pranciškonai tur jo organizuoti kryžiaus kar prieš jotvingius ir lietuvius ²⁰⁶.

Romos kurija siek ir po pirmojo Lietuvos vyskupo Kristijono mirties išlaikyti t titul . Livonijos ordino iniciatyva nauju vyskupu Lietuvai buvo šventintas taip pat kryžiuo i ordino kunigas Jonas, kuris, b damas toli nuo sau skirtos diecezijos, ta iau vis vartojo titul *episcopus Lettoviensis*. 1271-1291 m. vairose Vokietijos imperijos vietose jis yra pašventin s daug bažny i ir atlik s kitoki vyskupišk akt ²⁰⁷. Rodos, kad Lietuv iki XIV amž. galo joks vyskupas kojoes nebe k l , ir n vienas daugiau iki 1387 m. nebebuvo šventintas, nes nuo tos minties atsisak ir Livonijos ordinas, laik s Lietuv savo misij žeme.

r. 1386; Przgl d Historyczny, XVIII, 1914, zes. 2, 215-255 ; zes. 3, 257-319. Plg. PaRL 427 nr.

²⁰³ LUB III, 279a nr.

²⁰⁴ SRP II, 43. Apie Kristijono veikal *Lietuvos vyskupo* titulu ži r. PaRL 363, 364-365, 370, 391-392, 443a, 457a, 478a (179 psl.), 488 (mirtis) nr.

²⁰⁵ Apie Vit žini ži r. PaRL 379, 394, 404, 481, 482 (mirtis apie 1269 m.) nr.

²⁰⁶ MPV m, 75-77, 84, 512 nr. PaRL 387 nr. Plg. R. Grodecki, *Bartłomiej z Pragi*, Polski Słownik Biograficzny I, 1935, 316 (to pranciškono veikla ryšium su kryžiaus karu).

²⁰⁷ PaRL 489, 498, 509a (180 psl.), 518-519, 535, 550, 585, 590-591, 596, 601, 606-610, 619, 622-623, 625-627, 629, 638, 641, 642, 656, 662, 663-666, 669-670, 677-678, 701 (1291 m. geg. m n.) nr. Visur ia vysk. Jonas fig - ruoja kaip *Lethoviensis* ar dažniau *Lettoviensis episcopus*.

Po Durb s kautyni prasid jusi sukilimo audra rytiniame Pabaltijyje greitai prived Lietuvos karali prie sunkios kriz s, kuri j pražud . Nuo 1260 m. Pr suose ir Lietuvoje pagoniškoji reakcija prad jo imti virš . Sukilimas pr sams pradžioje sek si. Pagal Dusbург , jiems talkos siunt ir lietuviai, ir iki Mindaugo nužudymo yra minimi (1262-63 m.) du j žygiai Pr sus ²⁰⁸. Vienam j vadovavo «Lietuvos karaliaus s nus Treniota» (*Trinota*). Kitame žygyje, talkininkaudami pr sams, lietuviai drauge su s duviais vokie ius puol Semboje. Vienoje Didžiosios Lenkijos kronikoje Mindaugas tada ir buvo pavadintas « pr s , lietuvi ir kit netikin i j taut » karaliumi ²⁰⁹. Bet žemai i kov su Livonijos ordinu laikotarpyje, iš kurio tiek daug smulki epizod pateikia Eiliuotin Livonijos kronika, jau buvo išaug s Žemai i kunigaikš io Treniotos vaidmuo. Grei iausiai prieš savo nor , jam tur jo nusilenkti ir Mindaugas. Jau nuo seniau susitelkusi Treniotos neapykanta Mindaugui užaštr jo dar labiau, kai nenusisek Livonij (Ces) j bendras žygis, kurio metu Treniota buvo užtikrin s Mindaugui dar lybi ir latgali sukilim . Kai Mindaugas apgailestavo t savo persimetim ir smarkiai priekaištavo Treniotai, šis jau buvo tiek sustipr j s, jog ryžosi pašalinti Mindaug ir pats paimti valdži .

Nemin dama vardo, Eiliuotin Livonijos kronika apie Mindaugo nužudytoj sako, jog jis buv s tiek pat turtingas, kaip ir Mindaugas, ir tiek pat tur j s palydos ²¹⁰. Savo tikslui Treniota rado s junginink Nalš n kunigaikšt Daumant , Mindaugo švoger , nor jus atkeršyti asmenišk skriaud . Mortai mirus, Mindaugas buvo praš s Daumantien atvykti apraudoti savo sesers. Bevaik Daumantien Mindaugas užlaik savo s num s auginti.

S mokslininkai surado patogi prog Mindaug užpulti. O toji pasirinktoji proga reišk , kad Mindaugas b t lik s be stiprios karin s j gos. Nor damas sutrukdyti dviej savo prieš vedybas, b tent, Briansko kunigaikš io Romano dukters su Volinijos Vasilko s numi, 1263 m. Mindaugas išsiunt didel kariuomen Briansk . Apsimet s ligoniu, Daumantas iš to žygio (jis baig si lietuviams nelaimingai) gr žo atgal. Tuo tarpu namuose lik s, Treniota jau buvo pasireng s smurto žygiui. Susimok li staiga užpultas, Mindaugas buvo nužudytas drauge su dviem s numis — Rukliu ir Rupeikiu, kuri vienas tur jo užimti Mindaugo viet ir gauti kar n .

---

²⁰⁸ SRP I, 112, 125-126.

²⁰⁹ MPH n, 586.

²¹⁰ LReim 7121-7132.

Matomai ilgai buvo išlikusi tradicija, kad Mindaugas buv s nužudytas arti Lietuvos-Latvijos sienos Aglonoje (šiaur s rytus nuo Daugpilio). Ten dar XVII amž. tur jusi b ti marmurin lenta su Mindaugo antkapiau. Bet nuo XIX amž. Mindaugo kapas buvo « surastas » Naugarduke.

Lietuvos valstyb s istorija b t pasukusi visai kitu keliu, jeigu neb t buv s nužudytas kar nuotas valdovas. Eidami Mindaugo p domis ir viešai palaikydami krikš ionyb , jo p diniai b t gal j Lietuvai išsaugoti karališk kar n visam laikui. Tokiu atveju b t buv liautasi prieš lietuvius skelbti kryžiaus karus. Santykiai su ordinu, o v liau ir kaimynine karalyste Lenkija, b t kitaip susid st . Šalia šios, Lietuva b t stov jusi kaip lygus, o politiškai kaip žymiai stipresnis partneris. N ra duomen žvelgti, kiek b t laim j s Lietuvos valstybingumas. Bet yra tikra, jog krikš ioniškosios Vakar kult ros vaisiai b t Lietuv žymiai anks iau pasiek . Tad ir tautin lietuvi kult ra b t buvusi labiau išsaugota.

Mindaugas lietuvi tautoje yra atlik s svarbi uždaviniai . Nuo XIII amž. pradžios iš bendros pirmatako valdžios atsipalaidavusias ir savarankiškoms tapusias smulkias Lietuvos, ypa Aukštaitijos, kunigaikštijas jis apjung vienoje valdžioje. Savo valstyb s plot jis ne tik apsaugojo nuo kaimyn užuoma i (Livonijos ordinas, Volinijos kunigaikš iai), bet dar gijo rytuose nauj žemi . Nors politin s aplinkyb s buvo gana nepalankios (vis kaimyn s junga prieš Mindaug), jis pramat tolimesni vyki eig ir surado išeit iš keblios pad ties.

Laim j s Livonijos kryžiuo i palankum , Mindaugas paj g iš tos jo valstybei pavojingos bi iulyst s ištraukti jai naudos. Savo vakarykš io priešo apkrikštytas ir gij s karališk kar n . Mindaugas *pirmasis* Lietuvai nurod keli Vakar Europos kult r ir lotynišk j krikš ionyb . Tai paliko gair atei iai. Keli Mindaugo p diniai XIV amž. ved derybas d l krikšto pri mimo, ir n vienas netur jo galvoje ryt krikš ionyb s. Kad b t galima apsaugoti nuo pastovios ordino agresijos, Lietuvai tebuvo vienas kelias — priimti toki pat lotynišk krikš ionyb , kuri buvo ordino žem se.

Daugelis Europos taut valdov (pvz., frank Pipinas, vengr Steponas, Volinijos Danielius) vainikavosi karaliais jau b dami krikš ionys ir valdydami *jau seniau* krikštytas tautas. Mindaugo atvejas buvo tuo domus, kad, jam kar nuojantis, tautos didžioji dauguma dar tebeskend jo pagonyb je. Panaši pad tis dar buvo ir 135 metus v liau, kai krikštijosi didysis Lietuvos kunigaikštis Jogaila. Lietuva v l oficialiai *atnaujino* savo lotynišk krikšt . Abiem atvejais pagoni tautos istorijoje po *krikšto sek karališka kar na*. Tik 1386 me-

tais tok karališk vainik valdovas jau užsid jo ne pa ioje Lietuvoje, o kaimynin je valstyb je.

Kadangi politini aplinkybi ver iamas Mindaugas jieškojo taikos su savo priešu, tur jo jam atlyginti žem mis Žemai iuose. Nors politiškai rod savarankiškumo, «Žemai iai» tada buvo dar geografin s voka, ir j gyventojai tarmiškai nesiskyr nuo kit lietuvi ²¹¹. Žemi dovanojim kaina perkamoji taika iš kryžiuo i ved Mindaug naujus konfliktus su Lietuvoje sustipr jusiais jo priešais ir jo paties žlugim . Bet nelaiming gal pri j Mindaugo kontaktai su Livonijos ordinu XIV amž. lietuvi kunigaikš iams buvo *sp-jantis* ir atsargum skatinantis pavyzdys, nes 1257-1261 m. Mindaugo vardu surašytus Lietuvos žemi dovanojim dokumentus ordinas v liau panaudojo savo pretenzijoms Lietuv paremti.

Nors pats Mindaugas žuvo, kaip auka savo asmenišk prieš , ta iau nežlugo jo valstyb . Ji tur jo dar išgyventi stipri sukr - tim ir vidaus kovose susilpo. Ta iau ji ne tik atgavo savo reikšm ir galyb , bet, Gedimino atnaujinta, dar labiau sutvirt jo.

V. Du pirmieji dešimtme iai Mindaugui žuvus : septynmetis vidaus neramum (1263-1270) ir Traidenis (1270-1282).

Mindaugo nužudymas Lietuv sukr t ir užnuodijo jos vidaus santykius. Sujudimas buvo toks stiprus, jog ved dar prie didesnio kraujo praliejimo. Per septynerius metus vienas po kito Lietuvoje buvo nužudyti *keturi* kunigaikš iai, kurie tur jo vyriausi valdži , arba jos siek .

Lietuvos karaliui žuvus, atsipalaidavo jo kietoje drausm je laikyti sritiniai kunigai ir m kelti galvas. Iki pat Traidenio tarpusavyje smarkiai kovojo Mindaugininkai ir j priešai, o su jais drauge reišk si dvi srov s, b tent, krikš ionyb s išpažin jai ir pagonyb s fanatikai. Krikš ioniškoji srov , žinoma, buvo dar gana silpna. Prie jos Mindaugo laikais dar priklaus ne tik lotynišk krikšt pri musieji, bet ir Lietuvos valstyb s Bizantijos tik jimo stiatikiai. Stipresn Lietuvoje buvo pagoniškoji srov , kurios uolus palaikytojas buvo energingasis Žemai i kunigas Treniota. Tad Mindaug nužudžius, pirmiausia sigal jo Lietuvoje jo priešai pagonyb s šalininkai. Treniota es s buv s toks užkiet j s pagonis, jog persekioj s krikš ionis. Tad Vaišvilkas mindaugaitis, kuris dar

²¹¹ K. B ga, *Rinktiniai Raštai*, III, 86-95. Plg. A. Salys, *Balt kalbos*, LE II, 1954, 132-138.

prie savo t vo iš Atoso kalno vienuolyno buvo sugr ž s sav j pil ant Nemuno kranto, bijodamas savo t vo likimo, pab go Pinsk ²¹². *Treniota*, kaip Ipatijaus kronika sakmiai pažym jo, pa m «Lietuvos ir Žemai i žem je» vyriausi valdži ²¹³. Mindaugo palikimu dalintis jis kviet iš Polocko an veržl j Mindaugo s n n Tautvil . Šis, taip pat siekdamas vyriausios valdžios, dar prieš keliolik met buvo sukurst s pla i s jung prieš savo d d . Bet žudymo s moks l prieš Mindaug organizuojant, Tautvilas buvo *aplenktas*. Gal tai tebuvo padaryta vien tod l, kad gyveno tol liau nuo tikrosios Lietuvos. Mindaugui kritus, Tautvilas tar si tebetur s sen j teis valdži ir siek pašalinti savo konkurent . Jis nor jo užvaldyti Lietuv su savo Polocko kariais. Ta iau Treniota pasirod vikresnis. Jis buvo sp tas vieno Polocko bajoro apie jam gresiant pavoj ²¹⁴. Treniota pirmasis sp jo nužudyti (apie 1263-1264 m.) sosto varžov Tautvil . Tik šio s nui pavyko išsigelb ti ir pab gti Did. Naugard .

Bet ir *Treniotos* valdymas tebuvo trumpas (1263-1264 m.). Jo elgesys su krikš ionimis buvo iššauk s ši nepasitenkinim . Tur b t, su Vaišvilko žinia ir pritarimu, buv Mindaugo dvariškiai-arklininkai (*koniušiai*) Treniot 1264 m. nužud . Apie šio mirt sužinoj s, Vaišvilkas m telkti b rius Pinske, Juodojoje Rusijoje surinko savo t vo šalininkus krikš ionis ir užsitikrino Volinijos Romanai i pagalb . Mindaugaitis Lietuvoje m šeiminkauti, persekiodamas ir išvarin damas savo t vo priešus, kuri skai ius yra buv s didelis.

Pavojus at jo ir pa iam Mindaugo užmuš jui Daumantui, kurio ta iau Vaišvilkas vienas pats negal jo veikti. Jam pagalbon su savo kariuomene at jo švogeris Švarnas, kurio t vas Danielius buvo k tik mir s (1264 m.). Tada Vaišvilkas trauk prieš pagrindinius priešus. Ipatijaus metraštis mini²¹⁵, jog buv du Mindaugo prieš opozicijos centrai, b tent, Deltuva (prie Ukmerg s)²¹⁶ ir Nalš nai. Prad jus Vaišvilku ten vien po kitos imti pilis, Nalš n Daumantas, pab g s pakli ti Vaišvilku rankas, išb go Pskov su savo šeima, bajorais ir palydovais (družina). kandin ar drauge su juo (1265 m.) Pskov pasitrauk su šeimomis 300 lietuvi , kurie ten visi pasikrikštijo²¹⁷.

Per krikšt pri m s Timof jaus vard , Daumantas, kaip veiklus

²¹² PSRL II, 860.

²¹³ PSRL II, 860-861.

²¹⁴ PSRL II, 861.

²¹⁵ PSRL II, 863.

²¹⁶ Plg. Z. Ivinskis, *Deltuvos kunigaikš iai*, LE IV, 1954, 431.

²¹⁷ PaRL 442, 446-447 nr. Plg. Z. Ivinskis, LE IV, 1954, 371-373.

karo žmogus, Pskovui pasirod labai naudingas. Jis buvo išrinktas Pskovo kunigaikš iu ir, veddamas Aleksandro Nevskio s naus Dimi tro dukter , susigiminiavo su Riurikai iais. Per 35 metus r pestin gai tarnaudamas naujai t vynei (Daumantas mir 1299 m.), jis su laik Livonijos ordino puldin jimus. Pa i Pskovo pil jis apjuos akmens m rais, kurie ligi šiol tebevardinami « Daumanto sienomis ». Sta iatiki cerkv j yra rašiusi švent j skai i .

sik r s naujoje žem je, jau 1266 m. su pskovie iais Daumantas puol Nalš nus. Ten jis nelaisv n pa m Mindaugo šalininko Gerdenio du s nus ir jo žmon , savo tet . Gerdenis, kuris po Tautvilo nužudymo buvo tap s Polocko kunigaikš iu, matomai buvo už m s Daumanto t višk Lietuvoje. Tarp judviej iki Gerdenio žuvimo (1267 m.) užsiliepsnojo karas. Rad s pil išpl št ir pagrobt šeim , Gerdenis ²¹⁸, padedamas kunigaikš i Gatarto, Liumbkio ir Liugailos (Hotort, Lumbej, Luhailo), su 700 vyr prie Dauguvos susitiko Pskovan gr žtant Daumant (1266. VI). Gerdenis pralaim jo ir tik su liku iais išsigelb jo, o kitame Daumanto žygyje Nalš nus (1267 m. žiem) ir pats žuvo²¹⁹. Apie jo s nus yra žinoma, kad jie išaugo sta iatikiais. J vienas (Andrius) buvo tap s žymiu Tver s vyskupu ²²⁰.

Vaišvilkui persekiojant t vo nužudymo s mokslininkus ir jo suvienytos Lietuvos priešus, Livonijon pab go kitas žymus Nalš n kunigas Suks (*Suxe*). Rygoje pasikrikštij s Mikalojaus vardu ir prisiglaud s pas Rygos arkivyskup , Suks tapo jo vasalu. domus 1268 m. leninis dokumentas parod , jog N. Suks arkivyskupui užraš «vis savo t višk , susidedan i iš žemi ... dirbam ir nedirbam plot , kuriuos jis Nalš n srityje iš savo t v buvo paveld j s »^{220a}. Matomai Rygoje buvo sitikinimas, kad kryžiuo iai Lietuv greitai veiks. Eiliuotin Livonijos kronika, vadindama Suks «pamaldžiu karžygiu»^{220b}, pamini, kaip jis jau v liau (Traidenio laikais) da-

²¹⁸ Ig. Jonynas, *Gerdenis*, LE VII, 1956, 168-169.

²¹⁹ PaRL 453, 454 nr. (nurodyti šaltiniai).

²²⁰ PaRL 682, 692 nr. ; plg. *Andrius*, LE I, 1953, 167 (žymiai pla iau yra Kaune leistoje Lietuviškoje Enciklopedijoje).

^{220a} M. Perlbach, *Urkunden des Rigischen Capitel-Archives in der Fürstlich Czartoryski'sehen Bibliothek zu Krakau*, Mitteilungen aus Livländischen Geschichte, XIII, 1881, 17-18. LUB I, 111 (reg. 463 nr.).

^{220b} [ein vromer heit wart ouch geslagen,

den noch die cristen muzen clagen :

Suxe was er genannt,

er quam in der brüdere lant,

dô entpfenc er den cristentûm ...

er hatte maniche herevert

geriten gegen Lettowen wart.

lyvavo keliuose žygiuose Lietuv. Kovodamas Livonijos ordino pusį prieš savo tautiečius (pagonis), neofitas Suks viename žygyje Aukštai į žemę žuvo. Eiliuotinis kronikos autorius jam paskyrė keliolika šiltųjų eilučių, tardamas, «krištonai turi raudoti dėl jo mirties»^{220c}. Buvo ir daugiau tokių pabėgusių iš Lietuvos, tačiau šie suskilinėjusiems jauniems valstybėms atlaikė.

Tuo metu kitą pavojų Lietuvai neturėjo. Būdamai užimti vietiniais tautiškiems, Livonijos kryžiuočiai Lietuvos atžvilgiu laikėsi pasyviai. Jie nesitkino džiaugsmu — kaip rodo Eiliuotinis kronika — tuo atsimetimo mirtimi ir norėjo padėti šviešpatauti su nauju krištoniui²²¹. Šis tuoj visiems suimtiems krištonams davė laisvę, grąžindamas taip pat Livonijos magistrui vokiečių krištonis²²².

Vaišvilkas tačiau Lietuvoje tevaldė trimetį (1264-1267). Uoliai remdamas rytų krištonišką vystymąsi Lietuvoje, savo valstybės politikoje jis visai pasidavė Romanaičiams. Ši taktika jo tiek toli, jog Vaišvilkas pagaliau apie 1268 m. vyriausiuoju valdžiu Lietuvoje perleido ištikimam savo švogeriui Švarnui (1268-1269 m.), vedusiam Vaišvilko seserį. Vėliau savo vienuolišką gyvenimą sugrąžus Vaišvilkas greitai ištikėjo tuo likimas. Keršydamas už valdžios Lietuvoje atidavimą Švarnui, kitas Volinijos-Haličios kunigaikštis, Levas (Danieliaus sūnus), pasikvietė svečius, Vaišvilką nužudė.

Švarno valdymas (1267/68-1269) Lietuvoje, užtrukęs ne «keletą metų», bet gal tik metus su viršum — nes jis mirė apie 1269²²³ — prajobė žymintį pėdsaką. Tai buvo keistas ir iki Zigmanto Augusto mirties daugiau nepasikartojęs atvejis, kad Lietuvoje valdžiu turėjo jai šventimas kunigaikštis. Tas Vaišvilko bandymas sujungti jauną Lietuvos valstybę su jo pamėgta Volinijos-Haličios kunigaikštija tebuvo labai trumpas. Berods, galima spręsti, kad Švarnas iš Lietuvos į galą buvo išvarytas Traidenio²²⁴, kuris jau 1269 m. turėjo šviešpatauti.

Traideniui tapus Lietuvos valdovu (1269/70-1281/82), vėliau visam šimtmečiui Lietuvoje buvo užtikrinta *pagonišką spersvarą*. Nors apie

er was von Lettowen geborn,
ein helt küne und üzerkorn» (LReim 8107-8115).

^{220c} LReim 8108. P. Johansen, *Eine Riga- Wisby-Urkunde des 13. Jahrhunderts*, Zeitschr. des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde 38, 1958, 99-107. Žiūr. Z. Ivinskis, *Nalšia*, LE XIX, 1959, 490-491; Z. Ivinskis, *Suks*, LE XXIX, 1963, 179.

²²¹ LReim 7148-7158.

²²² SRP II, 45 (H. de Wartberge). Apie Vaišvilko ir Livonijos magistro gerus santykius LReim 7159-7208.

²²³ PSRL II, 868-869 («let nemnoho»).

²²⁴ H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 125.

Traidenis siekė tiek žini dav beveik jo amžininkai, Ipatijaus ir Eiliuotin s kronikos autoriai, ta iau Traidenio laikotarpyje yra daug neaiškum , nes jis mažai ištyrin tas ²²⁵. Bet ir iš to, kas apie Traidenį yra žinoma, galima apiuopti, jog, šalia Mindaugo, jis yra buv s XIII amž. *žymiausias* Lietuvos valdovas. Jis ne tik kad v l tvirtino Lietuvos valdži artimose rus žem se, bet buvo stiprus balt žemi jung jas. Traidenis praplatino vakaruose Lietuvos valstyb s plot , prijungdamas dal s duvi -jotvingi . Šiaur je jis pa m dal žiemgali žem s, s kmingai palaikydamas j sukilim prieš vokie ius. Jo žygius pajuto ir Pr s kryžiuo iai, o ypa Lenkija.

Traidenio kilm lieka neišaiškinta. Kas buvo jo t vas (Vidas, Vilkas ar Gedvilas), pasilieka sp liojim srityje. Tiek tikra, kad Traidenis buvo kil s iš Aukštai i . Tai patvirtina faktas, kad jis buvo Kernav s (prie Neries) kunigaikštis. Traidenio ne žemaitišk kilm parodo ir jo broli pasikrikštijimas ryt krikš ionimis. Žemaiiuose tokia ortodoks krikš ioni taka tada nebuvo galima. Pagal Ipatij , keturi Traidenio broliai (Borza, Sirputis, Lesia, Svilkenis) es buv krikš ionys, kiln s ir geri vyrai ²²⁶. Bet toji kronika nepagail jo pikt žodži pa iam Traideniui. Prie 1270 m. ji pradžioje pažymi: « Lietuvoje prad jo valdyti paš l s (*okajanyj*), nedorovingas, prakeiktas ir negailestingas Traidenis ». Jis ten lyginamas su žiauruoliais : « Sirijos Antiochu, Jeruzal s Erodu, Romos Neronu » ²²⁷.

Nuo Mindaugo laik iki XV amž. buvo išlikusi bendra rus metraš i žym : jei kuris *lietopisis* kur nors Lietuvos valdov labiau pravardžiavo, buvo aišku, kad šis lietuvi tautoje buvo labiau pasižym j s (pvz., Algirdas). Taip buvo ir su Traideniu. Kronisto nusistatymas yra suprantamas. Savarankiškas ir energingas Traidenis Volinijos Romanai i atžvilgiu elg si kitaip, negu jo pirmataikai (Vaišvilkas, Švarnas). Nors jis ypatingos antirusiškos neapykantos nerod — o su Danieliaus s numi Levu net buv s didel je draugyst je ²²⁸ — ta iau su Volinija Traidenis tur jo gin ir kar .

Ipatijaus metraštis užraš , jog Vladimiro Vasilkas Romanaitis es s nužud s tris Traidenio brolius ²²⁹. Gal tai vyko dar pradin se kovose, kai Traidenis siek užvaldyti Lietuv . Jam valdant, kelis kartus beminimas tik jo brolis Sirputis. Bet niekur n ra pažym ta, kad Traidenis b t j s Mindaugo keliais link Smolensko, Briansko-

²²⁵ Iki šiol daugiausia apie Traidenį yra pasak s H. Paszkiewicz.

²²⁶ PSRL II, 869. Plg. J. Jakšt as, *Vokie i ordinas ir Lietuva*, Senov , I, 1935, 143. Z. Ivinskis, *Sirputis*, LE XXVII, 1962, 503-504.

²²⁷ PSRL II, 869.

²²⁸ PSRL II, 871. Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 126.

²²⁹ PSRL II, 871.

ernigovo žemes. Su savo j gomis rytuose nesiblaškydamas, Traidenis savo d mes tekreip Volinijon.

Totori palaikomi, Romanai iai steng si užimti Juodojoje Rusijoje Naugarduk ir kaimynin Gardin . Levo ir jo s junginink totori veržimasis 1275 ir 1277 m. buvo atmuštas. Dažnais žygiais Traidenis išlaisvino Lietuv iš ikitolin s Romanai i takos ir savo valdži tvirtino Kopyliuje, Naugarduke, Tureiske, Slanime, Gardine ir kitose pilyse. Laikinai jis buvo užvald s Drogin ir daug kart pl š Vladimir .

Ne vien tik Romanai iai pajuto energingo Lietuvos valdovo rank . Lietuviai v l stipriai prad jo pulti Livonijos kryžiuo ius ir m ruošti, kaip niekada iki tol, *Lenkij* intensyvius karo žygius. Nepertraukiami lietuvi žygiai Lenkijon nusit s iki 1306 m. Lietuviai b riai nusiaubdavo pietin s Lenkijos, o ypa Liublino ir L - šicos (Ł czyca) žemes. Jie ta iau neliesdavo Moz rijos. Pats Traidenis buvo ved s Moz rijos ir Kujavijos kunigaikš io Konrado I dukter Liudmil ²³⁰. Tokios pagoni kunigaikš i vedybos tada tarnaudavo ir politiniams tikslams. Tad vienas iš Moz r kunigaikš i , b tent, Plocko Boleslovas II, nor damas dar labiau apsisaugoti nuo lietuvi puolim , 1279 m. ved Traidenio dukr Gaudimant (Gaudemund), kuri per krikšt gavo Sofijos vard . Žentas Boleslovas, apie kurio žmon Traidenyt ir Dlugošas šiltai atsiliepia, iš pagarbos narsiajam uošviui, pakrikštijo savo s n jo vardu (*Trojden*)²³¹. Iki pat K stu io laik buvo palaikoma giminyst su Moz rija, per kuri Lietuva band tur ti keli Vakar Europ .

Vaišvilko ir Švarno laikais Livonijos kryžiuo iai neparod agresijos lietuvi žemes. Po Durb s kautyni Livonijos ordinas, nors dar ilgai savinosi Ceklio krašt , nepaj g ten tvir iau kelti kojos ir pasistatyti pili . Tad Klaip da pasiliko vienintel kryžiuo i apsauga žemai i puldin jamame paj ryje. O Ceklis, tas reikalingas tiltas tarp abiej ordino šak , buvo skaudžiai pralaim tas, ir j atgauti viltys atgijo tik XIV amž. gale, kai Gedimino an kai, tarp sav s vaidydamiesi, m Žemai ius užrašin ti ordinui.

Nuo Mindaugo krikšto Livonijos ordinas buvo sigij s takos Lietuvos vidaus santykius. Traidenio laikais Lietuva v l gr žo prie pagonišk laik politikos ir vykd energingus žygius kryžiuo i valdas. Iš žymesni kov pamini 1270 m. žygiai. Met pradžioje

²³⁰ Klaidingai tas vedybas O. Bal zer (*Genealogia Piastów*, 1895, 304-307) ir G. Rhode (*Die Ostgrenze Polens*, I, 1955, 143) yra priskyr Treniotai. Šit klaid pirmasis atkreip d mes H. Paszkiewicz (*Jagiellonowie*, o.c.).

²³¹ O. Bal zer , *Genealogia Piastów*, 437.

lietuviai plėšė Dauguvos paupius ir trukdė prekybą²³². Traidenis tada užšalusia jūra padarė žygį Oeselio (Saaremaa) saloje. Grįžtantiems su grobiu lietuviams ordino kariuomena vasario 16 (šv. Julijonos) dieną ant ledo pastojė keli. Nepradedami kautyni atviroje vietoje su raiteliais, lietuviai susimetė krūvoms ir savo roges taip sustatė, kad puolant į kryžiuočių arkliams buvo subadyti. Nuplėsti riteriai kautynėse su lietuviams pralaimėjo, ir jie krito net 52, drauge su magistru Otto von Lutterberg²³³. Netrukus kitame susirėmime su puolusiais Livonij lietuviais žuvo vicemagistras Andrius iš Vestfalijos ir 20 riterių²³⁴.

Traidenis varžėsi su Livonijos ordinu dėl žiemgalių žemės, kuri buvo pasidalinta kryžiuočių ir Rygos arkivyskupas. Kaip reikalingą bazę savo žygiams ordinas 1265 m. pastatė Mintaujos (Jelgavos) pilį. O 1272 m. jis iš žiemgalių atsiėmė porą per sukilimą kritusių pilių, bėtent, Tervet ir Mežotn, ir pajungtuosius privertė mokėti duoklę. 1274 m. pačiame Lietuvos pasienyje pastatytasis Daugpilis turėjo palengvinti ordino žygius lietuvių žemes. Po nepasisekusio Daugpilio apgulimo, nors panaudojo ir akmenims svaidyti mašinas (jų buvo pastatytos keturios), Traidenis pasitraukė (1278 m.)²³⁵. Vaizdingais Eiliuotinės kronikos žodžiais, jis esą skundėsi: « Toji tvirtovė yra pastatyta mano širdyje, ir aš kentėsiu dėl jos skausmą, kol gyvas būsiu»²³⁶.

Keršydamas už Traidenio puolimus, 1279 m. pavasariop Livonijos magistras Ernest von Rassburg suruošė didelį žygį Lietuvon. Nesutikdami pasipriešinimo, žudydami ir degindami kaimus, Livonijos kryžiuočių atėjo iki pat Traidenio sostinės Kernavės²³⁷. Su

²³² LUB I, 531.

²³³ LReim 7774-7961. SRP I, 283 (Canonicus Sambiensis); II, 47 (Herm. de Wartberge), 144 (Annales Roimenburgenses). Plačiau žiūr. R. Varakauskas, *Ledo mšišties karas 1270 m. (iš lietuvių kovų prieš Livonijos ordiną XIII a.)*, Lietuvos Aukštųjų Mokyklų Mokslo Darbai, Istorija, III, 1962, 147-156.

²³⁴ LReim 7962-7992 (Andriaus ir riterių mirtis: 7986-7987 eik).

²³⁵ LReim 8177-8252. Nors dieną ir naktį akmenims svaidyti mašinos (« bilden ») pilin svaidė didelius akmenis, Daugpilis nepasidavė.

²³⁶ « er [kunie Thoreiden] sprach “ nū mūz ich smertzen tragen an mīnem hertzen.

ir heiden mir getrūwet,

diz hūs ist gebū wet

mitten aff das hertze min.

nū mūz ich immer liden pīn [= skausm.]

die wāle ich lebe, sunder wanc;

min vrede die ist wurden cranc “ » (LReim 8253-8260).

²³⁷ LReim 8333-8368 («Kernowen... dô wart kuniges Thoreiden lant », 8347, 8349 eil.).

grobiu gr žtan ius m vytis, sp j laiku susirinkti, lietuvi b riai. Prie Aizkraukl s (Ascheraden, ant Dauguvos kranto), jie užpuol ordino kariuomen . Kruvinose kautyn se (III. 5 d.), iš kuri kry žiuo i nelaimei pasitrauk žiemgaliai ²³⁸, žuvo pats magistras ir 71 ordino riteris ²³⁹. Skaudžiam Aizkraukl s pralaim jimui Eiliuotin s kronikos autorius tepaskyr , palyginti, nedaug posmeli . Iš to, k kronistas pasak , matyti, jog tos kautyn s Livonijoje buvo pergy ventos, kaip «didelis sm gis krikš ionybei », ypa kai «krito » ir pagonims atiteko riteri v liava²⁴⁰. O jos netekimas kovoje, prie viduriniais amžiais perd tai vertinamos vairi ženkl simbolikos, skait si didel nelaim . skaitant ir Aizkraukl s m š , iš 20 Livonijos ordino magistr XIII amžiu j šeši j buvo žuv *kovose su lietuviais*²⁴¹. Po 1279 m. sm gio visuotin je vokie i ordino kapituloje buvo pripažinta, jog abiem ordino šakom reikia dar vieningiau veikti kovose prieš pagonis. Viena Livonija sunkiai gal jo atsilaikyti prieš lietuvius.

Tuomet žiemgaliai v l sukilo, nepak sdami kryžiuo i kietos valdžios. Panašiai kaip pr s sukilimo vadas Herkus Mantas, žiemgali sukil li vadas Nameis taip pat iki tol buvo tarnav s ordiniui²⁴². Pagal Eiliuotin s kronikos duomenis, pasidar s nuo Traidenio priklausomas, Nameis atsi m Tervet , s kmingai kariavo ir lietuviams išdavin jo vokie ius belaisvius ²⁴³. Lietuviai talkininkavo sukil liams. Vokie iai tur jo nutraukti Dobel s (Doblen) apgulim , kadangi tos pilies ginti artinosi lietuviai ²⁴⁴, o 1281 m. Nameis visai pasidav Traideniui ir jo valdžioje padar žyg Pr sus²⁴⁵. Ir Traideniui mirus, lietuviai puldin jo Žiemgalon. 1286 m. reik jo ginti nuo žemai i k tik prie Tervet s pastatyt ordino pil Heiligenberg ²⁴⁶. 1289 m. lietuvi žygyje Rygos srit žiemgaliai buvo priversti lietuvi s jungininkai ²⁴⁷. Lietuviai prievarta imdavo galin ius ginkl vartoti ²⁴⁸. Žiemgalos atsparumas prieš vokie ius ta iau m

²³⁸ LReim 8440-8444.

²³⁹ LReim 8449-8452.

²⁴⁰ «der brudere vanc dar nider lac, daz was der cristenheit ein slac » (LReim 8447-8448).

²⁴¹ R. Wittram, *Baltische Geschichte*, o.e. 26. L. Arbusow, *Grundriss der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, Ryga *1918, 319-320.

²⁴² LReim 8658-8663.

²⁴³ LReim 9395-9400.

²⁴⁴ LReim 9464-9480.

²⁴⁵ LReim 9667-9674.

²⁴⁶ LReim 9965-10114.

²⁴⁷ LReim 11089-11342.

²⁴⁸ LReim 11103-11108.

silpnai, ir XIII amž. gale (1290 m.) dalis žiemgali išsiklaidė Lietuvoje²⁴⁹.

Traidenio valdžiai pripažinti ir dalis *jotvingių*²⁵⁰. Traidenio brolis Sirputis su lietuviais ir jotvingiais bėgė 1278 m. stipriai nutėriojo Liublino sritis. Tačiau jotvingiai padarė dar šiek tiek. Jų sodybas dažnai teriojo Danielius. Kentė jie taip pat ir nuo lenkų siaubimų. Pasak Dlugošo, lenkas Boleslovas Drovusis 1264 m. esą išnaikino beveik visus jotvingius. Bet ir po šito skaudaus pralaimėjimo jotvingiai dar laikėsi ir 1282 m., sujungę su lietuviais, puolė Lenkiją. Pagal laikšaltinius (Krokuvos kapitulos, Sdzivojaus, Trasko ir Maž. Lenkijos analus)²⁵¹, Leškas Juodasis kautėnė už Narevo tada jotvingiams davė mirtiną smūgą. Nuo 1282 m. Ipatijaus ir lenkų kronikose daugiau karo veiksmų su jotvingiais nebeminima.

Kai pietinė Jotvingės dalis sunaikino lenkai ir Volinijos kunigaikštėiai, šiaurinę jos dalį, vadinamą Sduva, veikė vokiečių ordinas. 1274 m. užbaigė slopinti didį prūsų sukilimą, ordinas mūšė su duviais, kurių sodybos rubežiavosi su Galindos ir Nadruvos plotais. Iš 1277-1283 m. kronistas Dusburgas yra pateikęs detalią apie tėkov²⁵², užsibaigusią nesėkme, kaip ir pietinėje sduvių dalyje, t. y. Jotvingijoje. Visa Sduva buvo nukariauta. Beveik kiekvienas Sduvos kunigas su savo žmonėmis skyriumi kovė prieš žymiai galingesnius kryžiuočius ir žuvo. Tik dalis sduvių kunigų su savo pavaldiniais buvo paimti nelaisvėn, arba patys pasidavė. Ten pateko, gaudami vairose vietose žemi, ir jų vadai (*capitanei*), kaip Skomantas

²⁴⁹ LReim 11405, 11501.

²⁵⁰ PSRL II, 871; plg. II, 878. MPH III, 76, 308.

²⁵¹ Jotvingių arba sduvių klausimas, kuriuo paskutiniame dešimtmetyje, ypač ryšium su archeologiniais kasinėjimais, atsirado daug naujos literatūros (žiūr. *Sduviai*, LB), tačiau plačiau nekalbama. Pirmai orientacijai žiūr. A. Kamiński, *Ja wie, terytorium, ludno, stosunki gospodarcze i społeczne*, Łódź 1953. St. Zajczkowski, *Problem Ja wie y w historiografii*, Zapiski Towarzystwa Naukowego w Toruniu, XIX, 1953; St. Zajczkowski, *O nazwach ludu Jadwingów*, ten pat XVIII, 1952. Abu tie du darbai prieš tai buvo išspausdinti lietuviškai žurnale *Lietuvos Praeitis* I, 1940-1941, 57-76 (*Kaip jotvingiai buvo vadinami viduriniiais amžiais*), 386-468 (*Jotvingių problema istoriografijoje*). Kelet svarbių proistorinių darbų, kurie reikšmingi sduvių kultūrai pažinti, yra naujai paskelbę J. Antoniewicz. Žiūr. jo: *Paslaptingieji sduviai*, Tautos Praeitis, I, 1, 1959, 63-64 (sutrauktai išvertė M. Gimbutienė). Naujausi bibliogr. ir kitus duomens žr. J. Antoniewicz, *The Sudowians*, Baltstog 1962. Nepasenusios yra išvados K. B. Gos, *Lietuvių kalbos žodynas*, I, 1924, LXXVT psl. ir sek. Tas pats K. B. Gos, *Rinktiniai Rastai*, III, 1961, 126-155.

²⁵² SRP I, 51, 73, 137-146.

(Skomandas), Kantigirdas. Apie Semb patekusius s duvi liku-
ius dar žinojo v lesni kronistai XVI-XVII amž. (nuo Gruenau iki
Hartknocho).

Per žiaurias keleri met kovas nenukariauti buvo lik du kuni-
gai, b tent, Gedetas (Jedetas) ir Skurdas (Skurdo) ²⁵³. Gedetas su
1500 žmoni pasidav kryžiuo iams ir sik r Semboje, o Skurdas su
savo pavaldiniais — persik l s per Nemun — prisiglaud Lietu-
voje. M. Strykovskis min jo s duvi išėivius apie Naugarduk ir
prie aukštutinio Nemuno. S duvos žem , anot Dusburgo, « šitaip iki
šiai dienai pasilieka apleista » ²⁵⁴. Iš ties , beveik visai nebegyvena-
mas s duvi -jotvingi kraštas XIV amž. virto ištisais tyrais, li -
liuojan iomis giriomis, kurios nusit s iki Nemuno vidurupio ir
žemupio krant .

Traideniui tepasisek priglausti savo valstyb je tik *liku ius*
pralaim jusi balt kil i (žiengali , pr s). Šalia s duvi , jieš-
kan i apsaugos uždaramė lietuvi sodyb plote, Traidenis pri m
dar pr s sukilimo metu nuo kryžiuo i bausm s b gan ius senpr si
(bart ir kit kil i) sukil lius. kurdinti Gardino ir Slanimo pily-
se ²⁵⁵, ar j plote, tremtiniai pr sai tur jo Lietuv iš piet pus s sau-
goti nuo Romanai i ir totori puolim .

Pas koje savo reikšming karini laim jim ir sugeb jimo nau-
dotis Romanai i nesutikimais, Traidenis pa i Lietuv ne tik *islais-
vino* iš svetim j tak , bet drauge sutvirtino krašto viduje pago-
nyb . Ir pakrikštyti Traidenio broliai palaik jo politik . Pa iam
Traideniui veikiant kituose frontuose, daugiausia prieš Livonijos
ordin , o kitiems trims broliams žuvus kovose, ketvirtasis brolis —
Sirputis tur jo uždavin ginti Lietuv nuo Volinijos.

Kaip ir Mindaugui, Traideniui r pes i sudar totoriai. Iš tur-
rim šaltini n ra tiksliai atsekama, kiek jam teko su jais susikauti.
sakmiai ta iau žinoma, kad totoriai, s jungoje su Volinijos Levu,
1279 m. apipl š Lietuv ²⁵⁶.

Traidenio laikais Lietuva v l atgavo savo ankstybesn svor ,
kuris buvo sumaž j s tuoj po Mindaugo mirties. Pats Traidenis, kaip
ir Mindaugas, Eiliuotin je Livonijos kronikoje yra vadinamas *kunic*²⁵⁷.

²⁵³ Apie visus tuos s duviu kilminguosius ži r. LE.

²⁵⁴ SRR I, 146.

²⁵⁵ RSRL n, 874 ; SRR I, 145-146.

²⁵⁶ RSRL II, 876-878 ; X, 157.

²⁵⁷ LReim 8190, 8209, 8249, 9397, 9671; «kunige» (8218), « kuniges »
(8349). Plg. *Hansisches Urkundenbuch*, I, 1879, 350-351. domu, kad *kunic*
titul (11964 eil.) tur jo kart po Traidenio mirties tepamin tas *Maseke* (gal
Mažeika ?).

N ra žinoma ta iau tiksliau nei laikas nei aplinkyb s, kuriomis Traidenis yra mir s ²⁵⁸. Bet jis buvo pirmasis Lietuvos XIII amž. valdovas, kuris mir savo mirtimi. Po jo jau neberandama p dsak apie sukr timus ar maištus, kurie buvo lyd j Mindaugo nužudym . Valstybiniame gyvenime nebe vyko atmain . To rodymu gali b ti dažni lietuvi žygiai (1282-1291 m.) kaimyn kraštus ²⁵⁹, j kariniai pasisėkimai prieš Livonijos ordin .

Mindaugo apjungtoji valstyb ne tik atlaik visus sukr timus, bet dar labiau sutvirt jo. Tad su pagrindu po Traidenio mirties prie 1283 met Petras Dusburgietis savo kronikoje, kai jau pr s žem buvo nukariauta, gal jo rašyti žinomus žodžius : « Prasad jo karas su lietuviais... su galinga, kie iausio sprando ir kariauti pratusia tauta » (I 146). Didžiojo Gedimino ir jo s n valstybei jau teko atlaikyti iki tol lietuvi tautos istorijoje negird t ž tb tin kov ²⁶⁰. Bet Mindaugo sur stieji valstyb s pamatai, nors juose

²⁵⁸ PSRL II, 869.

²⁵⁹ Visi žygiai ir reikalingi šaltiniai nurodyti PaRL 592-594, 597, 635-636, 643, 645-649, 657-660, 681, 684-685, 691 nr. Plg. H. Paszkiewicz, *Jagiellonowie*, o.c. 146-150.

²⁶⁰ Pla iau Z. Ivinskis, *Lietuvos valstyb s galyb s k r jas didysis Gediminas (1316-1341)*, Aidai 1959, 9 nr., 376-383 ; 10 nr., 422-427.

²⁶¹ Z. Ivinskis, *Lietuvos valstybingumo išpl timas slav erdv je. Gediminaiiu šeši dešimtme iu pastangos (iki 1408 m.)*, Tautos Praeitis, I, 4, 1962, 501-520.'

²⁶² Baigiamos past abos

1) Mindaugo *dokumentu autentiškum* ži r.: K trzy ski, Klymenko, Maleczy ski, Prochaska ; Mindaugo *sostin s* lokalizavim ži r. : B ga, B t nas, K trzy ski, Krzywicki, Steponaitis, Volteris, Žebrys ; Mindaugo laiku *karus* : Ivinskis, Puzyna, Sužied lis, Varakauskas ; Mindaugo *kar n* : Hellmann, Hocij, Ivinskis.

2) Mindaugas vis labiau darosi m s visuomenei žinomas. S kmingai populiarinamas jis dailiojoje literat roje. Naudodamasis istorijos šaltiniais, Mindaug yra pavaizdav s savo trumpoje dramoje (*Mindaugo mirtis*) Vincas Kr v (*Raštai*, V, 1958, 7-48). Tur b t, labiausiai arti tikrov s an žiauri dešimtme i vaizdus yra gabiai suk r s J. Kral ikauskas *Draugo* premijuo-tame romane *Titnago ugnis* (Chicago, Ill., 1962). Iš Mindaugo laik savo brandžios k rybos ruošiasi duoti rašytojas Vytautas Alantas.

3) Su Mindaugo vardu surišto Lietuvos krikšto 700 met sukakties (1251-1951) min jimas virto ištisu s j džiu. J. A. V. susidom jim Mindaugu, ryšium su jo krikštu, prad jo nenuilstamas lietuvi kult ros mecenatas, prelatas Pr. Juras, išleisdamas 1951 kompozitoriaus Jeronimo Ka insko *Missa in honorem Immaeulati Cordis Beatae Mariae Virginis occasions 700 anniversarii Baptismi Mindaugi Regis Lituaniae*. Šios sud tingos ir koncertin s Mišios yra skirtos mišriam chorui, solistams (sopranui, altui, tenorui, bosui), akompanijuojant vargonams ir vairiems muzikos instrumentams. Tik po dvylikos met (1963 III 24), jau atžymint Mindaugo mirties sukakt , tos J. Ka insko Mišios buvo išpildytos Bostone, Mass., orkestrui diriguojant pa iam J. Ka inskui, o visam asambluiui — amerikie i dirigentui John Bavicchi. Kon-

Gediminas ir vykd daug pakeitim , nebesidav išver iami. Lietuvi tauta ne tik apgyn savo žem ir išlaik valstyb , bet dar m toli rytus²⁶¹ skleisti savo valstybingum ²⁶².

---

certe prel. P. Juras išryškino Lietuvos krikšt , Mindaug ir J. Ka insko sukurtas Mišias. Mindaugo krikšto sukaktis buvo atžym ta ir kitais meno k riniais. Dail. A. Varnas nutap dideli paveiksl — karaliaus Mindaugo ir jo žmonos Mortos vainikavimas (originalas šv. Kryžiaus bažny ioje Chikagoje), o A. Tamošaitien išaud didžiuli kilim , vaizduojant Mortos krikšt (prel. P. Juro nuosavyb Lawrence, Mass., šv. Pranciškaus parapijos klebonijoje). Mindaugo krikšto sukakt minint A. L. R. K. Kunig Vienyb Brooklyne, N. Y. išleido 1951 lietuviškai ir angliškai 30 psl. leidin — Z. Ivinskio paskait *Lietuvos Bažny ios keliu. Karaliaus Mindaugo krikšto 700 metu ir Lietuvos bažnytin s provincijos 25 metu sukaktims pamin ti*. Su pasisekimu buvo pristatyta, ypa J. A. V. lietuvi ir amerikie i visuomenei, Lietuvos valstyb s k r jo ir jos pirmojo krikštyto valdovo fig ra. Susidom jimas pirmuoju m s karaliumi did ja. Be kitko, kun. prof. St. Yl a baigia statyti Nekalto Prasad jimo seseli (Putnam, Conn.) žem je su Mindaugo vardu surišt , gana originali koply i , kuria pla iai susidom ta.

Kiek vairi toki sukaktuvini prog uoliose pastangose bepalieka tikrosios epochos dvasios ir istoriškojo Mindaugo paveikslo, kuris iš pa i XIII amž. šaltini nuotrup yra nujau iamas, yra jau atskiras klausimas. Nieko nuostabaus, kad v lybesn s generacijos apie savo prot vi laikus paprastai turi tendencijos susikurti sau tokius vaizdus, kurie toms kartoms labiausiai priimtini.

4) Nuoširdžiai d koju kun. dr. Pauliui Jatuliui už šio darbo rankraš io r pesting ir skubot mašin le perrašym , b tin lietuviškai nemokan iam raidži rink jui.

SANTRUMPOS

- HChL = *Heinrici Chronicon Livoniae*, bearbeitet von L. Arbusow und A. Baubk (Scriptores rerum Germanicarum in usum Scholarum), Hannoverae 1955.
- KH = *Kwartalnik Historyczny*.
- LE = *Lietuviu Enciklopedija* I-XXXI, Boston, Mass., U.S.A., 1953-1964. Iš Mindaugo laikotarpio yra išspausdintas iki «T » beveik visas vardynas, kuris šitame straipsnyje sutinkamas. Prie daugelio straipsnių ten nurodyta specialiai literatūra, kuri ją nebeįskaitoma.
- LReim = *Livländische Reimehronik*, hgg. von Leo Meyer, Paderborn 1876 (cituota pagal eilutes).
- LUB = *Liv-, Esth- und Gurländisches Urkundenbuch*, I, 1853.
- LowStud = H. Lowmiaski, *Studja nad pocztkami społeczeństwa i państwa litewskiego*, I-II, Vilnius 1931-1932 (ži r. rec. St. Zajczkowski, KH XLVI, t. 1, 1932, 447-475).
- MPH = *Monument Poloniae Historica*, ed. A. Bielowski, II, 1872 III, 1878.
- MPV = *Monument Poloniae Vaticana* III, ed. J. Ptaniak, Krakowa 1914.
- PaRL = H. Paszkiewicz, *Regesta Lithuaniae, ab origine usque ad Magni Ducatus cum Regno Poloniae unionem*, I, Varšuva 1930.
- PUB = *Preussisches Urkundenbuch*, I, 1-2 daly, 1889-1909.
- PSRL = *Polnoje Sobranije Russkich Letopisej* II (*Ipat'jevskaja letopis'*) 1908 ; X (*Patriarchaja letopis'*) 1885 ; XVII (*Zapadnorusskije letopisi*) 1907.
- SRP = *Scriptores Rerum Prussicarum*, I, 1863 ; II, 1863.
- TMPL = *Vetera Monument Poloniae et Lithuaniae*, ed. A. Theiner, I, Roma 1860.

BIBLIOGRAFIJA

I š Vatikano archyvu bibliografijoje nenurodoma nieko d l to, kad Mindaugo laikotarpiui ir apskritai senajai Lietuvos istorijai iki XV šimtme io visi Vatikano archyvuose esantieji dokumentai jau yra išspausdinti vai-riuose ia pamin tuose rinkiniuose. Kas liestu Mindaugo laikotarp ir neb tu dar paskelbta Vatikano archyvuose neb ra nieko. Mindaugo popiežiui si s-tieji dokumentai yra žuv . T ra išlik tiktai nuorašai visu popiežiaus buli , kurias jis yra siunt s Mindaugo krikšto, jo kar nacijos ir Lietuvos vyskupijos k rimo reikalui. Visi šitie dokumentai yra randami A. Theinerio ar kituose rinkiniuose.

šit s raš nepateko dalis šaltiniu ir pagalbin s literat ros, kuri yra ia nurodyta išnašose. Atranka padaryta labiau kreipiant d mes nauj ir lietuvišk bibliografij . XIII amž. lie ian ius senesnius dalykus ži r. St. Balt bamaičio, Ed. Winkelmann'o ir E. Webmke's bibliografiniuose vei-kauose.

- Acukas, J., *Medžiaga kariškai Lietuvos istorijai nuo seniausiu laik .* (« Kardo » redakcijos leidinys Lietuvos nepriklausomyb s 10 met sukaktv ms pamin ti 1918-1928) Kaunas 1928 43-89 psl. — istoriškai lietuvi karia-vimo faktai XI-XIII amž.
- Aleksandrov , D., *Litovskije tatory.* Kratkij istoriko-etnografi eskij oerk, Baku 1926.
- Arbusow, L., *Römischer Arbeitsbericht* III. Latvijas Universitātes Raksti, filologijas un filosofijas fakultātes serija, I, 3, Ryga 1929, 65-160.
- Avižonis, K., *Die Entstehung und Entwicklung des litauischen Adels im 13. und 14. Jahrhundert bis zur litauisch-polnischen Union 1385.* (Historische Studien, hgg. von Dr. E. Ebering, Heft 223) Berlynas 1932.
- A. Ž., *Atrasta Mindaugo laik Vorutos pilis ?*, Lietuvos Aidas, 1936.VIII.3, 176 nr.
- Basanavi ius, J., *Karaliaus Mindaugo žym spaudis*, Lietuvi Tauta, I, 1907.
- Bauer , A., *Sengallen und Upmale in frühgeschichtlicher Zeit*, rink. *Baltische Lande* I, Leipcigas 1939, 306-329.
- Baumgarten, N. de, *Genealogies des branches regnantes de Rurikides du XIIIe au XVIe siecle*, Orientaba Christiana, 35, 1 nr., Roma 1934.
- Baumgarten, N. de, *Polotzk et la Lituanie*, Orientaba Christiana Periodica, II, 1-2 nr., Roma 1936, 223-253.
- Benninghoven, Fr., *Der Orden der Schwerbrüder; Fratres Milicie Christi de Livonia*, Marburg 1963.
- Bil kins, V., *Zemgaliešu cinas biskapiem un Ordeni*, Ryga 1936.
- Bil kins, V., *Kuršu brivibas cinas*, Ryga 1936 (pig. L. Arbusow, *Jonsburg*, I, 1937, 526-529).
- Bil kins, V., *Nameikis in vina laikmets*, Ryga 1935.
- B ga, K., *Voruta, Ariogala, Veredava*. (K. B gos) *Rinktiniai Raštai*, I, Vilnius 1958, 131-137.

- B t nas, P., *Mindaugo sostin s p dsaku ieškojimas*, Židinyš XXI, 2 nr., 1935, 207-209; tas pats — Gimtasai Kraštas, 1935, 3-4 nr., 329.
- Caspar, E., *Hermann von Salza und die Gründung des Deutschordens im 13. Jh.* Diss. Leipcgias 1917.
- Danil evi , V., *O erk istorii Polockoj zemli do ko ca XIV stol.*, Kijevas 1896 (atsp. iš *Kievskije Universitetskije Izvestija*, 1896).
- Er emin, I. P., *Volynskaja letopis' 1289-1290 gg.* Trudy Otdela Drevne-Russkoj Literatiry, Akademija Nauk SSSR, XIII, Maskva-Leningradas 1957, 102-117.
- Ewal d, A. L., *Die Eroberung Preussens durch die Deutschen*, II-TV, Halle 1875-1886.
- Gens'jors'kij, A. I., *Redakcii galicko-volins'kogo litopisu*. Naukovi Zapiski Institutu Suspil'nich Nauk Akad. Nauk Ukrain's'koj R.S.P., IV t. 2 nr., Kijevas 1957, 68-82.
- Gidži nas, Y., *The introduction of Christianity into Lithuania*, Lituanus, 1957, 4 (13) nr. (atsp. 7 psl.).
- Gidži nas, V., *Mindaugas ir Pranciškonai*. 700 met Mindaugo mirties proga Žr. *Šv. Pranciškaus Varpelis*, 1963, 11 nr., 319-323.
- Gol ubinskij, E., *Istorija russkoj cerkvi*, II, 1 kn., Maskva 1901.
- Gr ušev's'kij, M., *Istorija Ukrainy-Rusi*, III (do roku 1340), Lvovas 1905.
- Hel lmann, M., *Das Lettenland im Mittelalter*, Münster-Köln 1954.
- Hel lmann, M., *Der deutsche Orden und die Königskronung des Mindaugas*, Zeitschrift für Ostforschung, III, 3 nr., 1954, 387-396.
- Hel lmann, M., *Zu den Anfängen des litauischen Reiches*, Jahrbücher für Osteuropa, IV, Heft 2, München 1959, 159-165 (V. Pašuto paži ru kritika).
- Hel lmann, M., *Die geschichtliche Bedeutung des Grossfürstentums Litauen*, Saeculum, IX, Heft 1, 1958, 87-112.
- Hocij, M., *Die Krone des Mindaugas*, Zeitschr. für Ostforschung, HI, Heft 3, 1954, 398-415.
- Ivinskis, Z., *Saul s-Šiauli kautyn s 123 6 m. ir j reikšm*, Kaunas 1936 (atsp. iš *Karo Archyvo*, VII t., 1-51 psl. ; gausi bibliogr.).
- Ivinskis, Z., *Durb s kautyn s 1260 m. ir j politinis vaidmuo*, Kaunas 1938 (atsp. iš *Karo Archyvo*, VIII ir IX t., 1-114 psl. ; plati bibl.).
- Ivinskis, Z., *Mindaugas und die Žemaiten. Das politische Verhältnis des ersten Litauerkönigs zu seinen Westgebieten*. Ūpetatud Eesti Seltsi Toimetused. Commentationes Litterarum Societatis Esthonicae, XXX. Liber saecularis, II, Tartu 1938, 930-958.
- Ivinskis, Z., *A Contribution to the History of the Conversion of Lithuania*, Baltic and Scandinavian Countries, V, 1 nr., 1939, 11-21.
- Ivinskis, Z., *Mindaugas und seine Krone*, Zeitschr. für Ostforschung, III, Heft 3, 1954, 360-386 (tas pats *Aida!* 1954, 1 nr., 1-8; 2 nr., 55-59).
- Ivinskis, Z., *Mindaugas*, LE XVIII, 1959, 495-502 (plati bibl.). Kiti strps. nuo Dausprungo iki Sprudeikos ži r. atitinkamuose LE tomuose.
- Ivinskis, Z., *Lietuvos istorija nauj šaltini ir pokario tyrin jim šviesoje*, L.K.M. Akademijos Suvažiavimo Darbai V, 1964, 523-600 (paliesti Mindaugo laikai, jo laik šaltiniai ir tyrin jimai).
- Jakštas, J., *Mindaugas — Lietuvos istorijos epochos reiškas, T višk s Žibučiai*, Toronto (Kanada) 1964, 23-26 nr. (apdairus vertinimas Mindaugo ir jo laikotarpio).
- Jonynas, Ig., *Klaip da (1923-1933)*, Kaunas 1933 (Šauli S jungos leidinyš) (Medžiaga paskaitoms).

- Ju as, M., *Lietuvos didži j kunigaikš i metraštis*, Lietuvos Moksl Akademijos Darbai, ser. A, 2 (3) 1957, 111-121.
- Juška, A., *Le relazioni del re Mindaugas con la Chiesa Cattolica*. (Dissertatio ad Lauream in Facilitate Historiae Eccl. Pontificia Universitas Gregoriana). Roma 1948 (XX-210 psl. ir 2 žemi.) Mašinraštis.
- Juška, A., *Karaliaus Mindaugo krikštas*, Aidai, 1951, 9 nr., 385-388.
- Kamieniecki, W., *Geneza pa stwa Litewskiego*, Przegł d Historyczny, XIX, 1915, 1-52 (atsp.).
- Kami ski, A., *Ja wie . Terytorium, ludno , stosunki gospodarcze i społeczne*. Lodz 1953.
- K rzy ski, W., *O dokumentach Mendoga, króla litewskiego*. Rozprawy Akad. Umiej tn., Seria II, t. XXV (ogólnego zbiuru t. 50) 1907, 180-222 (atsp.).
- K rzy ski, W., *Najdawniejsza stolica litewska*, KH XXI, 1907, 604-611 (su žem lapiu).
- Keussler, F., *Das livische und das lettische Dünagebiet und die Fürsten von Polozk, Gericke und Kokenhusen am Ausgang des 12. und zu Beginn des 13. Jhs.*, Mitteilungen aus der Livländischen Geschichte, XV, 1892. Plg. Taube, M.
- Klymenko, F., *Die Urkunden Mindowes für den livländischen Orden*, Altpreussische Forschungen, VI, 1929, 201-255.
- Krzywicki, L., *W poszukiwaniu grodu Mendoga*, Przegł d Historyczny, VIII, 1909, 20-48 (9 ilustr.).
- Latkowski, J., *Mendog, król litewski*, Rozpr. Akad. Umiej tn., Seria II, t. III (ogólnego zbiuru t. 28) 1892, 300-453 (atsp.).
- Liubavski, M., *Litva i slaviane u ich uzaemaadnosinach u XI-XIII stalec'ci*. Zapiski oddzelu giunanitamyh navuk Belar. Akad. Navuk, kn. 8. Pracy kliasy gistoryi, t. III, Minskas 1929, 1-20.
- Lowmiski H., *Uwagi o genezie pa stwa litewskiego*, Przegł d Historyczny, 1961, 1 nr., 127-146.
- Mal eczy ski, K., *Sprawa chrztu i apostaziji Mendoga w wietle krytyki dokumentów*, Pamitnik VI powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, I, Lvovas 1935, 559-561 (gera apžvalga).
- Mal eczy ski, K., *W sprawie autentyczno ci dokumentów Mendoga z lat 1253-1261*, Ateneum Wile skie, XI, 1936, 1-56 (dvi synoptin s Mindaugo dokumentu tabel s).
- Matulaitis, K., *Kronikinink Mindaugas*. Pirmojo Lietuvos karaliaus Mindaugo 700 met mirties sukakt minint, *Tautos Praeitis II t.*, 1 knyga, 1964, 19-31 (Tarp kaikuri gin itin klausim , joku b du ne rodomas autoriaus teigimas, kad «Ipatijaus kronikininkai ištisais puslapiais glaud savo kronik *Lietuvos Metrašt*» (26 psl.). Priešingai, pirmoji Lietuvos Metraš io redakcija net iš viso nemin jo Mindaugo, ir tik *pla i j* Lietuvos Metraš io redakcij tepateko iš Ipatijaus kronikos išrašyti tekstai apie Mindaug . Teigimas, kad Daumantas buvo ved s «Infliant magistro dukter » (28 psl.), autentišk šaltini ne rodomas. K tikro apie Mindaugo laikus gal jo žinoti 518 met po Mindaugo mirties raš s I. Stebelskis ? Juk ir mus penki amžiai teskiria nuo Vytauto epochos, o vis ieškome *autentišk to pat laiko versmi*).
- Mykolaitis, *Mindaugis, did. Lietuvos kunigaikštis ir karalius*, 1899 (J. Latkowskio medžiaga).
- Ochma ski, J., *Uwagi o litewskim pa stwie wczesnofeudalnym*, *Roczniki Historyczne*, rocznik XXVII, 1961, 143-160.
- Ochma ski, J., *Noms des terres lituaniennes au XIIe siecle— Lituanie*,

- Nalszany et Dziawoltowa, Lingua Posnaniensis*, IX t., Poznan 1963, 169-174.
- Pakar kl is P., *Lietuvi kova prieš kalavijuo ius*, Panev žys 1945.
- Pakar kl is, P., *Kryžiuo i valstyb s santvarkos bruožai*, Kaunas 1948 (kryžiaus karus prieš pr sus ir lietuvius lie ian iu buli lietuviški vertimai 203-237).
- Paszkwicz, H., *Z zagadnie ustrojowych Litwy przedchrze cija skiej*, KH XLIV, zesz. 1, 1930, 301-312.
- Paszkwicz, H., *Litwa przed Mendogiem*, Pami tnik V powszechnego Zjazdu Historyków Polskich, I, Lvovas 1930, 246-258 ; II, 76-80 (diskusij nuomon s : J. Adamus, J. Jakubowski, St. Zaj czkowski).
- Paszkwicz, H., *Jagiellonowie a Moskwa*, I, Varšuva 1933.
- Paszkwicz, H., *The Origin of Russia*, Londonas 1954.
- Pašu to, V. T., *O erki po istorii Galicko-Volynskoj Rusi*, Maskva 1950.
- Pašu to, V. T., *O vzniknoventi Litovskogo gosudarstva*, Izvestija Akad. Nauk SSSR, serija istor. i filosof. 1952, IX, 1 nr., 29-49 (ži r. Hellmanno kritik : Jahrb. f. Gesch. Osteur. 1956).
- Pašu to, V. T., *Obrazovanie litovskogo gosudarstva*, Maskva 1959 (plati bibliogr.).
- Pisanu, L., *L'attivita politica d'Inno cenzo IV e i Francescani (1243-1254)*, Annali dell'Istituto Superiore di Scienze e Lettere « S. Chiara » di Napoli, 1957, 7 nr. (gausi bibliogr.).
- Prochaska, A., *Dwie koronacye*, Przgl d Historyczny, I, 1905, 184-208, 372-393 (Mindaugo ir Danieliaus kar nacij panašumas).
- Prochaska, A., *Dwa obja nienia do dziejów Litwy* (O apostazyi Mendoga. O autentyczno ci darowizn Mendoga) KH, XX, 1906, 58-73.
- Prochaska, A., *Od Mendoga do Jagielły*, Litwa i Ru , I, zesz. 1, 18-32 ; II, zesz. 2, 34-46, Vilnius 1912.
- Puzyna, J., *W sprawie pierwszych walk litwinów z tatarami o Ru w latach 1238-1243*, Przgl d Historyczno-Wojskowy, IX, 1937, 345-400.
- Raul inait is, Z., *Durb s m šis*, Brooklyn, N.Y., 1960 (atsp. iš 1960 m. *Kario*, 96 psl.).
- Rhode, G., *Die Ostgrenze Polens*, I, Köln-Graz 1955 (6 žem l., 9 geneal. tabel s, gausi bibliogr.).
- Sal ys, A., *Mindaugas* (vardas), LE XVIII, 1959, 493-495.
- Schwartz, Ph., *Kurland im 13. Jahrhundert*, Leipcigas 1875.
- Sembr itzki, J., *Geschichte der Stadt Memel*, Klaip da 1926.
- Skir munt, K., *Mindog król Litwy*. (Nad Niemmen i nad Baaltykiem, zesz. III) Varšuva 1909 (yra lietu. vertimas).
- St akauskas, J., *Lietuva ir Vakar Europa XIII-me amž*, Kaunas 1934 (iki šiol Mindaugo laik tyrin toj per maža pasteb tas darbas).
- St eponait is, A., *Ar rasta Vorutai*, Lietuvos Aidas, 1935, 212 nr.
- St eponait is, A., *Iš Mindaugo santykiu su totoriais ir Roma*, Židiny, 1936, 7 nr., 48-55.
- St eponait is, A., *Mindaugas ir Vakarai. Vokie i militarini ordin veikla ir Mindaugo santykiai su Roma*, Kaunas 1937.
- Sužied is, S., *Kautyn s ties Šiauliais 1236 m.*, Athenaeum, VI, 1935, 13-53.
- Sužied is, S., *Tautvilas*, LE XXX, 1964, 465-466.
- Sužiedel is, S., *Treniota*, LE XXXI, 1964, 438-439.
- Šapoka, Ad., *ek karaliaus Przemyslo II (Otokaro II) žygiai i Pr sus ir planas nukariauti sau Galindij , Jotvingius ir Lietuv , atsp. iš Praeities III*, Kaunas 1934.

- Šapoka, Ad., *Lietuvos valstybės sėkimas ir Mindaugas*, Ateitis, 1951, 3 nr., 102-103, 110.
- Šlečas, P., *Klaipėdos miesto istorijos bruožai*, Mūsų Žinytas, XXVI, 1933, 187-191.
- Šlečas, P., *Mindaugas — Lietuvos karalius*, Mūsų Žinytas, XXVII, 1934, 340-358, 530-544.
- Taube, M., *Russische und litauische Fürsten an der Düna zur Zeit der deutschen Eroberung Livlands (12.-13. Jahrhundert)*, Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Neue Folge, XI, Heft 3-4, Breslau 1935, 367-502.
- Totoraitis, J., *Die Litauer unter dem Könige Mindowe bis zum Jahre 1263*. Diss. Freiburg (Schweiz) 1905 (lietuv. santrauka : *Mindaugas, Lietuvos karalius*, Marijampol 1932).
- Tumler, M., *Der deutsche Orden*, Viena 1954 (plati bibliogr. Mindaugo santykiams su ordinu).
- Varakauskas, R., *Vokiečių feodalinė agresija ir rytinė Pabaltijų ir lietuvių kova su ja XIII a. 1-me ketvirtyje*, Vilniaus Pedagoginio Instituto Mokslo Darbai, III (istorija ir filologija), Vilnius 1957, 5-31.
- Varakauskas, R., *Lietuvių kova su vokiškaisiais agresoriais Mindaugo valdymo laikotarpiu (1236-1263)*, ten pat IV (visuomeniniai mokslai), Vilnius 1958, 111-143.
- Volteris, E., *Kur reikėtų ieškoti Mindaugo sostinės ?* Židinys, XXII, 11 nr., 1935, 413-416.
- Volter, E., *Gorod Mendovga ili gde iskat' Letoviju 13 veka*, Izvestija Russkogo Jazyka i Slovesnosti Imper. Akad. Nauk 1909 god, Petrapilis 1910, 95-102.
- Zajczkowski, St., *Studia nad dziejami mędzi wieku XIII*, Lvovas 1925.
- Žebrys, J., *Kur buvo Mindaugo sostinė ?*, Draugija, 1907.

Zenonas Ivinskis

Roma, 1963 m. kovo 23 d.

P.S. : 1963 metų kovo mėn. užbaigtame ir tada spaustuvėje iki vasaros sulaužytame darbe jau nebebuvo galima atsizvelgti šiais metais iš jusių tyrinėjimų ir sukurtvinių straipsnių Mindaugo 700 metų mirties proga. Dėl tų straipsnių dar pasisekė terpti bibliografinę sąrašą.

Roma, 1964 m. spalio 19 d.

Z.I.

MINDAUGAS THE FIRST KING OF LITHUANIA AND HIS LEGACY

by
Prof. Dr. Zenonas Ivinskis

Summary

Mindaugas and Vytautas are two rulers of Lithuania about whom investigators of Lithuanian history have written by far the most. Four dissertations have been written by four Lithuanian priests (J. Totraitis, J. Stakauskas, A. Steponaitis, A. Juška) on King Mindaugas and his times. From the times of Mindaugas there has remained only two fundamental chronicles : the Annals of Ipatjeva and a Livonian chronicle (*Livländische Reimchronik*). Only at the end of the XVIth century does the name of Mindaugas appear in Lithuanian chronicles and even this is taken from the Annals of Ipatjeva.

Because of the lack of sources there remains at least six problems regarding the times of Mindaugas which have not been finally solved. H. Paszkiewicz has drawn attention that the Lithuanian State was established already before Mindaugas. Unclear remains Mindaugas's genealogy. There exist no facts to affirm that the father of Mindaugas was called Ringaudas. Unsolved remains the number of children that Mindaugas had. Much has been written regarding the seat of Mindaugas. However, whether Mindaugas established a seat at Kernav or whether there even existed such a seat has not been proved. In Mindaugas's State, Naugardukas played an important role. It has not yet been settled whether the donation documents of Mindaugas from 1255-61 are true or falsified. A mystery surrounds the question whether Mindaugas fell away from Christianity. Finally still to be explained is Mindaugas's whole attitude to political activity.

The Annals of Ipatjeva and the versed chronicle reveal the manner in which Mindaugas during his domination over " Lithuania " (which in the beginning embraced an area between the Nemunas, Merkys and the Neris) joined together regions ruled by other dukes. Having acquired influence Mindaugas still enlarged his authority. By cunning, force and perfidy he removed, drove out or forced minor dukes to obey him. By 1240 he had become the sole ruler of Lithuania and of the Eastern part of Samogitia.

Rivals of Mindaugas, unwilling to obey him, united themselves in a coalition. Into this coalition entered a nephew of Mindaugas, Tautvilas (the son of Dausprungas), Daniel of Volynia, Vykintas, a duke of Samogitia (he took part in the battle of Šiauliai 1236. IX. 22. when the Livonian Knights were defeated), Jotvingians and the Livonian Order. Mindaugas, however, succeeded in breaking this coalition. Knowing

that his great rival Tautvilas had been baptized by the Archbishop of Riga, Mindaugas with great gifts addressed himself to the Magister of the Livonian Order, Andreas von Stirland, and “ cum numerosa multitudine paganorum ” received baptism. With the aid of this Magister, Mindaugas entered into relations with Rome. He became a *filii specialis sande Romane ecclesie* and according to the Ceremonial (ordines) of the Middle Ages, Mindaugas was crowned King of Lithuania in 1253. Mindaugas’s coronation and relations with the Pope were similar to those of Daniel of Volynia, who about the same time was crowned king by the Papal Legate Opizo. Rome hoped that both kings would be energetic fighters against the threat of the Tartars.

When Mindaugas donated half of the land of Samogitia (Raisainiai, Betygala, Ariogala and Laukuva) to the Livonian Order and to Christian, the first Bishop of Lithuania, he maintained a ten-year peace (1251-1261) with the Knights. After this the Samogitians started intensive wars against the Order. On July 13, 1260 at Lake Durbe, very likely under the leadership of Treniota, the son of Vykintas, such a great victory was won that the oppressed Baltic nations rose up against the Knights. The success of the Prussian uprising, the collaboration of the Samogitians with the Kuršian and Žiemgalian uprisers made an impression on Mindaugas. Mindaugas confiding and believing that in Treniota that a Livonian uprising would redound to his authority, broke off his alliance with the Order. Mindaugas here made an unsuccessful move, for he quarrelled with Treniota over his influence on the Livonians.

Treniota having found another conspirator, Daumantas, wished to occupy Mindaugas’s place in Lithuania and in 1263 killed Mindaugas.

In 1268 Pope Clement IV wrote to the Czech King Ottokar II referring to the King of Lithuania with the words “ clare memorie Mindota There are those who draw from this that Mindaugas did not fall away from Christianity. Sixty years later (1324) Pope John XXII wrote from Avignon that Mindaugas “ apostatized and returned to his first error ”. The Ipatjeva Annals and the versed chronicle also speak about Mindaugas’s falling away. If Mindaugas did fall away from Christianity his beaconlight of Christianity did not die out in Lithuania. After the death of Bishop Christian (1271), in Germany there still is recorded to 1291 a John *episcopus Lethoviensis*.

In the seven years following the death of Mindaugas (1263-1270), four dukes (Treniota, Tautvilas, Vaišvilkas, Švarnas), who held the highest authority, or sought it, were killed one by one. Nevertheless, Mindaugas’s united Lithuanian State overcame all these internal crises. Under Traidenis (1270-1282) Lithuania once again obtained her former importance. Changes in her State life were not made. The foundations of Mindaugas’ State were not overturned. The Lithuanian people not only defended her lands against the attacks of the Order and kept her State, but also went far to the East in expansion. In this way she safeguarded many Eastern Slavic lands from the Tartars. Mindaugas was the first who successfully withheld the Tartars’ desire for Lithuania.

KAI KURIE SPAUSDINTI Z. IVINSKIO DARBAI
IŠ LIETUVOS XIII-XVI AMŽI ISTORIJS

A. Lietuvi kalba

1. *Vytauto jaunystė ir jo veikimas iki 1392 m.* (Rinkinyje *Vytautas Didysis 1430-1930*, red. P. Šležas, Kaunas 1930, 1-49 psl.).
2. Vytauto Didžiojo darbai Katalik Bažnyčiai Lietuvoje, (Kataliku Veikimo Centro leidinys), Kaunas 1930, 28 psl.
3. *Vytautas Didysis istorinėje literatūroje ir jo perėjimo bibliografija.* (*Athenaeum*, It., 2 nr., 1930, 190-212 psl.; II t., 1 nr., 1931, 89-141 psl.).
4. *Lietuvos valstieji ir luomo susiformavimas ir raida.* (*Athen.* IV t., 1933, 28-45 psl.).
5. *Kriščiūnų vakarų Europos santykiai su pagoniška Lietuva.* (*Athenaeum*, IV t., 1933, 135-144 psl.).
6. *Lietuvos vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais.* (*Naujoji Romuva*, 1933, 120 ir 121 nr.).
7. *Lietuvių ir Prūsų prekybiniai santykiai pirmoje XVI a. pusėje.* (*Židinys*, XVIII, 1933, 8-9 nr., 134-149 psl.).
8. Lietuvos prekyba su Prūsais, I t. Iki XVI amžiaus pradžios. Kaunas 1934 (V. D. Universiteto Teol.-Filos. fakulteto leidinys) 208 psl. ir 2 žem lap.
9. Jogaila Lietuvos istorijoje (unija, krikščimas, Tannenbergas, asmens charakteristika), (*Naujoji Romuva*, 1934, 171-173 nr.).
10. Senosios Lietuvos kalis, (Vairas, XI t., 1934, 7 nr., 287-301 psl.).
11. *Kovos bruožai d. l. Žemaičių ir jų sienos.* (*Athenaeum*, V t., 1935, 54-117 psl.).
12. *Jogailos santykiai su Kriščiūnais ir Vytautu iki 1392 m.* ir *Jogaila valstybininkas ir žmogus* (Rinkinys *Jogaila*, red. Ad. Šapoka, Kaunas 1935, 45-79 ir 311-328 psl.).
13. *Karalienės Barboros Radvilaitės drama.* (*Naujoji Vaidilutis*, 1935, 8-9 nr., 312-321 psl.; 10 nr., 376-380 psl.).
14. *Lietuvos istorijos problemos.* (*Naujoji Romuva* 1935, 220-221 nr.).
15. Saulės-Šiaulių kautynės 1236 m. ir jų reikšmė, Kaunas 1936 (Kariuomenės Štabo Spaudos ir Švietimo skyriaus leidinys, atspaudas iš Karo Archyvo, VII t.) 50 psl.
16. *Senosios Lietuvos vaizdai Europos istorijoje.* (*Židinys*, XXIII, 1936, 5-6 nr., 507-16 psl.).
17. *Eilėtojų Livonijos kronika ir jos autentiškumas.* (*Židinys*, XXIV, 1936, 10 nr., 289-302 psl.).
18. *Pilnaitės ir Margės prieš 600 metų.* (*Kardas*, 1936, 23 nr.).
19. Didžioji Lietuvos kunigaikštis auklimas. Keletas bruožų didžiojo Lietuvos kunigaikščio jaunystei pažinti, (Lietuvos Mokykla, 1937, 6-7 nr., 405-429 psl.).
20. *Pabaltijo istorijos problemos.* (*Židinys*, XXVI, 1937, 10 nr., 257-268 psl.).
21. Po kryžiaus ženkle, Lietuvos krikščimo 550 metų sukakčiai atminti, (Tiesos Kelias, 1937, 7-8 nr., atsp. 16 psl.).

22. *Senov s lietuvi kult ros problemas*, (*Naujoji Romuva*, 1937, 4-6 nr.).
23. *Steponas Batoras ir Lietuva*, (*Kardas*, 1937, 4 nr.).
24. *Durb s kautyn s 1260 m. ir j politinis vaidmuo*. Žemai i karai su vokieiais 1256-1270 m. laikotarpyje, Kaunas 1938 (Kariuomen s Štabo Spaudos ir Švietimo Skyriaus leidinys, atspaudas iš *Karo Archyvo*, VII ir IX t.) 114 psl.
25. *Senov s lietumi religijos bibliografija*, Kaunas 1938 (atspaudas iš žurnalo *Soter*, 1935-1937) 160 psl.
26. *Kriks ionyb s kelias Lietuvon*, (*Tiesos Kelias*, 1938, 5 nr., 273-312 psl. Tas pats rinkinyje *Kriks ionyb Lietuvoje*, Šv. Kazimiero Draugijos leidinys, 9-47 psl.).
27. *Vytauto kar nacija ir jos reikšm lietuvi tautai*, (*M s Žinytas*, 1938, 9 nr., 323-340 psl.).
28. *Medži kultas lietuvi religijoje*, (*Soter*, XV, 1938, 2 nr., 1-40-176 psl.; XVI 1939, 113-144 psl.).
29. *Didži j Lietuvos kunigaikš iu ekonomin politika savo dvaruose iki XVI amž pus s*, (*Lietuvos Praeitis*, 11., 1940, 1 s s., 5-28 psl.).
30. *Trak salos pilis*. Jos praeitis ir dabartin b kl , Kaimas 1941 (drauge su inž. J. Borovskiu. Atspaudas iš Vytauto Didžiojo Kult ros Muzejiaus Metraš io 11., red. Povilas Karazija) 125 psl. ir XXV psl. iliustr.
31. *Senasis lietuvi tik jimas*, (*K ryba*, 1944, 3 nr., 171-178 psl.).
32. *Rugs jo 7-ji ir Vytautas*. Vytautas Didysis ir jo vaidmuo lietuviu tautai, (*Aidai*, 1946, 11 nr., 179-181 ir 184-185 psl. Münchenas).
33. *Lietuvi tautos istorijos periodizacijos metmens*, (*Tremtini Mokykla*, Weillheim-Teck, red. Anat. Kairys, 1946, 3-4 nr., 55-65 psl.).
34. *Lietuvi tautos valstybin s s mon s reikšmingieji etapai*, (*Aidai*, Münchenas-Augsburgas, red. K. Brad nas, 1947, 1 nr., 10-13 psl. ; 2 nr., 75-80 psl.).
35. *Lietuvi kult ros problemas ir jos tarpniai*, (*Aidai*, Schwäbisch Gmünd, red. J. Grinius ir Paulius Jurkus, 1949, 22 nr., 17-23 psl.; 23 nr., 58-64 psl.).
37. *Merkelis Giedraitis arba Lietuva dviej amži s vartoje*, (*Aidai*, 1951, 3 nr., 110-120 psl.; 4 nr., 163-170 psl.; 5 nr., 207-216 psl.; 6 nr., 254-263 psl.; 7 nr., 317-324 psl.).
38. *Lietuvos Bažny ios keliu*. Karaliaus Mindaugo kriks to 700 met ir Lietuvos bažnytin s provincijos 25 met sukaktims pamin ti, (Lietuviškas ir angliškas tekstas. A. L. R. K. Kunig Vienyb s leidinys) Brooklynas, N. Y., 1951, 30 psl.
39. *Lietuvi kalba viešajame Lietuvos XVI-XVII a. gyvenime*. Žiupsnelis medžiagos iš Romos archyv . (*Aidai*, 1953, 8 nr., 360-368; 9 nr., 408-417 psl.).
40. *Mindaugas ir jo kar na*, (*Aidai*, 1954, 1 m¹., 1-8 psl.; 2 nr., 55-59 psl.).
41. *Lietuvi tautos žygį šaltiniai*. Karaliau iaus archyvo svarba Lietuvos praei iai (*Aidai*, 1954, 297-302 psl.).
43. *Šventas Kazimieras, 1458-1484*, New Yorkas, N. Y., 1955, 222 ir 72 psl. iliustr.
44. *Bažnytinis giedojimas Lietuvoje XVI-XVII amž* (Muzikos Žinios 1954, 4 nr., 100-109 p.; 1955, 2 nr., 59-62 psl., 4 nr., 116-162 p.; 1956, 2 nr., 35-37 p.).
45. *Merkelis Giedraitis ir jo laik Lietuva*, (*Aidai*, 1955, 9 nr., 377-381 psl. (Žemai i religin pad tis vysk. Jurgio Petk no-Petkevi iaus laikais); 1956, 4 nr., 265-269 psl. (Žemai i religin pad tis prieš vyskup Merkel Giedrait); 10 nr., 460-462 psl. (Protestantizmo kriz Lietuvoje).
46. *Šv. Kazimiero žygis Vengrijon*. Pastangos Kazimierait pasodinti vengr karaliumi, (*Aidai*, 1958, 3 nr., 108-117 psl.).

47. *Marijos garbinimas Lietuvoje* (Knygoje : Maceina, A., *Didžioji Pad j ja*, Putnam, Conn. 1958, 187-232 psl.).
48. *Lietuvos valstyb s galyb s k r jas Didysis Gediminas (1316-1341)*, (*Aidai*, 1959, 9 nr., 376-383 psl.; 10 nr., 422-427 psl.).
49. *Didysis lietuviu tautos laim jimas -prie Durb s 1260 m.* 700 metu nuo Durb s kautyni u (1260-1960) ir j politinis vaidmuo, (*Aidai*, 1960, 6 nr., 233-240 psl.).
50. *Žemai i klausimas ir Žalgirio kautyn s*, (*Aidai*, 1960, 7 nr., 278-281 psl. ; 8 nr., 323-328 psl.).
51. *Lietuvos valstybingumo išpl timas slav erdv je.* Gediminai i šeši dešimtme i pastangos iki 1408, (*Tautos Praeitis*, 1962, I t., 4 knyga, 501-520 psl.).
52. *Lietuvos valdovai ir kiti kunigaikš iai* (Jogaila, Kazimieras, šv. Kazimieras, Lengvenis, Mindaugas ir kiti) ir vair s straipsniai iš Lietuvos istorijos, jos istoriografijos ir t.t. *Lietuvi Enciklopedija*, II-XXX t., Bostonas, Mass., J. A. V. 1954-1963.

B. Kit omis kal bomis

53. *Geschichte des Bauernstandes in Litauen.* Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jahrhunderts. Beiträge zur sozialen und wirtschaftlichen Entwicklung des Bauernstandes im Mittelalter (Historische Studien, hgg. von Dr. Emil Ebering, E(eft 236) Berlynas 1933, 264 psl.
54. *Die Handelsbeziehungen Litauens mit Riga im 14. Jahrhundert* (Conventus Primus Historie. Balticorum Rigae 16-20.VIII.1937, Ryga 1938, 276-285 psl.)
55. *Mindaugas und die Žemaiten.* Das politische Verhältnis des ersten Litauerkönigs zu seinen Westgebieten- emaiten, (Oepetatud Eesti Seltsi Toimeustet, XXX, (Liber saecularis) 1938, 2.Teil, 930-958 psl.).
56. *Die osteuropäischen insbesondere die litauischen Handelsverhältnisse im 16.Jh. und ihre Auswirkung auf den gesamteuropäischen Handel.* (VIII* Congres International des Sciences Historiques, Zürichas 1938, Communications présentées, 569-570 psl.; Actes du Congres 371, 389-390 psl.).
57. *A Contribution to the history of the conversion of Lithuania* (Baltic and Scandinavian Countries V, 1939, 1 nr., 11-21 psl.).
58. *Lithuania's role in European History* (Rink. *Living in Freedom*, a sketch of independent Lithuania's achievements. Published by Lithuanian Information Service, Augsburg 1949, 8-12 psl.).
59. *Lituania. Storia civile e religiosa.* religione antica, il cristianesimo, (*Enciclopedia Cattolica* VII t., 1951, 1427-1432 psl.).
60. *Mindaugas, primo re cristiano di Lituania*, (*L'Osservatore Romano*, 1951 Novembre 18, 268 nr.).
61. *Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen Bücher;* (*Commentationes Balticae*, It., Bonna 1954, 27-67 psl.).
62. *Kirchengesang in Litauen im XVI-XVIII. Jahrhundert.* (*Commentationes Balticae*, 1 I., 1954, 69-106 psl.).
63. *Mindaugas und seine Krone.* (*Zeitschrift für Ostforschung.* III t., 1954, Heft 3, 360-386 psl.).
64. *King Mindaugas of Lithuania.* The creation of the Lithuania State in the 13th Century (*East and West*, 1955, 4 nr., 51-56 psl.).
65. *Die Rolle der Jesuiten im Dienste der Gegenreformation in Litauen*, (Riasunti delle Comuniazioni del X Congresso Internazionale di scienze storiche, Roma 4-11 Settembre 1955, VII t., Florencija 1955, 276-280 psl. : Atti del X Congresso Internazionale, Roma 1957, 474-478 psl.).